SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 2.
AF 555

tiszatáj

64. ÉVFOLYAM

Gömöri György,
Tatár Sándor,
Tornai József,
Zalán Tibor versei

Grendel Lajos,
Kiss László,
Vári Attila prózája

Poszler György,
Fuchs Anna,
Tóth-Czifra Júlia
Kosztolányiról

Lajta Gábor
El Kazovszkij
képeiről
El Kazovszkij versei
Lanczkor Gábor
fordításában

5
2010. május

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:
OLASZ SÁNDOR

Szerkesztő:
HÁSZ RÓBERT

A szerkesztőség tagjai:

ANNUS GÁBOR
(művészeti szerkesztő)

DOMÁNYHÁZI EDIT
(nyelvi lektor)

HAJÓS JÓZSEFNÉ
(szerkesztőségi titkár)

---

tiszatáj

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat, Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,
a József Attila Alapítvány ,
a Nemzeti Kulturális Alap és
a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete
támogatásával.

maszre

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány.
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány.
A lapot nyomja: Garmond 2000 Kft., Szeged.
Felelős vezető: Kinyik Erika.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Internet: **www.tiszataj.hu** e-mail: **tiszataj@tiszataj.hu**

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549. Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.
Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440
További információ: 06 80/444-444
Egyes szám ára: 500 forint.
Előfizetési díj: negyedévre 1200, fél évre 2400, egész évre 4800 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LXIV. ÉVFOLYAM, 5. SZÁM

2010. MÁJUS

ZALÁN TIBOR: Átirat; Haldokolva élet 3

GRENDEL LAJOS: Négy hét az élet 5. 6

TORNAI JÓZSEF: Négykézláb; Evidenciák; Az átöltöző semmi táncosnője; Örökös jelképem; Isten és a macska; Ismerték egymást 13

GÖMÖRI GYÖRGY: November negyedike; Pas de deux; Az ősz leveleiről 17

TATÁR SÁNDOR: Meglátjuk, tiszta lesz-e az abrosz; „Tischrede” 19

KISS LÁSZLÓ: Fénykép 21

EL KAZOVSZKIJ: Dzsan-mesék (részletek) *Lanczkor Gábor* fordításai 34

VÁRI ATTILA: A réten át 39

BRENZOVICS MARIANNA: Kilátás 47

TANULMÁNY

POSZLER GYÖRGY: Könny és kés (Töredékes kommentárkísérlet a Kosztolányi-életműhöz) 50

FUCHS ANNA: A századforduló irodalmiassága Kosztolányi korai publicisztikai írásaiban 58

TÓTH-CZIFRA JÚLIA: Rész és egész (Kosztolányi Dezső Esti Kornél-történeteinek genezisérő l) 64

KRITIKA

PÉTER LÁSZLÓ: Középkori vándordeákjaink (Gömöri György *Kultúránk követei a régi európában* című tanulmánykötetéről 77

ALFÖLDY JENŐ: Holdezüst, tiszavirág (Pintér Lajos két verseskönyve: Ezüst [2007]; Tiszavirág [2009]) 80

HERNÁDI MÁRIA: „Az angyalok nem üzennek semmit?” (Rakovszky Zsuzsa: A Hold a hetedik házban) 85

HALMAI TAMÁS: Püthagorasz ipszilonja (Tőzsér Árpád: Csatavirág) 97

GAJDÓ ÁGNES: Egyedüli példány (Nyugat-képeskönyv) ... 100

MŰVÉSZET

LAJTA GÁBOR: A festék érzékisége és tömörsége (El Kazovszkij képeiről festői szemmel) 104

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

EL KAZOVSZKIJ festményei a címlapon, az 5., 18., 33., 46., 57., 76., 99. és a 108. oldalon

ZALÁN TIBOR

Átirat

Mostan színes hintákról álmodom
egyik kék égbe másik zöldbe visz el
de az is lehet, hogy utóbbi a föld
előbbi a halál s majd úgy megölel
a könnyem is kicsordul belé
akár a rossz kis gyerekeké
akik soha nem fogadnak szót
cigarettázni bújnak a szekrény mögé
és félnek amikor árnyék esik éjjel
a plafonra az utcavillanyoktól
hogy eljön aki elől elbújni nem lehet
úgy beszél majd hogy semmit se szól
csak pálcáját emeli és pálcája merő vér
mostan színes hintákról álmodom
s arról hogy valaki hallgat
hozzám beszél
míg száll a hinta velem s a kék ég mögött
valami fekete nyílik meg zölden
mennyi virág mint egy Rippl-Rónai képen
és milyen jó lesz lengeni a színes hintákon
ott mélyen lent messze lent a földben

Haldokolva élet

Én
nem haldoklom
én így élek
nincs ebben gőg
sem alázat
sem ítélet
annyi vagyok
amennyit a létből
súlyom kiszorít
s már
nem érdekel
virág leszek-e majd
ki virít
vagy csak gyom
mit a köd lenyom
ha
ítéletre gyűlik
eszme és gond
fölöttem
amikor
a harang épp
értem kond
(und ittas
e másvilági utas)

Ne
gondold
hogy tréfa de
létem csak ennyi
készülök
rá hogy
innen átülök
máshova hol
rajtam kívül

nem ül már senki
nem lesz ott
senki soha
egyszerűen ennyi
el kell végre oda
menni
ahol a sok
piszok
lehámlik rólam
vagy utánam
hámlik
még néhány
elvetélt szólam
s betemet
ki betemet
egy elvásott
beteg tetemet
ki már élt
és halt is eleget

(Salzstieglben, 2010 márciusában)

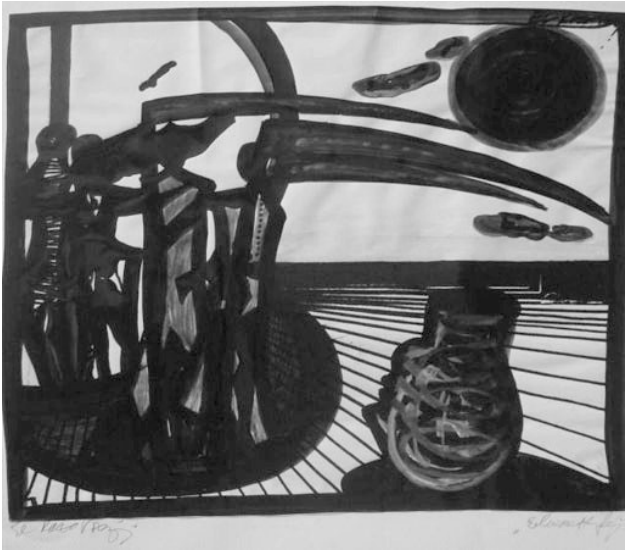

GRENDEL LAJOS

Négy hét az élet

REGÉNYRÉSZLET

Hugónak tetszett a történet, néha közbekuncogott, „nagy bestia lehetett a maga felesége, már bocsánat, Isten nyugosztalja, a nők mind bestiák, hát én aztán nagyon megtanultam, na, majdnem mind, vannak azért köztük szentek is, több mint a férfiak között. De maga jól túljárt az eszén, hazugságok nélkül nem sokra viszi az ember az életben”. S mintegy bizalmat a bizalomért cserébe, elárulta, hogy valaha ő is sokat hazudott, főleg gyerekkorában és főleg az apjának, ha a kedvébe akart járni, mert félt az apjától, nagyon félt, az apja rendőrtiszt volt, s ha nem volt szolgálatban, éjjel-nappal ivott, s ilyenkor kidülledt a vérben úszó szeme, és menetrendszerűen elagyabugyálta őt, mert „ha nem tanulsz engedelmességet, csavargó lesz belőled”. S akkor, ott, a vízimalomnál, az este bársonyos leple alatt, károrvendő röhögés tört fel Hugó torkából: „hát csavargó lettem így is, jól kibasztam vele, kár, hogy már nem él, és nem láthatja”. Hugót katonaiskolába íratta be az apja, jó messze innen, egy kelet-szlovákiai városba, ahol a kis Hugóból kötelességtudó, engedelmes, rendszerető nagy Hugót faragnak majd, pilótát, ejtőernyőst vagy tüzért, egyre megy, s a nagy Hugó egyszer ezért hálás lesz neki. De már a kis Hugó is hálás volt, hálás, hogy elkerülhetett a részeges, ordibáló apja mellől, s bár a katonaiskolát az első perctől kezdve utálta, azért az apját még a katonaiskolánál is jobban. De mostanában nem hazudik már. Leszokott róla, bár a dohányzásról is ilyen könnyen le lehetne szokni! „Ha semminek sincs értelme, akkor a hazudozásnak sincs.” Ez a csavargó-bölcsesség azonban nem hatotta meg Sanyit, ellenkezőleg, inkább a gyanakvás undok ördögét ébresztette föl benne. „Őszintén szólva” – mondja valaki, bárki, és akkor ő mérget vehet rá, hogy az illető valamit takargat előtte, mert őszintén csak a bolondok beszélnek és Klementina, akit éppen ezért néztek sokan bolondnak. Hugó is.

Hugó váltig állította, hogy ismerte Klementinát, ami persze nincs kizárva, „gyakran járt templomba, nem csak vasárnap, bokáig érő fekete köpeny volt rajta télen-nyáron, és azt beszélték róla a városban, hogy egy kicsit bolond, de azért nem kell félni tőle, senkit sem bánt, csak a rossz gyerekeket viszi el”. Sanyit úgy fölháborította ez a hajdani rosszindulatú szóbeszéd, mintha annyi sok év múltán nem lenne édes mindegy, hogy mit gondolt Klementináról az a sok tudatlan és öntelt kispolgár, akiknek a többsége ma már a jól megérdemelt, örök időre szóló

fizetetlen szabadságát tölti örök éjszakában a városi temető valamelyik parcellájában, míg odafönt Klementinának az angyalok hárfáznak naphosszat. Hugó azonnal megsejtette, hogy túllőtt a célon: „azért rendes asszony volt, én tudom, a mi családunkba is elkelt volna egy Klementina".

De javára vált-e Klementinának, hogy képtelen volt hazudni? Sanyi úgy okoskodott, hogy ha ez Klementinának megfelelt, akkor ez neki jó volt, s ha jó volt, akkor ez az ő magánügye, és abba senkinek ne legyen beleszólása, főként ne az olyanoknak, akiknek ravaszkodásból, hízelgésből, képmutatásból áll az egész életük, s az egyetlen őszinte cselekedetük az, hogy meghalnak, bár végeredményben ez sem az ő érdemük. Másfelől viszont Sanyinak azt is be kellett látnia, hogy az okoskodása némileg sántít. Az életben számos olyan helyzet adódik, amikor az őszinteség életveszélyes lehet, s ennek föl nem ismerése mentális retardációra vall. Az életösztön hibás működésére, más szóval, butaságra. De Klementina esetét illetően ezt állítani alighanem pontatlan, félrevezető és méltánytalan dolog lenne. Klementina nem volt buta! Az iskoláit is kitűnő eredménnyel fejezte be, jó nyelvérzéke volt, csak éppen... Csak éppen! Csak éppen az *élethez* volt buta. Az élethez mint *egészhez*. Sosem lett belőle teljes értékű felnőtt. Ez volt az, amit Sanyi, de talán Vilma néni és Sanyi anyja is irigyelt Klementinától, s ez volt az, ami viszont máskor mérhetetlenül irritálta őket. „Hiába, Klementina egy szent" – mondogatták némi lekicsinylő hangsúllyal, de annak tudatában is, hogy, bár egyikük sem szerette volna Klementina bőrére kicserélni a magáét, azért az élet valamely szigorúbb helyzetében vagy pillanatában jó lett volna a sorscsapásokat a Klementinára jellemző derűs, már-már együgyű mindent megértéssel viselni, ami csak a Klementinát felszínesen ismerő kívülálló számára tűnhetett flegmaságnak. Klementina világában, kívülről nézve, semmi sem volt a helyén, s mégis így volt benne rend.

És Sanyi azt sem tartotta kizártnak, hogy humorérzéke is volt, amolyan akasztófahumor, amit se Vilma néni, se Sanyi anyja nem értettek, vagy félreértették. A családi legendáriumban keringett Klementináról egy történet, amelyet később, amikor a veszély elmúlt már, sokszor emlegettek otthon vagy baráti asztaltársaságban, az idők múlásával talán egy kicsit kiszínezték és mitizálták is, de a lényegét ugyanúgy mondták el az ötödik vagy a tizedik alkalommal is, mint először. 1947 őszén „Damoklész kardja lebegett Vilma néniék feje fölött". Sanyi szülei, valahányszor fölidézték az 1947 őszén történteket, Damoklész kardjáról sosem feledkeztek meg, az úgy hozzátartozott a történethez, mint Akhilleuszhoz a pajzsa. Egy szeptemberi délelőttön Vilma néniékhez látogatók jöttek, tulajdonképpen jó ismerősök, majdhogynem barátok. Csak a két nő volt otthon, Zoli bácsi, Vilma néni férje, ebben a napszakban aktákat porolgatott az adóhivatalban, s hogy a látogatók a látogatásukat éppen ezért időzítették délelőttre, az csak később lett oly világos, mint a napfény, amely ezen az aszályos őszön kifogyhatatlannak tűnt. Vilma néni illetlenségnek tartotta, hogy valaki csak úgy, bejelentés nélkül, ráadá-

sul délelőtti dologidőben zavarja meg őt és Klementinát a házvezetés teendőinek ellátásában. Még akkor is, ha a betolakodók Gruberék, akiket más időpontban szívesen látnának a hajlékukban.

Gruberék akkoriban egy cukrászdát működtettek, nagyjából azon a helyen, ahol most a Kulacs áll, vagy annak közelében. Sanyi anyjának és apjának egybehangzó véleménye szerint Gruber Lajost inkább hentesnek nézte volna az ember, mint cukrásznak, mert a cukrászok többsége „finom mívű" ember, akiknek már a kecses mozdulatai láttán összefut az ember szájában valami dobostorta ízű nyál, míg Grubernek olyan vastag karja volt, hogy villanyoszlopnak is megfelelt volna, a mozdulatait pedig még Klementina sem nevezte volna kecsesnek. Mellette Gruberné még a valóságosnál is törékenyebbnek tűnt, bár kétségtelenül szálfaegyenes volt, mint két gombostűfejjel díszített seprűnyél. Mégis, ahogy az ilyen párok esetében néha lenni szokott, Emma volt a szókimondóbb és Lajos a félénkebb. Vilma néni rossz előérzettel engedte be őket az udvarra, Klementina csak később jött elő a konyhából. Nyilvánvaló volt, hogy Gruberék valami fontos és halaszthatatlan ügyben „sántikáltak", hogy Vilma néni szavait idézzük, s Vilma néni akkorra már megtanult félni a fontos és halaszthatatlan ügyektől. Tapasztalatból tudta már, hogy az ilyen ügyek semmi jóval nem kecsegtetnek.

Az íratlan illemszabályoknak megfelelően, Gruber nyitotta meg a témát. Körülményeskedve beszélt, „igen, hadovált", egyre jobban belegabalyodott a zavaros mondataiba, látszott rajta, hogy százszor inkább sütne tortákat túlórában, semmint hogy ebben a pokoli hőségben illő udvariassággal előadja nyilvánvalóan kényes mondandóját. Nem, Gruber Lajos nem volt a szavak embere, ő sokkal inkább a krémesek embere volt. Még mindig az udvaron ácsorogtak. Vilma néni arra is emlékezett, hogy Gruber Lajos áriáját valahonnan gerlebúgás festette alá. „Az a helyzet volt ez, amikor az ember minden lényegtelen apróságra is emlékszik, még évtizedek múlva is." Végül az történt, hogy a szikár, aszály szítta Emma egyszer csak elvesztette a türelmét.

„Azért jöttünk, drágám, hogy megnézzük a házat", mondta egy kicsit talán nyersen, de semmi esetre sem barátságtalanul.

Vilma néni nem értette, mi néznivalójuk van Gruberéknak az ő házukon.

„A mi házunkat?"

„Igen, a ti házatokat. Tudod...", mondta Emma határozott fellépése után most már Gruber Lajos is egy kicsit felbátorodva.

„Mit? Mit tudok?"

Gruber Lajos megint csak hebegett, ezért Emma vette most már végleg a kezébe az ügy lebonyolítását.

„Kiutalták nekünk."

„Mit?"

„A házatokat."

„Kik?"

„Hát a város.”

Vilma néni csak ámult meg bámult. Sosem hitte volna, hogy Emma és Lajos, ez a két derék, jóravaló ember valójában az ördög ügynöke és futára.

„Milyen jogon?”

„Rajta vagytok a listán”, mondta Emma szárazon.

Hát ez végre világos beszéd volt. Már hetek óta beszédtéma volt a városban, hogy valami lista készül azokról, akiknek a közeljövőben el kell hagyniuk nemcsak a várost, hanem az országot is, akiket Magyarországra telepítenek, de Zoli bácsi úgy tudta, egészen biztos helyről tudta, hogy őket nem írták föl a listára. Igaz, a listát még nem véglegesítették. Még lekerülhetnek róla nevek, és fölkerülhet oda másoké.

Vilma néni máskor minden körülmények között megőrizte a hidegvérét, de most pánikba esett. Ki tudja, mi történik, ha nem lép közbe Klementina, akit eddig észre sem vettek. Klementinán idegességnek vagy haragnak a nyoma sem látszott.

„Klementina a helyzet magaslatára lépett.” „Klementina a helyzet magaslatán állott.” Mindazt, ami ezután történt, Vilma néni aprólékosan és érzékletesen adta elő. Sanyi, aki akkor a világon sem volt még, olyan tisztán látta maga előtt a jelenetet, mintha ő maga is szemtanúja lett volna. Klementina beinvitálta a házba Gruberékat, és lépett egy nagyot. A helyzet magaslatára. A helyzet magaslatára nyilvánvalóan nagyot kellett lépni, de Klementina, ha úgy kívánta a helyzet, nem ismert lehetetlent. S amikor már szilárdan megvetette a lábát a helyzet magaslatán, megmutatta Gruberéknak a konyhát. Azért először a konyhát, mert „nemsokára ez lesz a Lajos műhelye”. A sparheltet azonban ki kell cserélni korszerűbbre, mert ha nincs résen az ember, mindjárt odakozmál az étel. Meg az is igaz, hogy tágasabb is lehetne ez a fránya konyha. A nappali szobán csak átsétáltak, azt jól ismerték Gruberék mint sok jóízű beszélgetés és felejthetetlen kártyaparti néma tanúját, „de jó, hogy a falak nem tudnak beszélni”! Azok a csípős viccek, főleg a politikaiak meg a szlovákokra vonatkozók, azok, bizony, manapság veszedelembe sodorhatnák az embert. A hálószobába is épp csak bekukkantottak, mert Vilma néni elállta Gruberék útját, és villámlott a szeme. Klementina szobájában azonban hosszabban elidőztek, pontosabban mondva, csak Emma és Klementina kettesben, mert Vilma néni visszament a konyhába, Gruber Lajos pedig hátramaradt, tudván tudva, hogy úriembernek nem illik betolakodni egy hajadon budoárjába, és kilesni annak intimitásait. Ezúttal Emma sem volt beszédes, az ördög tudja, mi járt a fejében. Csak Klementina nem zavartatta magát. „Azt beszélik, babát vártok. Hát igen, kell a nagyobb élettér. Kivált az ilyen ínséges időkben. Akkor hát most nézzük meg a padlást is. Tele van limlommal, de azt mi Zolival és Vilmával időben eltakarítjuk. Csak vigyázz, Emmuskám, a lépcső nagyon meredek.” De a padlásra Emma már nem volt kíváncsi. A pincére sem.

„Bizonyára megrekedt benne valami, mert hirtelen olyan kedveszegett lett, szegénykém.”

Visszamentek a konyhába, s Klementina úgy emlékezett, hogy Emma szemében könnycsepp kandikált ki, de ezt Vilma néni ellentmondást nem tűrően cáfolta. „A kígyók nem könnyeznek.” Gruber Lajos viszont, s ez biztos, a kezét tördelte, és nehezen lélegzett a forróságban, amelyet a tűzhely lehelt a bíborpiros arcába. Emmának megremegett a hangja, amikor végre újfent megszólalt.

„Tudjátok, mi igazán sajnáljuk...”

Klementina azonban beléfojtotta a szót.

„Ti nem tehettek róla. Ha így döntöttek a városházán, akkor nincs mit tenni. Akkor minekünk szót kell fogadnunk.”

Emma biccentett.

„Megbeszéltük Lajossal, hogy tisztességes lelépőt kaptok tőlünk.”

És akkor elcsattant a pofon, amely egyszer s mindenkorra pontot tett egy barátság végére. A pofon Vilma néni tenyerétől származott, és Emma beesett arcán csattant. Ennek a pofonnak köszönhetően Vilma néni a családi legendáriumban hőssé magasztosult, példakép lett, mint egy másik korban a rettenthetetlen egri nők, de egy idő után őt is utolérte a mindenkori példaképek kikerülhetetlen sorsa, az, hogy kellemetlen perszónává válnak, mert minduntalan a velük élők átlagosságára, ha ugyan nem hitványságára emlékeztetnek. Hősnek lenni nagyobb tehertétel, mint gyávának, mert a gyávaság természetesebb, emberszabásúbb a hősiességnél, s ezért könnyebben megbocsátható. A gyáva embernek sok társa van, a hősnek egy sem. A hősiességben, minden nagyszerűsége mellett, van valami pimasz fennhéjázás, mások akaratlan megszégyenítése.

Sanyi apja egyszer azt fejtegette, hogy Vilma az ő pofonját sok elmaradt korábbi pofon helyett adta, például a szovjet tisztet is fel kellett volna pofozni, aki az ágyasává tette Klementinát. De nem lehetett, mert a szovjet tiszt akkor nyilván szitává lőtte volna Vilma nénit, és mi mihez kezdenénk egy olyan Vilma nénivel, akiből szita lett. Így vagy úgy, okoskodott tovább Sanyi apja, a Történelem kapta Vilma nénitől a pofont, mert Emma abban a szerencsétlen pillanatban a Történelmet személyesítette meg, még ha talán nem is tudott erről. Mert a Történelem az nem egy láthatatlan, absztrakt valami, hanem mindig hús-vér embereken keresztül környékez meg, lép az életünkbe, tesz tönkre vagy emel piedesztálra. Szegény Emma, mondta Sanyi apja, hát ő csak eszköz volt. Más megközelítésből, az ördög eszköze, mert a Történelem, amióta csak van, az ördög műve, s találékonysága ennélfogva kimeríthetetlen. Akárkiben elültetheti a petéit, kivéve az olyan szenteket, mint Klementina.

Később, amikor Gruberék elmentek már, Klementina is megkapta Vilma nénitől, ami járt neki. „Téged pedig tényleg bolondokházába kellene zárni. Gyöngyöt szórsz a disznók elé.” Klementina azonban nem vette zokon Vilma néni feddő szavait. „Vilmának a maga módján igaza volt. De, tudjátok, kedveseim, azt hi-

szem, a magam módján nekem is igazam volt, csak az én igazságom elhalványul Vilma igazságának vakító fénye mellett." Zoli bácsi, Sanyi anyja és apja siettek megnyugtatni Klementinát, hogy ez, bizony, így van, még azt a kapitális közhelyt is elsütötték, hogy „a maga módján mindenkinek igaza van", a hősöknek is meg az egyszerű embereknek is, így mondták: „egyszerű" embereknek, hogy ne kelljen gyávának vagy butának nevezniük Klementinát. Sanyi azonban már akkor gyanította, hogy Klementina se nem buta, se nem gyáva. Pedig még csak kamasz volt. Idővel ezt a kamaszkori felismerést továbbfejlesztette. Úgy vélte, ő mindenki másnál jobban ismeri és érti Klementinát. Úgy vélte, a szentek cselekedeteit más mértékkel kell mérni, mint a többi emberét. A szentek öntörvényűek, az olyan jelzők, mint bátor, gyáva, okos, buta, velük kapcsolatban csak fenntartásokkal alkalmazhatók, vagy egyáltalán nem. Majd legvégül úgy vélte, hogy Klementina, amikor „gyöngyöt szórt a disznók elé", a humorérzékét csillogtatta, ámbár hiába, mert a szenteknek a humora is más, mint az egyéb halandóké.

Az szent igaz, hogy Klementinán olykor nehéz volt eligazodni, s erről se Vilma néni, se más nem tehetett. Az ötvenes években, amikor Sanyi gyerek volt még, Klementina sosem mulasztotta el, hogy karácsonykor ajándékkal kedveskedjen neki. A karácsonyt ugyan külön ünnepelték, de az újév első napjaiban Sanyiék elutaztak Vilma néniékhez, amolyan utóünneplésre, lehetőleg még Vízkereszt előtt. Egy alkalommal Sanyi hintalovat kapott ajándékba Klementinától, szüleinek nem kis megrökönyödésére, mivel Sanyi akkor elmúlt már nyolcéves, lovakkal pedig semminemű tapasztalata nem volt. Hogy juthatott Klementina ilyen bolond gondolatra?... Klementina pedig csillogó szemekkel biztatta, hogy csak üljön fel rá bátran, ez a ló nem rúg, nem harap, ez egy barátságos ló, egy „házi ló", és Sanyi felült a hintalóra, mert szerette Klementinát, látta, mennyire örül, és holtáig bántotta volna, ha elrontja örömét. Klementina pedig csakugyan boldognak látszott, majd nemsokára asztalhoz ültek, s Klementina egész lényéből áradt a nagy megelégedés, mintha valami régi, titkos vágya vált volna valóra. Aztán egyszer csak elkomolyodott, megfogta Sanyi karját, mélyen a szemébe nézett, és azt mondta:

„Tudod, kisfiam, a magyar nép lovas nemzet."

„Lovas nemzet volt", helyesbített Sanyi apja, de Klementina nem hagyta, hogy csak úgy letorkolják.

„Az volt, és az is maradt. Lélekben ma is lovas nemzet."

Még most, sok évvel később, amikor a jelenet szereplői az ő kivételével mind elköltöztek már egy szebb világba, Sanyi még most sem tudta megfejteni, mi motoszkálhatott Klementina fejében azzal a lovas nemzetezéssel, annál is inkább, mert Klementina se azelőtt, se azután nem foglalkozott nemzetkarakterológiával, úgy általában véve nem is érdekelte a magyarsága, mert azt se kitüntetésnek, se átoknak nem tekintette, ellentétben Sanyi apjával vagy Vilma nénivel, vagy éppen Danival, akik a magyarságukat legszívesebben jelvényként hordták volna

a kabáthajtókájukon, mit sem törődve a következményekkel, melyek egy, a magyarokat nem szerető országban aligha maradtak volna el. Klementina lovas nemzetezésének egészen biztosan volt valami rejtett üzenete, de, sajnos, ennek a kódját csak Klementina ismerte. Még azt sem lehetett egyértelműen eldönteni, hogy pozitív vagy negatív töltése volt-e ennek az üzenetnek. Jó-e nekünk, hogy lélekben ezer év után is lovas nemzet maradtunk? Büszkék legyünk rá, vagy szégyelljük? Vagy Klementina megint csak a sajátos, normális ember számára megközelíthetetlen humorérzékét csillogtatta?

A hintalovat mindenestre hazavitték, s bevágták a szoba sarkába; de nem maradt ott néhány napnál tovább, mert Sanyi látni sem bírta, kikövetelte, hogy vigyék föl a padlásra, belőle még Klementina se csináljon bolondot; de ha olykorolykor Klementina meglátogatta őket (szerencsére elég ritkán, hiszen másküllönben ki sem mozdult otthonról), a hintalovat le kellett hozni a padlásról, beistállózni a tévéasztalka alá, ahová épp csak befért, vagyis látható, de nem feltűnő helyre. Klementina azonban nem mutatott érdeklődést a hintaló hogyléte iránt, és lovas nemzetről sem beszélt többé. De bizonyára jólesett neki, hogy ajándékát változatlanul becsben tartják, még akkor is, amikor Sanyi hintalovak megülése helyett már lányok után futkározott. A hintalovat végül, hogy mégiscsak kéznél legyen, amikor szükség van rá, a spájzban szállásolták el, az egyik lekvárokkal és befőttesüvegekkel megrakott polc alá. Sanyi akkor már nem haragudott rá, még egy tréfás versikét is rögtönzött róla, melynek „A spájzőrző kanca” címet adta. Nem volt szíve kidobni akkor sem, amikor sok évvel később Pozsonyba költözött, bár a lelke mélyén kissé restellte ezt a hozzá igazán nem méltó érzelgősséget. Az idő múlásával némileg megkopott fakanca Pozsonyban is a spájzba került, csak hogy ne legyen számára még idegenebb a már amúgy is idegen új környezet.

Itt fedezte föl Dani, amikor még éppen csak megtanult járni, s olyan örömujjongásban tört ki, amilyenben szegény hintaló egész hosszú pályafutása során egyszer sem részesült. Egy emberöltőnek kellett eltelnie ahhoz, hogy végre megtalálja a gazdáját, aki boldogságtól repeső szívvel ül föl a hátára, lovas nemzet fiához méltón, mintha annak idején Klementina eleve Daninak szánta volna jövőbe látó ösztönével. Ez a banálisnak mondható esemény kezdte érlelni Sanyiban azt a gyanút, hogy túl téren és időn valami láthatatlan és józan ésszel megmagyarázhatatlan áramkör kapcsolja össze Dani és Klementina belső világát, mintha Dani nem is az ő fia lett volna, hanem Klementináé. Ez a felismerés azonban vegyes érzéseket kavart benne. Ahogy Klementina, úgy Dani sem tudott hazudni, legföljebb alakoskodott olykor, de azt is ügyetlenül. Mintha Sanyi már akkor sejtette volna, hogy Daninak sok baja lesz az életben, s ezek többségét saját maga idézi elő.

TORNAI JÓZSEF

Négykézláb

Mindenki titokról beszél: a pap,
a filozófus, a költő. Semmiféle titok
nincs. A világ egykedvű, és épp olyan,
amilyennek látszik. A köznapok
semmivel se unalmasabbak, mint az ünnepek.

Míg erdőben laktam, baglyokat
hallgattam éjjel, megfürödtem a hínáros,
békalencsés folyóban, hol fölemelt
fejű siklók úsztak a nád közé elegánsan.

Mindig volt szerelmem, ki gyötrelmekkel
itatott-etetett. Mindig volt bokor
vagy ágy, hol összefonódtunk, gyűlölködtünk
és kibékültünk, mindig véget vetett
valami véres frigyünknek.

Most nincs erdő, se burjános, hipnotizáló
szerelem. Az öregség egyetlen társam. Nem
jobb, nem rosszabb, amilyen lehet. Miért
még mindez? A reggeli zuhanyozásért,
a pohár borért, melyet ebédhez iszom?

Jóságos istenek, miért? Titkaitokat
már nem vadászom. A titkok titka a
titoktalanság, meztelenül, ahogy
naponta találkozom vele a kárörvendő utakon.

Az ős-tudásról ne beszéljetek nekem! Ahhoz
értettünk, hogy küllőket illesszünk a
keréktalpba, ökrökkel szántsunk. Hagyjatok békén
a túlvilági lényekkel! A földön is van elég
négykézláb mászó bolond.

Evidenciák

Az ember útja láthatatlan kocsiút,
a transzcendenciával nem szabad játszani.
Hallgasd Beethovent vagy Bachot, s tudod:
nincs olyan csillag, amely mennyei.

„Néha meghasadnak az evidenciák”,
szörnyed látomására Pilinszky.
A végső állomás: nincsenek evidenciák,
szólal meg a semmiből a senki.

Az átöltöző semmi táncosnője

„Megmagyarázhatatlan a világ,
és rendezhetetlen”,
szólított meg egy panaszos hang
a pírhadó, őszi kertben.

„Ki beszél?”, kérdeztem, körbe-
futtatva tekintetem a fügebokron.
„Az, aki tudja, hogy az ész és a csillagok közt
mikor volt néha szinkron.”

„Szinkron csak addig volt itt, míg
nem gondolkodtunk”, válaszoltam.
Láttam, az ismeretlen hangú bokor
most már haragra lobban:

„Hallgasd meg, mi az én metaforám
a kozmikus láncra:

itt minden ling-leng, istálló-
gerendára fölakasztott lámpa.”

„Add nekem azt a lámpát, és én
megkeresem utam az Elíziumba.”
„Eltévedt eddig mindenki,
ha elindult abba a zugba.”

„Akkor te vagy a Rettenetes,
tőled pusztulunk mi és a sárga oroszlánok?”
„Az biztos, hogy én nem vagyok és
nem is voltam soha a barátod.”

„Egyedül vagyok? Nincs több élőhalott
a sok világegyetemben?”
„Nem elég, hogy én az összes
önámításod lelepleztem?”

„Szóval te az örökké átöltöző semmi
táncosnője vagy? Én halandó.”
És a hegyről odahallatszott,
a lélekharangszó.

Örökös jelképem

Hirtelen álmomban nőtt egy ananászfa,
paradicsommadár akadt a lombjába,
kiszakadt farkának szivárványos tolla.

Ömlött rám a vére, fogtam, simogattam,
piros lett az ingem, s egyre riadtabban
forgolódtam vele le-föl a szobámban.

Paradicsommadár, örökös jelképem,
röpülsz-e még itt a kopott igéimben?
Vagy némaságába ragad el az isten?

Isten és a macska

Jaj, emberiség, a megváltóid
gyermekmesékről fecsegnek!
Így aztán, aki nem hülyül meg,
nem ember többé már, csak eretnek.

El lehet égetni, föld alá ásni:
pusztuljon az ótvaros hitetlen!
Őket meg bearanyozzák templomokban
és groteszk-arabeszk minaretekben.

Többet mond istenről egy macska,
míg az ölemben dorombol,
mint száz próféta és bibliás pap,
poklot okádva szánalomból!

Ismerték egymást

Ismerték egymást,
beszélgettek.
Ennél nem léptek közelebb.
Az idő felhőkarcolókat
épített fölébük.
Kitalálták a folytatást:
nem történhetett semmi.
Ismerték egymást.

GÖMÖRI GYÖRGY

November negyedike

Ma hajnalban ugattak fel az ágyúk.
Ma hajnalban jöttek vissza a tankok.
És ma volt, hogy első feleségem
Betegágyán utolsót sóhajtott.

2009. november negyedikén

Pas de deux

Szélzúgásos éjszakákon
símogatom a hátadat.
Helikopter kering az égen,
róka surran a kert alatt.

Szélzúgásos éjszakákon
szorongatom a kezedet.
Ajtót csapkodnak, láb dobog,
zene szól fejünk felett.

Szélzúgásos éjszakákon
kislánykorodra gondolunk:
budai fenyőt ráz az orkán.
De aztán csönd lesz, jó meleg,

és bár ma nem ölelkezünk,
Te biztonságban vagy velem,
s kézen fogva, mint két gyerek,
elúszunk álom-gondolán.

2009. november

Az ősz leveleiről

Nap-mint-nap küldözgeti nekem fáradt
leveleit az ősz. Tele már velük
a küszöb, de néha jut
az előszobába is. Mind egyről szól:
az elmúlásról. Az elhullásról. A halálról.
Nem írok választ, mert kinek?
„A címzett ismeretlen”. S bár egyre
jönnek az újabb levelek: ázott-sötétek,
rozsdaszínűek, méregzöldek, már nem
törődök velük, hiszen tudom, mi lesz-
nyirkos tél, az utcán hol tócsa, hol koszos latyak.
Alacsony légnyomás. De aztán hirtelen
magához tér minden megint, rügyezni kezd a kert,
és valahol tisztán, élesen trillázni kezd
egy idetévedt tűzpiros madár.

TATÁR SÁNDOR

Meglátjuk, tiszta lesz-e az abrosz

i. m. Deák László
(1946–2009)

Számomra ő (= személy[es névmás] múlt időben) volt
az óév utolsó híre. (Hír!? Istenem! Pedig hát – hír. Mi más??)
Levlistán jött, s a literán *például nem is láttam a pezsgőspalack-*
pukkanások és petárda-ropogás előtt.
Ami a hírben „hosszantartó, súlyos betegség”-nek volt aposztrofálva,
arról sosem beszélt, pedig (vagy épp, mert?) tüdőtumoráról,
a kemoterápiáról és műtétjéről tudni lehetett.
Még december utolsó előtti napján elment, mint aki
(ha már menekvés, elvegyülés a még élni hagyottak közt úgysincs)
nem akar áthúzódni 2010-re. Noha
hogy elvégezte-e a dolgát, hogy „csak” annyi dolga lett volna, amennyit
elvégeznie adatott, az ugyanoly kétséges, mint hogy jól-jókor
húzható-e egyáltalán Schlußstrich.
– Költőként is jelentősebb volt, többet adott,
mint amennyire megbecsülték, s húsz évig vitt, spártai komfortban,
költségminimummal egy kicsi, de fontos kiadót
(amelynél nem volt mostohagyermek a líra).
Most alighanem béke poraira annak is.
Na de ha ennyire sablon-nekrológba pörkölődik (hunyorog) át ez a vers(?),
akkor a legjobb sürgősen elnyomni
túlcsordulással fenyegető hamutartódban, Laci.
Minimum egy sörözéssel még tartoz(t)unk egymásnak.
(Karácsonyra beértem egy e-maillel, mondván: Majd, majd...!*)*
Az most már csak egy másik
dimenzióban lesz nyélbe üthető.

„Tischrede”

(...a 2×2 józansága...)

Csak úgy leülni olyan asztalokhoz,
amelyeknél büszkén ülnél. (Nem fog most
szó esni arról, kik nem *ülnék körül*
azt az asztalt.)
– Ilyen nincs. Már ha valamelyest is
szigorúan értjük a „csak úgy”-ot. A leülhetésért
meg kell dolgozni, ki kell érdemelni.
Pancser-farizeus, aki tagadja, hogy szerencse is kell
hozzá, ám az nem elég.
Te elmulasztottad
a jogosultságot megszerezni.
Most már legföljebb fitymálhatod az asztalnál-ülést
(döntsd el, pech vagy sem, hogy e primitív
savanyú szőlőre *nem visz rá a lélek).*

Ha, *akkor jobbára a magad asztalánál ülsz,*
önnön társaságod, néha – sőt nem is ritkán – büszkén (dafke),
olykor keserűen (s néha tán gyűlölködve, de
nem akarlak inszinuálni, inkább bevallom,
ahhoz, hogy ilyet állítsak, nem ismerlek eléggé).
Ahová mész, viszed magaddal
monitorod arcodra alvadt fényét.
Ennyi a glóriád; van, aki észreveszi, van, aki nem.
Mivel a jövő – minden esetleges öncsalás-kísértés ellenére –
a jelen folytatása lesz, kár lenne rá
szót vesztegetni.
Hogyan? Azt mondod, már csak annyit
írjak ide: „kész a leltár”? Kérlek.

KISS LÁSZLÓ

Fénykép

Lehetett bármilyen nap, feladva bármilyen lecke, ebéd végeztével nyomban a hátsó udvarba vonultam, hogy ellenőrizzem a lőállásokat, az ütegek fölszereltségét, hogy gardírozzam a rám bízott ezredeket, és közöljem velük az aznapi ukázt, de mindig igyekeztem jószívű góré, rendes bajtárs maradni, és emberségesen bántam a szakaszommal, nekem egyre ment, hogy közkatona-e vagy tiszt az illető, közösen védtük a portát,

az egyik fásszín volt a harckocsik depója, a másikban a megfáradt hadtestek húzták meg magukat a szanitécekkel, dédnagyanyámék hátsó udvari kiskonyhájába az ellátásért felelős alkalmazottak spájzolták be a bespájzolnivalót, nehezebb időkre, a műhely a logisztikai bázis szerepét töltötte be, és bár az ólban mindig dörzsölte egy-egy jópofa sertés az oldalát a keresztlécekhez, valamire azt is lehetett használni, ha épp háború volt, meg a tyúkok ketrecét is,

és amikor körletbejárás következett, Morzsi farkcsóválva ügetett mellettem, így viszonylag kevés sansz nyílott csaholni a nagyanyámhoz érkezőkre, mert a konyha, nagyanyám konyhája kora délután csak kivételes alkalmakkor nem látott vendéget, már ahogy a műhelyhez értem, kattant a zár, és zörgött a kapu, és vagy Szalay bácsi jött át, tojásért, vagy Erzsi, hogy közölje, megint késik a posta, és hogy nálunk mi a helyzet ezzel kapcsolatban, vagy Répási Kati néni dugta be a fejét a kattanás után a kapun, és rikácsolt, hogy megint zöldborsóleves van, és ha morog a pocak, ugorjak át nyugodtan, és hogy Terikém, ötre várlak,

de ekkor többnyire már lötyögött a tejfölös krumplileves a pocakban, és feszülten masíroztak a legények fel-alá az udvaron, és a ház döngölt falán titkos ajtók tárultak fel, amelyeken keresztül felfegyverzett katonák özönlöttek a gyepre, és megszállták a szilvafák alatti területeket, megbújtak a paradicsomtőkék oszlopai között, és a körtefa lombjának ernyője alatt földre hasalva várták, mikor csaphatnak le a palánkon át behatoló ruszkikra,

én általában az üstnél napóleonkodtam, ezért csak ritkán kerültem a sorban érkező vendégek látóterébe, Vargáék például, nagyapa munkatársai, minden héten legalább kétszer tették tiszteletüket, és vaskos mappákkal a hónuk alatt érkeztek, meg legurítottak egy laza fröccsöt, és ha otthon volt, nagyapa kísérte ki őket, egy-egy ügyfél is bekopogtatott olykor, vagy Eisemann Jóska bácsi, aki ritkán jött, de ha ott volt, tisztességesen ott volt, és teli szájjal szónokolt, hogy a börtön, hát az is közintézmény, azon is túl kell esni mindenkinek, nem igaz, fiacskám, és ka-

csintgatott rám meg a sámlira, amin ültem, hogy milyen fasza poén volt, és nagyanyám szívből kacagta, amitől Eisemann Jóska bácsi vérszemet kapott, és sorra vette, ahogy minden alkalommal, a betegségeit, vakbél, szívnagyobbodás, és nagyanyám is megtalálta a helyét ebben a világban, hogy ő azt gondolja, a ritmusszabályozóval most már talán könnyebb, bár dagad a lába, meg viszket a hasa, felgyűrte a pulóvert, és mutatta, hol viszket, amire Eisemann Jóska bácsi szakértőn bólogatott, és hogy a felesége, de hagyják is, javasolta, hagyjuk ezt, Terikém, és hogy, á, és verje meg az isten, és ültek szótlanul, szegényesen kattogott a másodpercmutató a kakukkos óra lapján, az üres kalitka szomszédságában, és volt, hogy rájuk sötétedett, mire nagyapa hazaért, és ment a nagy egymás nyakába borulás, és előkerült a spájzból az oldalas meg a tokaszalonna, és lehetett fröccsözni estig,

állandóan jöttek hozzánk, néha az volt az érzésem, nagyapának nincs is igazi munkahelye, máskülönben miért tért volna aludni olyan hamar esténként, többnyire azonnal a híradó után, hogy aztán annál korábban ébredjen, lehetetlen időpontokban, amikor még pecázni menni se volt érdemes, kettőkor, fél háromkor lökte ki az ágy, és elfoglalta a konyhát, újságpapírt terített a viaszosvászonra, és a kislámpa fényénél folytatta az előző este félbehagyott munkát, halomban állt a papír a kiszolgált konyhaasztalon, és volt ott két-három szemüveg, és tollak, rengeteg újfajta, színes toll, és egy gyönyörűen metszett fémtoll, és ott volt az asztal lábánál a szódásszifon, ha a savanyú fröccsnek jön el az ideje, és ha a kakukk ötször kikattogott az odújából, újból ledőlt egy *órácskára*, és aztán végre kezdetét vehette a nap,
de arra, hogy valójában nincs hová járnia munkába, élesen rácáfolt a látogatás, az a rendkívüli osztályfőnöki óra, amit Marci bácsi a helyi húsipar feltérképezésére szánt, és amiből egyetlen árva óra helyett futballmeccsnyi kétszer negyvenöt perc lett,

lágy őszi eső permetezett, amikor az iskolabusz befordult a húskombinát parkolóterébe, Vencel bá, a fűtő bevágta a kéziféket, s miközben egyenként, mint a földet ért helikopterből kiszállingózó deszantosok, elhagytuk a járművet, morcosan fürkészte a környéket a vezetőfülke megfigyelőállásából, majd miután maga is lekecmergett, és mintha egész nap vezetett volna, hugyozós terpeszben megállt az őrbódé mögött, még egyszer jó alaposan körbeszimatolt, amit mi már nem láthattunk, leszámítva Bécit, aki a hűtőház miatt visszaugrott mackófelsőért, de zárva találta a buszt, ő mondta, hogy Vencel bá alighanem megint szagot fogott, régóta gyanítottuk ugyanis, hogy a fűtőknek egyetlen, a gyereknél is rettegettebb ellensége van, a kutya,
mert az ő feladatuk volt távol tartani az állatokat a diákságtól, ők voltak a suliban a Baywatch, és valahányszor kóbor eb téblábolt az udvaron vagy a kézilabda-

pályán, vagy szaglászott a biciklitárolónál és a szünetre érkező alsósokat üdvözölte, Vencel bá meg a kollégája, a pajeszos Karcsi bácsi úgy hajították ki a suli előtti zöld placcra a megrémült jószágot, hogy nyekkent, de néha volt isten, és megszökött előlük az eb,

egyszer egy vérszomjas foxi után vetették magukat, a második emeleti ablakból követtük az eseményeket, láthatóan mindkettejüknek szarul esett a nekiveselkedés, de fel volt adva a lecke, szaladtak a kézilabdapályán, tolta a két nagy segg a két behemót testet, és belegázoltak a távolugrógödörbe, ami fentről homokozónak tetszett, pedig nagy versenyeket megélt gödörről volt szó, egyszer Bence is részt vett egy délutáni viadalon, és mesélte, hogy jött egy lány vidékről, aki jól ugrotta a távolt, de selypített, és mondta neki Bence, hogy figyelj, te nem is versenyezhetnél, selypítesz, amire a lány gyűlölettől szikrázó szemmel vágta oda, hogy nem isz szelypítek, de ezt a történetet Vencel bá tutira nem ismerte, és eléggé rutintalannak is bizonyult távolugrásban, mert a vállalkozókedv, ami a távolugrógödörbe hajszolta, nélkülözött bizonyos józan megfontolásokat, és landoláskor megcsúszott a párától nedves homokon, a tesiteremből épp sípszó harsant, és Vencel bá borzasztóan eltakart, a hátára esett, akkorát zuhant, akár egy jól teletömött krumpliszsák, miután a traktor platójára dobták, lazán, vállról,

ami a Gerendás Ferinek sose sikerült, pedig testépítőnek készült, gimis korától gondosan építette a testét, már egyetemre jártam, amikor felajánlottam neki, hogy kinézhetne néha a krumpliföldre, ott például eléggé meg lehet adni a testnek, amit kíván, ráadásul fizetni se kell érte, mi több, kap egy kis lóvét este, az elszámoláskor, meg hát kell a munkaerő, apáék is biztattak, hogy jöhetnek a haverok, és amikor a színig rakott utánfutóval sokadjára zötyögtünk el a testépítők szalonja előtt, akkor kattant be, hogy hát a Gerendás Feri, az tuti jönne, és nyélbe ütöttük az üzletet, meg hozta a két haverját, amin eléggé csodálkoztam, mert valahányszor elautóztunk ezzel a színig rakott utánfutóval a szalonnál, a boltív alatt ácsorgó, röhögcsélő tagokat látva mindig az volt az érzésem, ezek valójában szarnak a krumplira, nem érzik azt az erőt és azt a brutális vitalitást, ami egy-egy megtépett bőrű, rózsás húsú krumpliban van, abban a melóban, amit a szedés ideje alatt reggeltől estig lezúzunk, és ebben, hogy a Gerendás Feri vállalta a besegítést, volt valami biztató, hogy van esély közel hozni egymáshoz a testépítőket és a krumplit, de a Gerendás Feri haverjai a harmadik kör után már nyüszítettek, és könyörögtek a szabadon bocsátásért, meg hogy egyébként is dolguk van, és miután délben a melóvezető Kónya leszámolta a kezükbe a kevéske jusst, úgy porzott utánuk a Simson, hogy a platón rakodó Hullámos szájában kialudt a félig szívott cigi, de a Gerendás Feri becsületesen végignyomta a napot, és este azzal váltunk el, hogy reggel akkor a tónál, hatkor, de nem jött, se másnap, se harmadnap,

a Gerendás Feri is szurkolt, látva Vencel bát, aki lábával a levegőt rugdalta, hátha fölpattan, de inkább csak mélyebb nyomot vájt magának a homokba, és látszott,

hogy marhára idegbeteg ettől az ő bénázásától, meg hogy nyilván figyelik, valaki megjegyezte, hogy a produkcióhoz minimum rövidgatya és futócipő dukál, meg trikó, mások tiltakoztak, ősz van, megfázhat, valaki fényképezőgépet követelt, Ilka néni pedig, a rajztanár, miután a határozott felszólítás kudarcot vallott, a függönynek dőlt, és elnézőn mosolygott, és másodpercekre fényt kapott az iskola udvara, egy barátságos fénynyaláb a terembe is beszökött, élesen ragyogott a gabonakalász a keretben, a tábla fölött,

és vállvetve buzdítottuk Vencel bát, aki olyanképp idétlenkedett, mint a bogarak, amikor egyet-kettőt azzal kínoztunk a téren, hogy a páncéljára fordítottuk, ezt tette Vencel bá is, a hájpáncélján fekve rugdosta a légteret, Bence azt mondta, őt gyerekkorában azzal szívatta a nagyapja, hogy szaloncukrot tojik a disznó, perzselés alatt, vagy amikor kikapják a beleit meg a többi cuccot, már nem tudja, de hogy nem volna meglepődve, ha most Vencel bá is tojna valami ilyet, szaloncukrot, bármit, és Vencel bá a rúgások ritmusára körbe-körbe forgott, mint a szűkgatyás gitárosok a heavy metál zenekarokban, amikor szóló van, fetrengett a homokban, mert vitte a lendület, a kutyagyűlölet lendülete,

és közben Karcsi bácsi felszívódott, eltűnt a szemünk elől, az volt a sejtésünk, hogy a tornacsarnok mögötti bukszusba csalta be a foxi, és épp farkasszemet néznek egymással, Karcsi bácsi taktikát vált, letérdel, mintha fohászkodna, és barátságos gesztusokkal iparkodik magához édesgetni az ebet, a foxi lefékezett ugyan, de átlát a szitán, és hagyja, hogy az önbizalmat nyert Karcsi bácsi közelebb kússzon, alig észrevehetőn remegnek a damilfeszes izmok, a pillanat súlyosan lélektani, és ahogy Karcsi bácsi rávetné magát, a foxi egy szökkenéssel odébb is röppen, és vélhetően kisurran a dróthálón, a biciklitárolónál keletkezett résen,

amit, a lyukat, nagyjából a Béci számlájára írta a vezetőség, mert egy éjszaka bejöttek a lakótelepi arcokkal a suliba, és a kézilabdapálya közepén raktak kisebb tüzet, matekfüzetből meg kémiakönyvből, a lényeg a parázs volt, mert azon sül jól a szalonna, és hajnali háromig cigiztek, akkor ugyanis már indulni kellett, erre szólította fel őket Nyerges, aki ugyanúgy idejárt egy darabig, de hamarabb abba kellett hagynia a sulit, vagy átíratták máshová, ezt sose lehetett pontosan tudni, elnézést, fiúk, kocogtatta meg udvariasan a Béci hátát Nyerges, és amikor Béci hátranézett, mindjárt föltűnt neki, hogy egy sötét egyenruhás alak magaslik mögötte, akit pillanatokra megvilágít a matekfüzetből meg kémiakönyvből rakott máglya lobogása, és ekkor egyértelművé vált az is, hogy ez a sötét egyenruhás alak valójában hárman van, pontosabban négyen, mesélte Béci, mert nyolc bőrcipőt látott csikordulni a szemcsésre aszfaltozott pályán, miután megkapta a tockost, és oldalt fordított fejjel, hason feküdt a büntetőkör csíkján, nyolcat, illetve még azt a kettőt, amelyik a tüzet taposta el, de akkor már a szájszegletébe csurgott a vér, az orra vére, elment a kedve a számolástól, meg egyébként is rühell számolni, mesélte röhögve három héttel később a téren, a lakótelepi arcok meg egyetértőn bólogattak, hogy ja, négyen voltak, de az is lehet, hogy öten,

és az ugrás, a foxi szökkenése után Karcsi bácsinak csupán a sápadt fagyalcsoport marad, azt markolássza, és vinnyog dühében, addigra azonban Vencel bá is odaér, bosszankodva porolja a barna köpenyt, amit mindig visel, amikor fűt, és Karcsi bácsi föltápászkodik, megtörli bikavérszínű arcát, és lihegve Vencel bára kacsint, és úgy kacsint oda, hogy végtelenül ideges, és mindenkinek a kurva anyját, de ezzel a vagány kacsintással egyben azt is iparkodik érzékeltetni, hogy ugyan már, nem kell ezt annyira komolyan venni, és hogy lényegesebb elintéznivaló is akad itten, mint ez a céltalan kergetőzés, amit végül is szórakozásnak is föl lehet fogni, könnyű lazítás uzsonnaidőben, és megtépázottan vonul az elitalakulat a mogorván zakatoló kazánok közé,
és ha odahaza néha eszembe jutott Vencel bá, mindig úgy gondoltam rá, hogy lefekvés előtt kicsit megmarkolja az asszonyt, majd miután az elalszik, Vencel bának még órákig nem jön álom a szemére, nyitott szemmel fekszik a nászágyban, moccanatlan fürkészi a mennyezetet, és azt sziszegi: kibaszott kutyák,

és szétnyílt a fotocellás ajtó, és a portás tisztelgett, amikor nagyapa öltönyben elénk sietett, és betessékelt bennünket a szűk folyosóra, ami az előteret jelentette, sose láttam ilyen kedvesnek, egyenként kezelt a srácokkal, és meg-megsimogatta a copfokat, és kérdezte, mit tudunk a kombinátról, jártunk-e már valaha itt, nem, nem jártunk, és elindultunk fölfelé, az irodákhoz, meg nagyapa irodájához, nyiszogtak a bőrcipők a műmárvány lépcsőkön,
érdemes szemügyre venni a falakat, javasolta nagyapa, mert a falakon a feldolgozás fázisait szemléltető kellemes tapintású plakátok voltak, és az egyik fordulóban egy jellemző ábra függött, ami odahaza is megtalálható volt, a műhely falán, a fűrészgépnél, afféle fantomfotó a sertésről, rajzolt kép, rózsaszín árnyalattal, a sertés mint olyan,
mert nézzük csak meg, hogyan épül fel az állat, hogy például, paskolta meg Béci tarkóját, mi az a tarja, és hogy a csülök nem az egész láb, és tudtuk-e, hogy a comb fölső darabját rózsának hívják a hentesek, vagy hogy mi az a frikandó, és mi fán terem a dió, ami ez esetben nem az, amire kapásból gondolunk, hanem a comb elülső része, és hogy aki azt az isteni karajt eszi otthon, az innen, bökött a képre nagyapa, valamint az innen metszett húst fogyasztja, és szereti-e valaki a csülköt, amire hangos zsivaj támadt, mert többen ráharaptak a parizer témára, hogy is van ez, hogy akkor mi is kerül bele pontosan, de nagyapa csak legyintett, mintha a parizer említésre méltó se volna, mintha nem volna érdemes szót pazarolni rá, odakinn kamionok zörögtek, sziszegett a légfék,
és újból tessékelés következett, és ezúttal egy tágas szobában találtuk magunkat, ami az ő irodája volt, egy kontyos nő szolgálatkészen ügyködött a tárgyalóasztalok körül, és mosolyogva köszöntött bennünket, az egyiken hatalmas tálcák voltak, a tálcákon hosszú, ovális kolbászszeletek, és puha kenyér, a másik tárgyalóasztalon üdítők sorakoztak, meg szódásszifonok, és felismertem a nyúlját, ami

odahaza nagyapa kedvence volt, és egy külön asztalon voltak kiterítve a prospektusok,
és az osztály nekiesett a felkínált uzsonnának, Marci bácsi utólag, amikor összefoglaltuk a látogatás tanulságait, és levontuk a földrajzon is hasznosítható konzekvenciákat, haragosan jegyezte meg, hogy leszerepeltünk, és szégyellhetjük magunkat, mert úgy viselkedtünk, mint az állatok, mert ez nem étkezés volt, hanem zabálás, amit én, jóllehet nem tettem szóvá, kikértem magamnak, különösen, hogy igyekeztem visszafogni magam, és csak kétszer, de háromnál biztosan nem többször jegyeztem meg a srácoknak, hogy az ott, a folyosó végén Hack Tóni bácsi, még szép, hogy ismerem, jár hozzánk, vagy hogy ezt a szobrocskát nagyapa föntről kapta, mert járnak nála ilyen hivatalosságok is, delegáció, meg ő is rengeteget utazik, például többször ült már repülőn, tetejében enni sem nagyon ettem, a kolbász örömét meghagytam a többieknek,
és tekintetem többször az ablakon túlra tévedt, ahol a sportpálya terült el, nagyapa szobájából csak az edzőpályák látszottak, valamint egy szeletke a nagypálya lelátójából és a hangosbemondó hangszórója, de az edzőpályák tisztán, a salakmotoros és a rá merőlegesen fekvő két kisebb játéktér, a hepehupás focipályák, amelyeken én is edzettem évekkel azelőtt, de abbahagytam, mert rá kellett jönnöm, hogy ahhoz, amit ezek a szikár csontozatú fiúk, akiknek egy része a nevelőotthonból jött, focin értenek, valójában semmi közöm, mert úgy csúsztak-mászt tak, mint akiknek nincs vesztenivalója, és olyan sprinteket vágtak le százon, hogy sutba dobhattam a suliban elért eredményeimet, itt, ezek között az acélos srácok között szarnak se hívták a nagyszerű galoppjaimat, amikkel tönkrevertem az otthoni erőket rövidtávon, és nem lögybölték a lasztit, mint mi a házunk előtt, ha tétmeccseket játszottunk, hanem sistergős, alattomos bombákat küldtek beadás gyanánt, és amikor az egyiket megkérdeztem, hogyan kell nagyot rúgni, azt felelte, rúgjál te is nagyot, és ment becsúszni, és annak ellenére felhagytam a focival, hogy az edzőpályáról nagyapa irodájára láthattam, s bár a közel száz ablak közül egyikre se tudtam volna rámutatni, hogy ez az, megnyugtató volt a közelsége, és jólesett az a rettenetes szag, ami valóságos felhőkben ereszkedett a pályák fölé, a vágás szaga volt ez, a megpörkölődött sertésé, az üresre boncolt állatok véres szaga, és a csontliszté, ez kavargott a sportpálya fölött, amikor edzettünk,
és nem győztem csodálkozni nagyapán, amint alázatosan magyaráz és mesél, és hogy tetőtől talpig öltönybe van bújtatva, és milyen szép ezüstösek a hajszálai, elegánsan igazítva a feje búbján, és hogy ez az egész fizimiska nagyanyám ízlését mutatja, az ő gondosságát őrzi a simára vasalt világoskék ing, a pontosan kötött nyakkendő, és eszembe jutott, hogy nagyapával egyszer interjút közölt a helyi lap, mert a húskombinát sikertörténet, és ebben az interjúban nagyapa azt mondta, a feleségem nélkül félember volnék, és mosolygós képet mellékeltek róla a hasábnyi szöveg mellé, és nagyanyám a hírlapnak ezt a számát úgy tette elém

ebédidőben, mintha a szokásos apróságokról számolna be az aznapi sajtó, s mintegy félvállról vetette oda, hogy van benne egy riport, nagyapáddal, és átfutottam a szöveget, és megakadtam ennél a mondatnál,
a feleségem nélkül félember volnék,
és a szemem sarkából láttam, hogy nagyanyám mosogat, és leküzdöttem az utolsó adag paradicsomos káposztát is, és éreztem, hogy gombóc van a gyomromban, és a gyomrom után a torkomban is keletkezik egy ilyen gombóc, és nyitva hagytam a lapot a cikknél, megköszöntem az ebédet, és megpróbáltam elslisszolni, kisurranni az udvarba, kicsit megdögönyözni Morzsit, vagy ránézni a pecabotokra, és ahogy betettem a szúnyoghálót magam mögött, nagyanyám rákérdezett, olvastam-e, és hogy mit szólok, és úgy éreztem magam, mint a tolvaj, akit fülön csípnek, akár egy besurranó, akit rajtakapnak, tapodtat se tovább, színt kell vallani, és nagyanyám nem nézett rám, mosogatott tovább rendületlenül, hát, jó, feleltem,
jó volt,
és nagyapa közölte, hogy előbb meglátogatjuk az eszkimókat, úgyhogy mindenki kapja magára a pulcsiját, mert odalent bizony hűs a levegő, és legvégül jön majd a csarnok,
és barátságosan kitessékelte a csapatot a szobából, és elindultunk, teljesíteni a távot, sorokba rendeződve, fegyelmezetten,
és elnéztem nagyapa vegytiszta öltözékét, és az jutott eszembe, ha nem vagyok, aki vagyok, bizonyosan elgondolkodnék, micsoda mestermunka ez a kolbászat, és le a kalappal, mert hogy lehet így disznót vágni, meg egyáltalán, vajon hány disznót ölhetett aznap nagyapa, hogy egyetlen csepp vér sincs a ruháján, egy nyamvadt bőrdarabka vagy hájacska, a töltésre váró darált hús hagyta zsíros pacák, tényleg, bármi, mint odahaza, amikor összegyűlt a família, s az első pálinkák becsapásával már indulhatott is a vágás,

a mindenkori disznótor igazi hőse dédnagyapa volt, aki apró malackoruktól nevelte ezeket az állatokat, és ugyan ő maga sose tett rá célzást, de mogorva szótlanságából arra lehetett következtetni, hogy végtelenül rosszul érzi magát a disznótoros napokon, és ha néha erőtlenül adomázott, vagy összenevetett a nászasszonnyal, míg tisztára mosták azokat a csodaszép beleket a vödrök fölött üldögélve, az a nevetés is a halotti torok kényszeredett jókedvét idézte, amikor a házigazda, akinek az édesanyját másfél órával azelőtt engedték le a sírba, kedvesen, kényszeredett mosollyal a szája szegletében tüsténkedik, sütemények, szendvics, és akivel tud, szóba áll, de legszívesebben mindenkit hazazavarna, hogy húzzatok most már a picsába, és lerogyna a díványra, és addig bőgne, ameddig bele nem fájdul a feje, és ha végre eljön a megváltó főfájás, akkor ezt kompenzálandó, verné két öklével a vörösen lüktető halántékát vagy a fejét, bele a falba, mert hogy

lehet nem csupán harsányan kacagni az előszobában ácsorogva, de egyáltalán lenyelni egyetlen falatot is, ha valaki nincs többé, és tényleg, sose lesz,
erre lehetett következtetni dédnagyapa szótlanságából meg kedvetlenségéből, és dédnagyanyám elejtett megjegyzései is arról árulkodtak, hogy az ura alig aludt az éjszaka, vagy rosszat álmodhatott, mert dobálta magát, hánykolódott, és a szokottnál is korábban látott munkához, s mire az első erők megérkeztek, kifogástalanul előkészítette a hozzávalókat, a késektől a legutolsó ibrikig, mert ennek a napnak, amely voltaképpen ekkor még el sem kezdődött, tényleg ő volt az igazi hőse, de a szememben ugyanúgy hős volt apa, és a két nagybácsi, meg nagyapa, és mindenekelőtt keresztapa, az óriási izmaival, és a meghatottságig büszke voltam rájuk, mert egyedül vitték végig az összes munkafolyamatot, az ölést és a boncolást és a töltést, mert sose kellett fogadni hentest,
vagyis hát egyszer úgy alakult, hogy Boncsér mészáros is ringbe szállt a szomszéd utcából, de alaposan félreértette a feladatát, mert szinte percek alatt berúgott a pálinkától, amit úgy hívott, mellény, és az indító stampedlit egy újabb követte, majd még három, mert magyar ember és izé, és csettintett, és még egy ötödiket is ivott aztán, meg egy utolsót, mert a magyar ember utolsót is iszik, ez lett a hetedik, és a szája fölé tartotta és rázogatta a bögrét, cseppje ne vesszen kárba, majd intett, hogy sört kér, azzal elvágódott a sezlon előtt a kiskonyhában, egyértelművé téve, hogy aligha lehet rá számítani, hogy, akár a sérülésből lábadozó focistáé, kérdéses a játéka a következő órákban,
de odakinn menthetetlenül megindult az élet, mert a hősök hozzáfogtak a kitereléshez, a kiszemelt áldozat rémülten nyargalt faltól falig az ólban, és elkapták a fülét meg a farkát, nagybácsi I. a háton serkedt szőrbe markolt bele, mialatt a lábaira rávetették a hurkot, nagybácsi II. meg kirúgta ezeket a lábakat, és így húzták és vonszolták ki az ólból az évekig dédelgetett disznót, öten küzdöttek az óriási testtel, mintha rekordharcsát ráncigálnának partra a Körösön, a román határnál, ekkor dédnagyapa görbe lábaival átbicegett a fásszínbe, és az ólat körbeölelő tyúkketrecen is keresztülcibálták már, majd egy hatalmas rántás után máris a hátsó udvaron, a garázs előtt rugdalózott és dobálta magát a földre vitt állat, és borzasztó üvöltés és sírás verte föl a környék csendjét, és a legnagyobb kaland az volt, amikor a németvárosi udvarokból jelzőkürtszerűen csattant föl a keserves bőgés, a letepert disznók hisztérikus sivalkodása, és elindultam körülnézni a környező utcákban, hol vágnak, kik vágnak, vág-e Szalay bácsi és családja, vágnak-e Braunék a Zöldi utcában, vagy igazat beszélt-e Fekete Pista pénteken, foci közben, hogy azért nem marad tovább, mert holnap a házisárkánynál, aki a nagyanyja volt, disznóölés van, és segítenie kell összerámolni a holmit, amit alapból hülyeségnek tartottam, mert én sose rámoltam semmiféle holmit,
nekem felelősebb munkám volt disznóvágás idején, mert amikor apáék lefogták a kegyetlenül sivító disznót, hogy mihamarabb elvegyék a vergődő állat életét, a fényképezőgépért nyúltam, ki volt készítve a kút kávájára a kis fekete szmenám,

nagynéném háborútűrő T-alakú vakut szorongatott a kezében, ami olyan volt, mint egy hajsütő, amelyet kézben tartva bármelyik pillanatban agyoncsaphat az áram, de a nagynéném kitartón szorongatta, és egymásra néztünk, hogy mehet, és megnyomta a gombot, minek nyomán a félhomályos hajnali udvarban egy pillanatra a fény lett az úr, ijesztően éles fény volt, köríves, hatalmas fény, és nem csak a gürcölő rokonokat engedte tisztábban látni, de a kövezetre ledöntött gyönyörű, fehér testet is, a drótos sörtéket, a keszekuszán álló fogakat a tátott szájban, és látni engedte azokat az érzékien metszett kék szemeket is, ami ennek a remekhúsú sertésnek volt, és legnagyobb döbbenetemre a villanáskor nyoma se volt a félelemnek vagy a segélykérésnek ezekben a szemekben, sehol a rémület, a pillanatokon belül bekövetkező halál bizonyossága, mert inkább hitetlenkedés volt, ami akkor ezekből a szemekből sugárzott, hideg és csodálkozó volt ez a gyönyörűséges szempár, és amennyire az apró gép bírta, szorgosan kattintgattam, és újból jött egy villanás, aztán egy következő, és így tovább, legalább hétszer vakuzott nagynéném, legalább hétszer biztosan eltaláltam a disznót, mire a süvöltés hörgésbe fulladt, a fej alá támasztott vájdlingba sűrű, habos vér bugyogott, amiből úgy bekajáltam a kiskonyhában, hogy alig bírtam elvánszorogni a fényképész úrhoz, aki öt sarokra lakott, öt sarokra volt az üzlete,

keresztanyámék fölváltva sürögtek a kiskonyhában, híreket recsegett a rádió a falra erősített polcon, meg a Vizcayai-öböl zenéje szólt, dohos volt a kiskonyha, és zsíros, tavasszal néha tápos csirkét tároltak benne dédnagyanyámék, nyáron viszont teljesen birtokba vették, becuccolták a sezlont meg a rádiót, föltöltötték a kredencet, és ott éltek, ott fogyasztották el a reggelit, amit úgy hívtak, früstük, ott főtt sparheltnyi nagyságú kondérban a zsíros fölű húsleves ebédre, és ott vacsoráztunk, mikor hazaértem a pecából, de amikor ronggyá fociztam a lábam a suli előtti téren, akkor is ide érkeztem meg, és csak aztán pattantam biciklire, hogy hazafelé vegyem az irányt, amikor már ők is fölpakoltak éjszakára,

és odakint szétvetett lábakkal, lecsupaszítva feküdt a test, és keresztapáék föltűrt ingujjal, lendületesen pakolták ki belőle a részeket, és sercegett a vér, ahogy a májdarabkákat nagyanyámék a tepsibe kotorták, óriási dunsztosüvegből csepegő uborka, erős paprika és kisdinnye dukált a früstükhöz, de a legjobb a karfiol volt, ahogy reccsent, mintha a fogam tört volna ketté, habzsoltam hozzá a habos bélű fehér kenyeret, nagyapa viszont kizárólag szikkadtat volt hajlandó magához venni, és ha friss kenyér volt odahaza, azt is inkább megpirította a fűtőtesten, és állandóan okított, hogy neki van egy története egy fiatal legényről, és ekkor kissé fitymálón nézett, hogy ez a legény elszegődött egy módos gazdához, akinek nem csupán pénze volt, de magához való esze is, és szikkadt kenyeret adott az ebéd mellé ennek a fiatal legénynek, aki hetekig tűrt, de aztán csak kibökte, hogy valami nincs rendjén ezzel az étellel, hogy finom meg minden, de jó volna most már kenyerebb kenyeret is enni, és ekkor a gazda kirendelte a pajtához, és rámutatott egy hatalmas kőre, emeld meg, fiam, és ez a fiatal legény fölkapta a követ,

és a magasban tartotta, ameddig a gazda rá nem parancsolt, hogy elég, és folytatták az evést, és a következő nap már omlós bélű kenyér járt az ebédhez, és aztán is, hetekig, majd hónapokig, mígnem egy év elteltével a gazda ugyanúgy kiparancsolta ezt a fiatal legényt a pajtához, aki ezúttal meg se bírta mozdítani a követ, és elmaradt a tanulság, nagyapa üveges tekintettel marcangolta a kenyerét, aztán visszament az üsthöz, a rotyogó vízben sűrűn kavargó szalonnadarabokhoz,
és amikor a műhely felé indultam, hogy tekerjem a töltőt, meg dagasszam, gyúrjam a húst, nagyapa, aki a műhely ajtajánál cerberuskodott, ott nevelgette az abálnivalót, magához intett, s látva, hogy tiszta a levegő, amit úgy kellett érteni, hogy nagyanyám nincs a közelben, felkapott egy poharat a sámliról, és mutatta a szintet, hogy eddig, és fütyörészve kavargatta tovább a testes szalonnadarabokat, amikből este bőségesen lakmároztunk, amikor már hurka is került az asztalra, meg kolbász, és amikor keresztanyám újabb dunsztosüveget cipelt föl a kamrából, volt, aki ujjongásban tört ki, és fröccsent a paprika csípős leve, és maszatos lett a pulóverem a karfioltól meg az apró paradicsomtól, éppen csak elfértünk a kiskonyhában, nagyapa hamisan danolászott, és sokadszor fogott neki a történetmesélésnek, hogy is volt a dolog a hét vezérrel, meg hogy ő azt nagyon megtanulta az iskolában, mert akkor alaposan megtanították, akkor, emelte fel a mutatóujját, még voltak tanárok, én meg szégyelltem magam a múltkori biológia hármasért, és bólogattam, meg törtem a szikkadt kenyérből, aztán apához fordultam, és mert nem bírtam megállni, mondtam neki, hogy micsoda remek ötlet volt ez részemről, ez a fotózás, hogy még most is előttem van az egész, ahogy elállják az ólajtót, és megragadják a rémülten keringő disznót, ahogy a lábaira kerül a hurok, és vonszolják kifelé az ólból, keresztül a ganén, amit a tyúkok hagytak az elkerített kisudvarban, és földre viszik, és lent tartják a garázs előtt, és leállnak, amíg a vaku villan, előttem van a kép, ahogy szüneteltetik a produkciót, várva a kattintást, és mióta vártam erre, hogy megörökíthessem ezt a pillanatot, teljes egészében lekaptam, mondtam neki, a nagy küzdelmet, ahogy szenvednek a disznóval, mégis magabiztosan összehangolják a mozdulataikat, és hogy ő mit szól ehhez, főleg ha belegondolunk,
de nem tudtam folytatni, mert apa tekintete elkomorult, és ijesztően halkan mordult, hogy mi a faszt képzelek,
és abba gondoljunk inkább bele, hogy dédnagyapa, hogy ő mit szenvedett,
hogy azok az emberek, akiket télvíz idején vagy tök mindegy, mikor ráncigáltak ki az otthonaikból, és elhurcolták őket, és a büdös isten fasza se tudja, hová,
és tegyük össze a kezünket, hogy legalább néhányuk visszatért,
hogy a fene a jó dolgomat, abba gondoljak bele, mit jelenthet szénbányában dolgozni olyan helyeken, amikről nekem fingom sincs, és legfeljebb a térképen tájékozódhatok a hollétükről, ha egyáltalán előveszem a térképem, mert nem erről

tanúskodik az elmúlt néhány érdemjegy, amit hoztam, nem erről, hogy én annyira elővenném az atlaszt otthon,
és most is teli pofával zabálom a hurkát, de ha csalánlevest kéne ennem,
és hogy igen, van, illetve adódhat olyan élethelyzet, amikor az ember a moslékot is megenné, igen, akár azt a fajtát is, amit etetőanyagnak gyúrok, amikor pecázni indulok a csatornára,
és hogy na, hát akkor, és hogy bánjunk csínján ezzel a szenvedéssel,
és gondoljunk inkább a továbbtanulásra,
de hétfőn már dicsekedtem Bencének, hogy még a héten előhívják a képeket, és egy ilyen disznóvágás, az versenyhelyzet volt, ezért nem haboztam némileg cicomázni a történéseket, hogy hát mindent azért nem fényképeztünk le, de nyugi, jó sok fotó készült, és hogy nem tudom, megmutatom-e az összest, de ahogy a disznó a kövezeten fekszik, megadva magát, és öten fogják, öten térdepelnek rajta, hát az a legtutibb, majd meglátja,
és Békési tanár úr újra felvitte a frontvonalakat a táblára, kopogott a kréta a fémes felületen, és néha végigsimította a falon függő hatalmas térképet, és az antanthatalmakat az óceán felől irányította Európa szívébe, ist zu Ende, gyerekek, és még egyszer fölvázolta a tengely létrejöttének kérdéses szegmenseit, és hogy mennyire felértékelődött a hátország szerepe, nem is szólva a lövészárkokról, amelyek, emlékezhetünk, már az első világégéskor, és hogy valamennyi külön kis birodalmat jelentett, ahol a szörnyűséges öldöklés árnyékában ugyanúgy rendesen zajlott az élet, mintha béke volna, az emberek, így mondta, az emberek ugyanúgy vacsoráztak, cigarettáztak, nótára gyújtottak, és, ha a helyzet azt kívánta, szedték a sátorfájukat, akár a boldogtalan szerelmesek, így kell elképzelni, mondta, és hogy ha a Szovjetunió felől nézzük, akkor Szibéria meg a sztyeppe vidéke,
és mint annyiszor, ha elfáradtam a jegyzetelésben, kinéztem az ablakon, és újra csak a szombatra gondoltam, ahogy a sárgára pucolt állat meredten nyújtja a lábát az égnek, és keresztapa szortírozza a belsőségeket, nagynéném meg az abálnivalót cipeli az üsthöz, dédnagyapa és a nászasszony a beleket tisztogatják és fűzik fel egy rúdra, és púposra van rakva a dézsa, fűszeres szag az alacsony műhelyben, nagyapa pedig elfordulva, mint aki röstelli, amit tesz, fölhajtja a gyűszűnyi szilvapálinkát a műhelyajtónál, a fóliatető fedezékében,
amikor Békési tanár úr rám förmedt, hogy nem leszünk így jóban, és hogy ildomos volna iparkodni törin is, nem csak állandóan a horgászat meg a foci, erre lettem figyelmes, és hogy szelídebb hangon azt mondja, Tutajoskám, messze még a vakáció, bármennyire fáj is,

és ahogy kiléptünk a csarnok kapuján, és az őrbódénál veszteglő busz felé vettük az irányt, tele volt a fejem a bent látottakkal, azzal a szédítő nyüzsgéssel, amivel ez a szinte beláthatatlanul tágas csarnok fogadott bennünket, az egymáson hem-

zsegő disznók látványával, és nem tudtam, mire emlékeztet ez a kép, ahogy a kivégzés előtt álló állatok szűkös ketrecekbe passzírozva valósággal összepréselik egymást, és fészkelődnek, és ha hunyorítottam, hullámzott az a több ezer sertés,
és ment az őrült sivalkodás, miközben a fejünk fölött egy gép hangja zakatolt, szünet nélkül, és mégis kongott a csarnok, és néha döndült valami, mintha valaki azzal szórakozna, hogy bizonyos időközönként becsapja a kaput,
a hodály túlsó felében páternoszter szalag szállította a kiszemelt példányokat, sorban, egymás után következtek a jószágok, és láthatóan nem tudtak mit kezdeni az erőnek ezzel a soha nem tapasztalt átvitelével, hogy megindul alattuk a padlat, és mozdulatlanul álltak, és tűrték, hogy a futószalag az utolsó ketrecbe vigye őket, ahonnan kisebb markológép emelte át az alélt, félhalott testeket egy külön térbe, ahol következhetett a döfés, a szívbe, és a fölszabdalás, és a helyére került minden, amit ezek az állatok már nem érezhettek, mert az utolsó cella előtt fejükre helyeztek egy fülhallgatóra emlékeztető szerkezetet, és megkapták azt az áramütést, amitől elkábultak, és kiment belőlük az erő, és úgy emelhették, ahogy akarták, és oda vethették, ahová akarták őket, amiről mi már nem szereztünk bővebben tudomást,
de azt se nagyon hallhattuk, nagyapa mit mond, mert folyamatos volt a ricsaj, és a szalag kormányrúdjánál sárga munkaruhás alkalmazottak gesztikuláltak, sisakkal védték a fejüket, és valahonnan sípszó hallatszott, aminek a hangja még akkor is a fülemben zúgott, amikor az őrbódéhoz érve, búcsúzáskor egy cigarettázó fehérkötényes fiú odavetette nekünk, hogy na, leszünk-e hentesek, mire a Gerendás Feri, aki egy fejjel kimagaslott közülünk, őszinte örömmel emelkedett szólásra, és udvariasan kijelentette, hogy igen, és hát ő az szeretne lenni, és amikor a jármű kikanyarodott a kombinát parkolójából, és surrogtak a kerekek a fölázott aszfalton, akkor villant be, hogy ez a rengeteg egymásra hányt állat, ahogy magatehetetlenül vergődik és dulakodik, és a rácsokhoz gyűri egyik a másikat, ez az egész kavalkád a csontkukaccal teli pattintós tasakra emlékeztet engem, a zsizsegő, egymáson hempergő nyüvekre, amelyek folyamatosan mozgásban vannak, és miután horogra tűztem őket, sem hagynak fel vele, rugdalóznak, tekergőznek, és csak kevés idő elteltével, ha alaposan átáztak a vízben, adják meg magukat, és csüngnek ernyedten a szerelék végén,

esős, szerda délután volt, amikor nagynénémmel a barátságos arcú fényképész úr felé vettük az irányt,
és ahogy beléptünk, az ajtó fölé függesztett apró harang megkondult, a fényképész úr elénk perdült, és szelíden köszöntött bennünket, és megpróbálta lesegíteni nagynénémről a teveszőr kabátot, aki azonban szigorúan értésére adta, hogy időnk, sajnos, véges,
de nem tette hozzá, hogy sietnünk kell vissza, nagymamához, mert ott kérdezte ki tőlem minden délután a leckét, és nekem bőven akad még tanulnivalóm, se

technikából, se történelemből nem állok sehogy, ráadásul odakint erősen sötétedik, és hideg van,
ellenben fölhúzta a szemöldökét, és csontos mutatóujjával hármat koppantott a vitrin üveglapjára: a gépért jöttünk,
a szmena, tettem hozzá büszkén,
mire a fényképész úr a fejéhez kapott, hogy ó, és hogy pardon, gyönyörűen hullámzó, oldalra fésült ősz haja volt, és megnyugtatott bennünket, hogy tudja már, miről van szó, és visszakeringőzött a polcokhoz, leguggolt, és a pult alól elővarázsolta a gépet, a szmenámat, amit keresztanyáméktól kaptam születésnapomra,
pardon, mondta, és az üvegre helyezte a masinát, majd hosszú másodpercekig szemlélte, sem ő, se mi nem nyúltunk hozzá, valahol a függönyön túl konokul kattogott egy falióra, a segédlány kartonlapokkal bíbelődött,
a fényképész úr pedig megvakarta a fejét, s egy mély sóhaj után annyit mondott, kisfiú, amitől egy kicsit kellemetlenül éreztem magam, mert nem szenvedhettem a kisfiúzást, ebben a gépben, folytatta nyájasan és megértőn, és ekkor a segédlány elfordult, és mintha zokogna, rázkódott a válla, ebben a gépben, mondta a fényképész úr, nem volt film,
ez, kisfiú, és mutatta a csupasz belsőt, üres.

EL KAZOVSZKIJ

Dzsan-mesék

(RÉSZLETEK)

8.

Fújják a zurnát lenn az utcán,
Körötte burnuszos, csadoros népek állnak.
A polírozott éj színén,
Falak mentén hátrál ki Allah,

Mögötte sarkantyúvirág
Kúszik vissza az álmodó lépcsőkön,
De vissza. Falaik mögött
A bokrokban ha csapda, börtön.

Merülj az idegen
Nyelvbe. Időd széjjelhasítsd.
Rahat-lukumot és halvát eszel.
Lepénykenyér. Serbet, hasis.
Az évre évek és hetek,
Napokra percek görcsberángva,
Halványul születése és halála
Az agynak, selymes most, kerek.

* El Kazovszkij (1948–2008) Szentpéterváron született majd Magyarországra került és itt iskolázódott képzőművész. Performanszai, színházi díszlet és jelmeztervei jelentős fordulatot eredményeztek az 1980–90-es évek magyarországi vizuális kultúrájában. Alkotásait a mitologikus gondolkodásmód jellemzi, ám radikálisan felülírja és átértelmezi e hagyományt, ahogy az európai festészeti tradíciót is. Anyanyelvével versein keresztül tartotta a kapcsolatot, amelyek azonban csak halála után kerültek nyilvánosságra. Ezek, bevallottan, elsősorban Lermontov és Cvetajeva költészetének hatása alatt születtek. (El Kazovszkij festészetéről lásd Lajta Gábor tanulmányát e számunk 96–104. oldalán – *A szerk.*)

9.

Szeretlek, nem kétszer, nem egyszer
Egyre te jársz csak a fejemben
Széjjellyuggatva
Golyóktól megszaggatva
Ezzel az újdonat
Személyes Miatyánkkal.

Jól megsorozva
A légnyomás
Betolul az agyamba
Gézbe csavarva
Csakis te
Vagy az a más
Kiről születésemkor
Már írva volt

Széjjellyuggatva
Golyóktól megszaggatva
Dől birodalmam
A görbe kardba

Nem rejtegethetlek tovább
Te lyuk lyukacska
Gonoszka csacska
Te ős-lyuk
Te új lyuk
Gézbe pólyálva
Rendben rám hagyva
Ajándékom gyanánt.

10.

Planétám bárhogy is kínozzák,
Én hűséges maradtam hozzá,
Ha kell, ha nem, teljes erőmből
Csakis őt szeretem. Amúgy
Mi kell, ha nem? Mióta élek:
A hollók nélküle szeszélyesebbek.

Dögmadarak őrzik, köröznek
A véres kása dombjai fölött.
Vele, körötte van csak élet,
Reményteli, közeli hajnalok,

Álmatlanságom elhagyott,
A varjak vacsorája semmivé lett.

Vele ébredsz föl reggelente
Megúszva a földi kivégzést.
Biztonságban merülsz rajta álomba,
Amíg az éj fényszórói kialszanak.

Mellette, csak mellette. Nem mellette mégse.
Se ostorral, se kultusszal nem érsz köréje.
Se kézzel, lábbal, sem szentenciával.
Az életem egy más irányba fordul.

Az éjszakák hússzeletekként kilapítva.
Mulázs-bagolyként napok porosodnak.
Itt ült Kiméra, az a bizonyos.
Miért vájtad ki, te madár, szemem?

11.

Van, hogy arcod összeszedett.
Zárt templom.
És csak az ötlet jut bele a keret résein
Át kobraként iramlón.
Arcod máskor tanult, diákos.
Ne érted mégse,
A gesztenyefa gömbkoronájától
Miért is remegek?

Olykor előre-megrajzolt az arcod.
Mint ikonosztáz.
Egy kipolírozott görög szilánkdarab,
Közszemlére kirakták.

Van úgy, hogy magabiztos, ünnepi barokk,
Van fönn mennyezete,
Van kupolája fönn. De legkevésbé épp így tartós,
Vérrel tele.

Van, hogy szeles és elfogult, és szétesett
A tapéták csendjében.
Sértődött, kialvatlan, önmagához
Megtérten.

De a legigazibb arcod – a keleti.
Feneketlen folyó,
Mindent elmos, úsznak a szemeid,
Csőből, béklyóból áradó.

12.

Egész éjjel mért nem aludtál?
Szépségem, mért zokogtál?
Mirákulum, mirákulum!
Szárnyat növesztett két lapockád.

A pokol lesz a friss cserém
Reményéért a kegyelemnek.
Az Isten sátra az enyém,
Vagy te leszel meg?

Félve, hitetlen karoltam beléd,
A tornácról amikor levezettelek.
Miért, hogy épp a végzet
Ennyire közhelyes?

Nincs elcsépeltebb semmi,
Mint a vége a szerelemnek,
Kaland a földön –
Szárnyak vérben hevernek.

Repülj, repülj csak, alvajáró!
A szemed immár száraz.

Átlátszó könnyeid
Egy ampullába zárva.

Torkomban és a számban vákuum
És szárnytollakból egypár.
Szépségem, mért zokogtál,
Miért vetted el az eszem.

13.

Csúszós fehér halhulla mellett
Sirálymaradvány
Az agy csendjében tettek
Csapatmozgása

Várok jeleknek jel a mása
Köröttem fényezett víz áradása
Sétálj a földön
Kereszteletlenül
Úgyis téged készüllek
Hirtelen megpillantani
Az első házunk te leszel
Atlantiszon

Úgyis téged készüllek
Nagy hirtelen meghallani
Került a tüdőmbe, az agyamba, vérembe
Bármi felesleg

Megérintem amúgy is
Szerelmem reggel
Aki kurdok hangjába bújt és
Lágy éghajlatba.

LANCZKOR GÁBOR fordításai

VÁRI ATTILA

A réten át

Mereven bámulta a plafont, s amikor hatni kezdtek a gyógyszerei, előbb csak havasigyopárok szőnyegeit látta, aztán elalvása előtt pipacsok tengere hullámzott, hogy végül apró kék virágok szirmai töltsék ki a foltosra ázott falakat.

És hallotta Eri tántit énekelni.

Azt a zagyva kis dalt hallotta, amit nagyapa testvére állandóan ismételgetett: „A réten át, a réten át, pam-para-pam-pam…”

Ezt a dallamfoszlányt szerette volna feldúsítatni a zeneszerzővel, amikor az aranyérem után visszaléptek a versenyzéstől, megkapták vagyont jelentő szerződésüket, s férjével, és menedzserükkel, aki edzőjük is volt, a tervezett nagy turné előtt érezte, hogy vissza kell nyúlnia gyermekkorához, ha igazi jégtáncot akar mutatni a világnak.

A műkorcsolya világbajnokság után találták ki a zene ütemére változó jeget.

A leghíresebb fényművész tervezte, s Regina csak annyit értett a szenzációként beharangozott látványból, hogy több szintben fagyasztják a pálya felületét, s a különböző hullámhosszúságon vetített sugarak hatására, a más és más rétegekben láthatóvá tett foszforeszkáló képeken táncolnak majd férjével.

A bajnokság megnyerése erőn felüli feladat elé állította, depressziós lett, állandóan vérzett, s nőgyógyásza azt tanácsolta, hogy huszonöt évesen, az aranyérem előtt vonuljon vissza.

– Nem tudom, miket tömtek magába. A drogtesztjei normálisak, de, hogy valami nincs rendben a hormonjaival, és abból még nagyon nagy baj lehet, az hétszentség.

Két évvel az arany után, érezte már, hogy szervezetében valami nem működik, s ahogy elhatalmasodott rajta az ismeretlen és gyógyíthatatlan kór, fél éve visszahozatta magát Amerikából a szülői házba, abban a biztos tudatban, hogy talán már csak napjai lehetnek hátra.

Egyedül, vissza, oda, ahol már nem várhatta senki.

Tudta, hogy meg fog halni.

Nem volt egyszerű az sem, ahogy hazaköltözött.

Költözött?

Nem hozott semmit ottani életéből, csak egy kis szobrot, s a kórházi megsemmisülés helyett, a meghitt halálra való vágyát.

Követelte, hogy szállítsák haza.

A biztosítótársaság, aki az orvosi szakvélemények ismeretében örömmel választotta az olcsóbb megoldást, úgy döntött, hogy a repülőjegy, az itthoni ápolószemélyzet, a temetés, kevesebbe kerül Európa keleti fertályán, mintha hónapokig haldokolna egy floridai kórházban, azonnal teljesítette a kérést.

Pillanatok alatt intéztek mindent, mert a meghatározhatatlan betegség miatt látványosan romlott az állapota, teste vízzel telve már nem is emberre hasonlított, s oxigénsátor nélkül szinte nem is élt, kapkodva lélegzett és reflexei sem úgy reagáltak, ahogy elvárták volna, s már nehezére esett a legkisebb mozgás is.

Ödémás lábát alig tudta hajlítani, teste és karja is úgy elvastagodott, hogy már csak férje edzőruhájába fért bele, s bár eleinte még érezte maga körül a vértől, vizelettől szennyes ruha bűzét, már nem zavarta, megszokta saját áporodott szagát.

Kora kamaszkoruktól együtt korcsolyáztak. Tornagyőzelmeik miatt ők voltak a „bezzeg páros". Világbajnokok lettek, orosz balettrendező-edző foglalkozott velük, s a kínai masszőr, aki egyben táplálkozásukat is felügyelte, egzotikus olajokkal kente be tetőtől talpig őket edzés után, mielőtt rájuk adta volna a teljes testüket sokszoros dunsztban tartó hálózsákfélét.

New York, és aztán Florida

Fél év alatt honosodtak. Ügyvédek, szenátorok hada intézte állampolgárságukat, még csak hivatalokba sem kellett járjanak. Politikai menekült státust kaptak, aztán napok alatt USA állampolgárok lettek.

A menedzserük, s egy hivatalnok hozta az aláírni való okmányokat, aztán egy délelőtt, szállodai lakosztályukban, a sajtó jelenlétében megmutatták nekik útleveleiket és filmesek hadának kíséretében, az otthonukat is.

Rideg, lelketlen lakás volt. Összeválogatták a lakberendezők a legdrágább, s talán legotrombább tárgyakat.

Hetente partikat rendezett a házukban az ügynökség, ők voltak a meghívók, de nem ismertek senkit azok közül, akik a medence körül téblábóltak pezsgős poharaikkal.

A földszínt, ál-oszlopokkal trónteremmé varázsolt hangár. De még két háló, két fürdő, óriási nappali volt a csarnokon kívül, s a konyha mellett egy gyógyszertárnak is beillő, laboráló eszközökkel zsúfolt szobában lakott a hongkongi mindenes, aki gyúró, gyógyszerész, testőr volt egy személyben.

Regina soha nem ment fel az emeletre. Ott gyerekszobák voltak, hangstúdió, tengerre néző terasz.

Egy jégrevü sztárjaiként járták az Újvilág nagyvárosait. Esténként százával dedikálták a világbajnoki dobogón készült fényképeiket, s Bobó, a férje kiszámította, hogy többet keresnek, mint az ünnepelt filmcsillagok.

Utálták az étkezéseket.

Rengeteg ismeretlen zöldségfélét etetett velük a kínai, aki árnyékként követte őket óceántól-óceánig. Olajos öntettel készítette a gyökerekből, csírákból ledarált egyveleget, s minden második nap órákig infúziózta, csepegtette belé, és csakis a törékeny Reginába a vitamin-koktélokat, s egyik reggel, mintha már csak ez hiányzott volna az életükből, a menedzser hívására megérkezett a negyedik lakótárs, egy középkorú szovjet-menekült orvos, aki professzornak szólította magát.

Sportvezetők, hivatásos fejvadászok keresték őket. Hírek jelentek meg arról a világsajtóban, hogy választott hazájuk színeiben indulnak az újabb aranyért.

Akkor, az orvosuk által bevezetett tudományos étkezési rend, a heti széklet-, vizelet- és vérvizsgálat miatt, véletlenül tudta meg azt, hogy terhes.

Nem voltak tünetei, éveken keresztül késleltették, vagy éppen siettették a versenynaptárhoz igazítva havi ciklusát

A jeleket sem érezte, Bobó közölte vele, mint kellemetlen tényt. Bobó, a férje, aki harminc évesen lett aranyérmes, s most, a csúcson lazábbra fogva feszített edzésrendjét, félve az elhízástól, táplálék-kiegészítőkkel, vitaminokkal, ismeretlen összetételű gyógyszerekkel kezdte tömni mindkettőjüket. De félt, hogy drog, vagy tiltott készítmény kerülhet a várva várt második arany előtt a vérébe, s havonta hormonelemzést is csináltatott a szovjet orvossal. És egy nap, mindenféle számoszlopokkal teli laboratóriumi tesztlap böngészése után bejelentette, hogy Regina állapotos.

– Ez a terhesség egyáltalán nem volt tervbe véve, s a tudományosan kiszámított életgörbénk, anyagi lehetőségeink szerint, csak harmincötödik születésnapod után kellene szülj, Regina – mondta szemrehányóan.

Nem küretre vitték, és még csak nem is nőgyógyászhoz.

A szovjet csodadoktor, olyan, Regina testsúlyához összeállított injekciót adott be, amivel elsorvasztotta a magzatot, s egy gyógyszer, amelyet Indiából rendelt, és alig került kevesebbe, mint egy új luxuskocsi, s amelyet táblázatok alapján méricskélt három adagra, mielőtt felhígította, hogy injekció formájában beadhassa, azt mondta, hogy pontosan hat év és nyolc hónap után maradhat újra terhes Regina.

– Az még legalább két világbajnoki, és ugyanannyi olimpiai arany. Addig a néhány évig, biztos, hogy még megőrzi versenyformáját.

Kétszer ismételték meg a kezelést, „jobb, mint a pirulák, ártalmatlan növényi hormon, csak a nem kívánt magzatra hat”, közölte tolmácsán keresztül a csodadoktor, de Regina vészesen hízni kezdett, s már a második adag után ki sem mozdult a házból tampon nélkül, mert állandóan vérzett.

Orvosuk időlegesen kezelte a panaszokat, hogy korcsolyázhasson, de egyre kínzóbb tünetekkel tért vissza a megmagyarázhatatlan kór.

Soha nem kívánta a szexet, de most már iszonyodott a szeretkezéstől. Duzzanatokkal teli alteste szüntelenül viszketett, amúgy sem nagy melle szinte eltűnt, s mert őrizői miatt nem mehetett idegen nőgyógyászhoz, előbb arra gondolt, hogy férjétől szedett fel valami nemi-betegséget. Bobótól, aki büszke volt egyéjszakás hódításaira, s erről néha mesélni is akart, a szerinte fiúsított gyermekkori játszótársnak.

Regina undorodott a történeteitől, nem szemérmességből, de eredendően gyűlölte a témát. Nem volt vevője sem férje kérkedésének, sem pedig donhuános történeteinek.

Talán nem is érdekelte a szex. Eltűrte, mert szerette Bobót. Már kamaszkorában, együttlétük első napjaiban sem akarta, hogy kipróbálják azt, amit a nála hat évvel idősebb fiú ős-szeretkezésnek nevezett.

Betegsége miatt, Regina, már nem mehetett vele a jégre sem. Hetekig kórházban kezelték, s egy bulvárlapból tudta meg, hogy menthetetlen, hogy hetei, hónapjai, de még talán egy éve sem lehet hátra.

Időtlenségben élt az edzések óramű pontossága nélkül. Ki sem mozdulhatott a floridai házból. Alig evett valamit, mégis egyre csak hízott. Elhanyagolta magát, már nem is mosdott rendszeresen, meg sem fésülködött, nem volt kedve kikelni az ágyból, s miután a férje, Bobó, akkor már Boby, összeköltözött egy litván balett-táncosnővel, úgy döntött, joga van otthon meghalni, s hazatér a szülői házba, amit nem vettek el tőle.

Titokban, ügyvédek és politikusok éberségét kijátszva, levelet írt a kommunista államelnöknek, amelyben külső kényszerrel magyarázta emigrációját, megígérve, amint megteheti, rögtön hazatér.

Hazatért, s az első napokban, ha éppen ki tudott vánszorogni a szőlővel befuttatott tornácra, fel sem öltözött. A komódban talált ruhákat. Eri tantinak, a kedvenc kölnije illatával átitatott levendula színű pongyolájában, vagy nagyapja hatalmas, bordó-kékcsíkos gyapjú fürdőköpenyben ült a lugas alá.

A ház a város szélén állt, s csak egy keskeny rét választotta el az erdőtől.

Ez volt a Ház, ez volt a Rét.

Harmincadik születésnapjára elérte azt a terjedelmet, amit valaha az emberi forma végső határának gondolt.

Nem akart öngyilkos lenni, de forrt benne a maga ellen kárt okozni vágyás.

Szándékosan belevagdosott fekete hajába. Először még tükör előtt, aztán már véletlenszerűen, amúgy vaktában nyírt ki egy-egy tincset. Nem nézte, mit csinál, mert a hálószoba szárnyas tükrében csak akkor láthatta volna magát, ha a két állítható oldallapot egy síkba vitte volna a naggyal. Dühödten, gyilkos indulattal vágta a haját.

Az ágy alá dugta el azt a kis márványszobrot, amelyet róla mintázott egy olasz szobrász, s amelynek a világlapok címoldalán, egy pályázati felhívás után, azt a nevet adták: „Hópehely Vénusz”.

Esetlenül mozgott, ha fölsegítette az ápolónő az ágy, az oxigénsátor fogságából. De az igazi börtön a teste volt. A hírtelen hízás miatt nekiment a gyermekkorából jól ismert tárgyaknak, nem tudott bemászni a fürdőkádba, s mert a koplalás sem használt, elhatározta, hogy soha többet nem eszik semmit. Ha életében már nem is, de halálában vissza szerette volna nyerni hajdani alakját.

Hivatásos ápolónő, egy Mihaela nevű román asszony próbálta gondozni, de igazából egyedül maradt.

Szülei korai halála után, amikor férje miatt még nem kérték a menekült státuszt, már akkor sem tudott mit kezdeni a lakatlan házzal. Fizetett egy ismeretlen házaspárnak, hogy lakják, hogy ne kerüljön ebek harmincadjára.

Alig néhány év leforgása alatt, már világkarrierjük előtt, meghalt az anyja, nagyapja, édesapja, és végül Eri tánti. Ő, akihez most már úgy hasonlított Regina, mintha ikertestvérei lettek volna egymásnak.

Már humora is, amire mindig büszke volt, elhagyta, bár eleinte, amikor a hízás jeleit fölfedezte, azt mondta, hogy felvéteti magát az állatkerti vízi revübe, most, amíg csak egy rozmárra hasonlít, különben még versenyezhetne egy idomított gyilkos bálnával.

És most, itthon, úgy érezte, hogy el sem ment soha, hogy nem is Regina kínlódik az átizzadt ágyban, hanem Eri tánti, s ilyenkor énekelni kezdte: „A réten át...”

Nagyapja testvérének olyan hosszú neve volt, hogy elemista korában, amikor megtanulta, mint egy mondókát ismételgette, s rájött, hogy az asztali ima helyett, pontosan kétszer lehet elsuttogni az ámen előtt.

Gräfin Frau Georg Franz Ottokar von Waldmüller született nagyernyei és marosjárai Kebeleszentiványi Sarolta Mária Erna grófné. Ámen.

De Bobó, a bandavezér, akiknek udvarán a fagyok beállta után korcsolyapálya volt, elkeresztelte lédi Ásztornak, s az egész banda így is emlegette, mert csak a fiúsított Regina tudta az igazi nevét végigmondani. Ő is csak cukorkáért, vagy színészképekért volt hajlandó elkántálni, s a végén mindig hozzátette: ámen.

Bobó nagyapjának sportszergyára volt az államosítás előtt, teli volt a padlásuk cipőkre szerelt korcsolyákkal, s az volt a mindennapos versenyük, hogy a jégen ki tudja jobban utánozni azt, amit a tornászoktól láttak a sportcsarnokban.

– Te leszel a világ csillaga – mondta Eri tánti, amikor szánkóra rakva áthúzták Farkasék udvarára, hogy fuvolázzon nekik az iskolai jégtánc-bemutatón.

Az özvegy grófnénak, annyi neve volt, hogy csak.

De még ennél is több, mert a családban úgy emlegették, hogy Szegény Erna, a gyermekektől elvárta, hogy Eri tántinak szólítsák, Bobó apja, a kovászosuborka-

orrú fűszeres méltóságos asszonynak szólította, a postás viszont, amikor közölte vele, hogy nem hozott semmit, mindig úgy kezdte: kiskegyed...

Erna tánti inkább széles volt, mint magas.

Egészen pontosan, a fülcimpájától hatalmas csípőjéig éppen olyan széles volt, mint amilyen a magassága lehetett, s az egyetlen ülőalkalmatosság, amibe elfért, az egy hintaszék volt, amelyre két acél laprugóval lehetett fölerősíteni a tálcát, amelyről ebédelt, uzsonnázott, s vacsorára és reggelire is főzelékfélét, keményre sütött rántottát kapott, mert a billegéstől kiömlött volna a leves. Csak egyszer ült párnákkal megrakott széken az asztalnál, Regina hetedik születésnapján. Lába alá sámlit tettek, de sonkaméretű karja nem engedelmeskedett, nem tudta a leveses kanalat a szájához vinni, s az erőlködésben, hatalmas mellével kimártotta tányérjából a zellerkrém-levest.

Rendszeresen borotválkozott, s csak akkor ment át, erejét meghazudtoló kínok között a boltba, ha elkopott a zsilettje.

Ilyenkor körülményesen Regina nagyapjától kért kölcsön, s csatos emlékkönyvébe, amelyet kislánykorában kaphatott, a „Tartózás” oldalra bejegyezte: „1 zsilett kifizetéskori ára”, számítva inflációra, emlékezve háborús időkre, amikor a borotvapenge valutává lépett elő.

– Ferdinánd Auguszt, szükségem lenne – kezdte, de nagyapja már előkészítette az aprót, pontosan annyit, amennyiről megállapodott Farkas úrral, Bobó apjával, akinek ő is segített a beszerzésben.

Astor márkájú pengét használt, olyan háromlyukút, amilyent már régóta nem is tartottak az államosított üzletekben, de Bobó apja szerzett valahonnan, s a szovjet gyártmányú „Knyáz Potyemkin” alól úgy vette elő, mintha az lenne a legtermészetesebb dolog. Pedig már szinte mindenki csak borotvakést használt, vagy eljárt hetente egyszer a borbélyhoz.

Regina véletlenül tudta meg ezt a hosszú nevet. Nagyanyja halála után, amikor a temetés miatt nem tartották meg nyolcadik születésnapját, azt a gyöngysort kereste mámi fiókjában, amelyet neki ígértek, s akkor a halcsont merevítésű fűzők, a bársonybélésű üres ékszertokok, hatalmas csipkeszélű bugyik és történelem előtti bonbonos dobozok fűszerillatú halmai között megtalálta azt az esküvői meghívót.

Regina nem csak a történelem előtti dátumon csodálkozott, de azon a csupa nagybetűvel nyomtatott szövegen is, hogy: „légiriadó esetén, a szertartást, a zárda picéjében tartjuk”.

1944. szeptember 4. olvasta, s úgy érezte, hogy az a harminc évvel korábbi dátum, olyan irdatlanul távol van, mint Amerika felfedezése, Róma bukása, s hogy Eri tánti, az a kamasz kinézetű alvóbaba méretű lány, aki állítólag a csomagolópapírra nyomtatott meghívó mellé tűzött fényképen mennyasszonyi ruhában látható, most már vénebb, mint az országútja.

A zöldes árnyalatú papír hátán, amelyben barna szálkák, kitapintható csomók voltak, s amelyeket ki is lehetett kaparni, úgy, hogy lyukak maradtak az értesítőn, mintha moly rágta volna a lapot, tintával volt felírva Eri tánti teljes neve. Az, amit bemagolt.

Megmutatta a fiúknak. De a banda nem tanulta meg, mert az Regina különszáma volt. Ha nem vadásztak áldozatokra, akkor megkérték Reginát a hihetetlenül hosszú név felmondására, s a skandálás minden egyes szava előtt és után tapsoltak és röhögtek.

Bobó, szerzett az orvosi rendelőből sebtapaszt, amivel le lehetett ragasztani a kapucsengőket, és konzerves dobozban olvasztották össze a meggyfákról gyűjtött mézgát a fenyőszurokkal, amit, ha macskaszarral kevertek, bekenhették vele a kapuk kilincsét, ami így nemcsak ragadós, de iszonyatosan büdös is lett.

Becsengettek és elrohantak. Csak a járdaszéli hársfa lombjában gubbasztó őrszemtől tudták meg, hogy milyen pofát vágott az áldozat.

Reginát, csak felnőtt korában, megszakított terhessége alatt, jóval Eri tánti halála után kezdte foglalkoztatni az a dátum. 1944. szeptember 4. Születésnap és esküvő.

A halotti anyakönyv kiállítási napja, s az esküvői kártya volt a számtani feladvány két másik tényezője. Az esküvő és születés közötti tizenhat év, aztán a haláláig eltelt évek, szinte még háromszor annyi esztendő.

A plafont bámulva eszébe jutott, hogy szégyenkezve beszéltek róla nagyszülei, szegény Ernaként emlegették, mintha tehetett volna arról, hogy tizenhat évesen, fiatal özvegyként, terhessége harmadik hónapjában megerőszakolta, nemi betegséggel töltötte meg a diadalmas szovjet hadsereg.

Elvetélt még aznap, aztán az ostrom után meg kellett műteni.

– Kipakolták, kimiskárolták, mert mindene rohadt volt, mint a sarki kurváké – mondta Bobó anyja, aki biztosan tudta azt is, hogy Eri tanti, aki segédápoló volt a német hadi kórházban, morfiumozta a bajor grófot, az SS fiatal századosát, hogy apát szerezzen balkézről begyűjtött gyermekének.

Regina, lázálmaiban átélte az ostromot, emlékezett nagyanyja legfőbb panaszára, hogy négy vasárnap nem mehettek istentiszteletre, s a fájdalmak szűnni nem akaró rohamai között, megszülte Eri tanti elvetélt gyermekét.

Biztos volt benne, hogy kisfiú, s azon sem csodálkozhatott a kínok ismétlődő hullámai alatt, hogy már beszélni, és járni tud a gyermek, és tenyerével betapasztja Regina száját, hogy ne jajgathassa szét a szülés fájdalmának hangjait.

A két fiú feldúlta a házat.

Aranyat, dollármilliókat kerestek, s az erőszak, már csak amolyan bosszú volt, mert nem találtak semmi elvinni valót.

Hajnalban, Mihaela fedezte fel a betörést, a kitakart, megerőszakolt betegét, s ő telefonált a rendőröknek is. Aztán az oxigénmaszkkal, s a kéznél lévő életmentő gyógyszerekkel próbált segíteni az összezúzott arcú Reginán.

Lélegzett, s még péppé vert kezét is felemelte egy pillanatra.

– Tudna leírást adni a támadókról? – kérdezte a nyomozást vezető tiszt.

Regina a besárgult plafont bámulta, óriás tükörjeget látott, amely virágos rétté változott. Pipacsok tengere, havasi enciánok kékje úszott át a koratavasz harsogó zöldjébe.

– A réten át – nyögte, s már halott volt, amikor a kutyás különítmény elindult utolsó mondata miatt, a réten át az erdő felé.

BRENZOVICS MARIANNA

Kilátás

Halott egér fekszik a kertemben, igyekszem kikerülni a helyet, ahol oszlik, de elképzelem és rágondolok. Megkérek egy nőt, aki nem undorodik a dögöktől, hogy vigye el onnan.

Irtózom az egerektől, egy állattól, ami nagyon ízelt, csúnyán emelkedik el, a halott galamboktól, félek, hogy rossz álmokat ültetnek belém. Nem tudok hozzányúlni az élettelen állathoz, mert büdös és nem mozog.

A kertemben találok egy dugót, felveszem, mert nem oda való. Köröz felettem két légy. A macskám egy kiszáradt fűcsomót támad meg, hallom, ahogy zörgeti a porban. A hajam a tövénél néhol ősz. Tavasszal is ősz, sőt, egyre őszebb.

Tegnap egy ház előtt varjúkárogást hallottam, hozzám galambbúgás hallatszik be, gondoltam. Ma hajnalban nálam is volt károgás, ezen elgondolkodtam, de nem jutottam semmire. Elszomorít a szomszéd ház tetejének egyforma, szürkés hullámzása. Két galamb áll rajta: az egyiket teljesen leszorítja a másik, felrepül egy pillanatra.

Eszembe jut a hó, de már csak egy szűk kép a tél. Mintha mindig ez a nap lenne, április 5.

Öt virágot teszek egy kis üvegvázába. Ötödikén születtem, az Uránusz együtt állt a Nappal.

A nadrágomra lógatom a bal kezem, néha szoknya van rajtam, rövid, hosszabb, de soha bokáig érő. Nézem az égési sebet a csuklómon, a lábujjaim, szabályszerűen vágtam le a körmeimet. A kezemre mászik egy hangya, megpróbálom letolni, de véletlenül megölöm. Valaki bevágja a kaput, többször odaverődik a vasoszlophoz. Egy nő felköhög a biciklin.

Hempereg a fűben a kutyám, boldog. Sajnálom a füvet, hogy lenyomja, összeszőrözi. Összehullatja a levegőt, tele lesz a friss levegő kutyaszőrrel. Elkergetem, de adok neki kenyeret, megeszi, nem megy el, lefekszik a közelemben, lesi a hangulatomat. A macskám nem ujjong, unottan jár-kel a fűben. Elégedett vagyok. Ha egészen elcsendesülök, hallom, hogy mindenhol nyüzsögnek.

* Részlet a szerző a Kalligram Kiadónál könyvhétre megjelenő kötetéből.

Itt vagyok, szól egy idősebb nő a szomszédban. Már itt is van a kertemben, állapítom meg ingerülten. Leül a fotelba a nyitott verandán, felnevet, vékony lábait könnyeden szétteszi. A kutyám felszalad a lépcsőn, nyalja, rágja a nő ujjait, izgatottan szaglászik a lába közt, a nő viháncol, a szoknyáját összehúzza.

Behívom a konyhába, megkínálom kávéval. Kérdezek valamit, például: ki halt meg? Tegnap meghalt valaki, befulladt a tócsába. A rossz mindig odafurakszik, mondja. Ha este elkezd imádkozni, először mindig belealszik, nem fejezi be, felébred, elölről kezdi, de megint elalszik, felébred, felkel az ágyból, azért is befejezi.

Közben a sárga terítőmet figyelem. Végiggondolom: holnap elindulok, megjelenek magamnak, ahogy egyre kisebbedek, épp most hagyom el a házat, bezárom az ajtót. A kávéskanalat tűnődve a számban hagyom.

Megmutatom a nőnek a virágaimat. Az egyik kiszáradt, szép volt. Hátha még kizöldül, tűnődöm, miért tavasszal halt meg? A másik virág is betegeskedik. Az orgona csak két óráig élt a vázában, ki kell dobnom, elfonnyadt. Nem jó, hogy két nárcisz van a vázámban, mondja a nő, tegyek bele még egyet, három lehet benne vagy öt, a temetőben kettő vagy négy, páros, otthon páratlan. Jó, teszek bele még egyet, mondom, de nem teszek.

Figyelmeztet, ha tüzet rakok, figyeljem, míg elég, mert hirtelen *átcsaphat*. A hortenziabokrok száraz virágait időben vágjam le. Nem hallgatok rá, nem metszem meg a bokrokat, nyáron általában hatalmasra nőnek, egyik a kert jobb szélén, másik a bal szélén virágzik, mint a testőrök, körbevesznek, közéjük állok, nézem a kilátást.

Lehajolok a földhöz, hogy kihúzzak egy gyomot, ma ne húzzam ki, figyelmeztet a nő, mert virágvasárnap van, amikor elmegy, kihúzom. Kiszedem a csalánt, megcsípi a homlokom.

Mosom a tárgyakat, mert hirtelen sütött ki a Nap, megvilágította a port. Locsolom a füvet, de alig jön a slagból víz. Utána a friss illat megváltoztat valamit egy pillanatra, könnyedebben lépem át az egyik lépcsőfokot, hirtelen nyitom ki a szobaajtót, megállok az ablaknál.

Egy ismerősöm hosszan néz fel a kertembe az utcáról. Meghízott az arca és kivörösödött, a szemét nem látom, csak tekintetének irányát, a testét, ahogy fordítja. A kertembe néz, mit láthat? Észreveszek egy piros csoki papírt. Meggyújtom a gyufát, és közel teszem a papírhoz, rövidet ég. A füvet is megperzselem, megjelenik az üszök, beleültetek egy százszorszépet.

Sok krizantémot ültetek, a vöröset szeretem a leginkább. Télen a földben hagytam, az egyik bokor a fehér házfal előtt nem bújt ki. Ősszel hiányzik majd a mozdulat, ahogy a vörös virágfejek a falhoz simulnak.

Képzeletben végigveszem az egész kertet: a hóban az áldozat-hóvirág, ibolya, majd az infantilis tulipán, az orgonabokor, a pünkösdi rózsa feltámadás-szaga, a poros nyár, krizantémok, újra a hó vagy sár. Ez egy kör, amiről eszembe jut a fejem, a földgömb, a csillagok. A kert egy kör, körző vagyok, a fejem a tű, amit a kör közepébe szúrtak.

Kiállok a kapuba, nehéz a papucsom, alig tudom elemelni a lábam a porból. Nem vettem föl melltartót, úgy állok, hogy ne legyek feltűnő. A szomszédom azt mondja, hogy melegedés lesz. Meleg lesz, őszig, télig, nem mindig, egy ideig, aztán megint. Megkérem, hogy ássa el a halott egeret, nem válaszol, megharagszom rá ezért, fellapátolom a tetemet, átmegyek az úton és elé dobom. Felnéz, de nem szól. Vajon hogyan ássa el és mikor?

A Nap már lejjebb van, mint a Hold, de még mindig nem lehet ránézni. A macskám a fűben fekszik, hol elégedetten, hol izgatottan lélegzik, ahogy a föld mozdul. Egy kövön ülök, meghallom a karórám hangját. Megijedek egy távoli motorzúgástól.

Befekszem a fűbe, *mintha egy nagyerdő forogna*, összeszínez a zöld, a *körül* lesüllyed, középen én, a szétsatírozott. Nem *legyőzött, bilincsbe vert szörnyetegnek* érzem a földet, inkább megnyugtat ez a jószágú alázat, a mélyről jövő mohogás. Kő, lágy omlás, amin hangosan veszem, engedem a levegőt.

Viszket az arcom, unom a füvet, a *belefekvést*, felállok, előtte még térdelek, kitartottan tétovázom, de nem csókolom morzsolható felületét, örömkönnyek, hevület bennfagyva, az ég tetszik, mert fényes. A tűszerű fénypontok a fejem fölötti feketében, ahogy átszakítják a burkot. Az ég üvegbura, képzelem, ami rám borul, benne fák, eső, havazás.

Lemegy a Nap, lehunyom a szemem, úgy is látom. Nekem tetszik a naplemente, a napfelkelte. Nem félnék, ha nem jönne többé fel. Hideg van és csend, az űrből nem nézhetek le a kertemre, a tavaszra. Szétporlasztana, a kövemet is, ami szinte a fenekemhez ragadt.

Este megint belépek a kertbe, a sötétben titokzatosnak tűnik a gesztenyefa. Az egyik bagoly kirepül, alacsonyan és feszülten köröz a bokrok fölött. Visszafordul, kirepül két kisebb, megmutatják magukat, majd eltűnnek a zöldben, amely most végtelennek látszik, de ez nem így van.

POSZLER GYÖRGY

Könny és kés

TÖREDÉKES KOMMENTÁRKÍSÉRLET A KOSZTOLÁNYI-ÉLETMŰHÖZ

„Az órák homloka lüktet:
lázas az idő”

észreveszem a csöndes ebédlőn
villa, kanál közt a kést,
mely sorsokat bont meg, kettévág mindent,
szájon a jelt, mely egy életet tár föl,
szóban a kardot.
Az órák homloka lüktet:
Lázas az idő”

A versrészletben két döbbenet. A kés és az óra. A Meztelenül című kötetben van. ’28-ban. Vagyis két évvel az Édes Anna után. A kés tehát akár Édes Anna végzetes konyhakése is lehetne A megbontott sorsokkal. Kettévágott életekkel. A szájakon értelmetlenné vált beszéddel. Az óra pedig sorsjelkép e költészet legelső kezdete óta. Amikor késik, a véget lassítja. Amikor siet, a semmibe rohan. Mert ez a sors szerkezete. A lét élet; a semmi élettelen. A halál vezet a létből a semmibe, az életből az élettelenbe. Ezt idézi ugyane kötetben Az utolsó kiáltás. Hogy az életet, a létet – előtte és utána – a semmi keretezi.

Ez adja, az elmúlás sugallata az életmű alaphangulatát. Ott van a kötetek legelején a megállt óra. Ami mindig hat órát mutat. Átment a mozgásból a mozdulatlanságba, az életből az élettelenbe, a létből a semmibe. A tárgyak ugyanis felveszik az emberi sorsok fiziognómiáját. Ahogy az emberi sorsok a tárgyak szimbolikáját. A mozgó tárgyak mozdulatlanná válásában sűrűsödnek az elmúlás, a halál jelképei. Legegyértelműbben az órák jelzéseiben. Összevissza vernek, amikor meghal a „szegény ősz nagyapám”. Még egyértelműbben az ódon, ónémet, cifra óra. Ütötte az éjfelet, amikor meghalt a „fehér, mosolygó szépanyám”. A mozgás mozdulatlanná válása, a mozgó mechanizmusok megdermedése végigkíséri e költészet indulását. A vészfék, ami dübörög a bordák alatt. De csak át kell vágni a zsineget. A vonat megáll. Mint a holtak vonata. Amint megérkezik az ablak alá. Valahogy minden tárgy az elmúlásról beszél. Ott az ajtó, amin elsuhant „kisöcsém” és „kékszemű húgom”. A kerti játékban a halál a fogó. És mindenképpen megdermedt a lét. A néma házban szótlan zongora. Halottan pihen rajta egy Chopin-mazur. És megváltoznak a minőségek előjelei. Egy biedermeier állóképben megjelenik valami ősvilági, életen túli, halálon inneni, modern borzalom... Ebben az alaphangulatban a trivialitás mélység-

ként értelmezhető. A banalitás tragikussá emelkedhet. A megrendítő közhellyé süllyedhet. És az átlagos is rendkívülivé nemesedhet.

A szürkeség bánata

„A húgomat a bánat eljegyezte
és most csak ül, szelíden, csöndben ül
virágai közt, mindig egyedül.
Ő is virág. Hervadt virág a lelke.
A húgomat a bánat eljegyezte.”
……
„ha volna egy kevés remény,
a lelketeket megmenteném
ti drága-drága szentek,

kik ültök otthon tétován
az elhagyott szobák során
s este sétálni mentek.”

Az élet szürkeségének szenvedése. Amelyben a minőségek egyhangú árnyalatban összefolynak. Az egyetlen dalban is, amit az anya zongorázik. Egy másik dalban egy másik élet ifjúsága halt el. „Kopog, kopog a rossz vidéki valcer, és fáj és mély, mint egy Chopin-keringő.” Az olcsó-felszínes kap itt drága mélységélességet. Az átváltozás párhuzamos folyamatában. Amiben nemcsak az olcsó válhat remekművé. De a remekmű is olcsóvá. Ám mi volna valójában az ambivalens folyamat tartalma? Másképpen kérdezve: Mi az a bánat, ami a húgomat eljegyezte? Mitől kellene a lelketeket megmenteni? Vagy a patikának üvegajtajában mitől „búsul-búsul a gyógyszerészsegéd”? Miről szól a szegény, együgyű ének, amit fuvolája egyre fújdogál. Nos, a menekülés vágyáról szól a fuvola. Hogy menni kéne, mindörökre menni. El a beteg, borús, bús, lomha Bácskából. Ahol a bánat eljegyez, és a lelkeket meg kell menteni. Persze a Bácska egy egész világ jelképe. Ahol az ablakon lenéz ugyan egy szőke asszony. De lent mély sötétbe vész az út. Egy megdermedt világ hosszú hervadása a költői képzeletben. Amiben összekeveredhet és értéket cserélhet a rossz vidéki valcer és a Chopin-keringő. Menekülés nincs belőle – se előre, se hátra. Az előre menekülés lehetetlen. Lehetetlenségének tragikomédiáját a Bácska című mesternovella adja. A Bácskába érkező francia ősrégész és a Bácskából elvágyó, franciás műveltségű köz- és váltóügyvéd találkozásában. Amiből kimenekül a francia vendégtudós. Mert a bácskai franciásságban csak a bácskait találja. Amiben megdermed a művelt ügyvéd. Mert a bácskai franciásságban csak a bácskait élheti. De a hátra menekülés is lehetetlen. Az ellillant ifjúság poétikus vagy álpoétikus világába. A halott táncosnő egy félórára az elhagyott diákhoz visszatér. De az ügyetlenül eldadogott szavakban nem ébred fel a régi szerelem. A két öregúr kibérli a régi szobát. Ahol vidáman teltek az egykori diákévek. De a régi helyszínből elillant a régi hangulat.

Jövő és múlt között csak a jelen adott. Mert a jövő az elképzelt irrealitásból nem válik élhető realitássá. A múlt az átélt realitásból átalakul megidézhetetlen irrealitássá.

Színek a szürkeségben

„Mostan színes tintákról álmodom

és akkor írnék mindig-mindig írnék,
kékkel húgomnak, anyámnak arannyal:

És el nem unnám, egyre-egyre írnék
Egy vén toronyba szünös-szüntelen.
Oly boldog lennék, Istenem, de boldog
Kiszínezném vele az életem”

Messzire lendül a tapasztalat világától. Építi képzeletben a költészet ellenvilágát. Végig feltételes módban.

Hogy az előadásban is egyértelmű legyen: illanóan veszélyeztetett ellenvilágról van szó. Hogy nincs ennyi életet megszépítő tinta. És sehol a torony, ahol épülhet e nem valódi csak igaz ellenvilág. Vagyis nem színezheti ki az életét. Csak néhány törékeny légvár épül, keskeny egérút nyílik. Ami kivezet a tömény szürkeség reménytelen közegéből. Három mesternovellát idézek ide. Három változatot a törékeny ellenvilágok keskeny egérútjaira. Amelyek a kivívott színek lehetősége felé indulnak el.

Az Appendicitis a tragikomikus változat. Hőse a szürke világ szürke embere. Neve is szürke: Kovács. Foglalkozása is szürke: kishivatalnok. Élete is szürke: szegényes. Szürke betegség, vakbélgyulladás ragadja ki a fojtó szürkeségből.

Ahol búsul, búsul ama szegényességében jelképes gyógyszerészsegéd. Robbanásszerűen minden megváltozik. A hivatalból a kórházba kerül. Szerény íróasztaltól hófehér ágyba. Közönyös főnökök helyett figyelő orvosok, komoly kollégák helyett mosolygó nővérek vigyázzák. A műtőasztalon vakító lámpák világítják. Rövid ünnepre kiszínezik az életét. Ám lassan minden visszaváltozik. A kórházból a hivatalba kerül. Hófehér ágyból szerény íróasztalhoz. Figyelő orvosok helyett közönyös főnökök, mosolygó nővérek helyett komoly kollégák nem vigyázzák, inkább kerülgetik. A vakító lámpákat eloltják. Vége a rövid ünnepnek. Élete színei is eltűnnek. De nem térhet vissza a szürke életbe. Nem feledheti az eltűnt ünnep varázsát. Mindenkitől elhagyottan és kinevetetten őrzi törékeny ellenlégvára, keskeny egérútja üvegbe zárt, formalinban áztatott, groteszk emlékét.

A Piros köd az elégikus változat. Nem robbanásszerűen-látványosan, csak finomanalig észrevehetően mozdul el a hétköznapi lét. Vidéki gazdálkodó a pesti orfeumban. Mellette öregedő felesége. Egyszerű ruhában, ódivatú kalapban, idejét múlt hajviseletben. Szinte kínosan feszeng a szokatlan helyen, rendkívüli helyzetben. A színpadon izgalmasan furcsa, titokzatosan sápadt énekes, „Nagysád, nagysád, az Ön kalapja pompás” – énekli a sohasem hallott, mélyértelmű kuplét. És az asszony úgy érzi, csontos ujjaival éppen őrá mutat. Valami alig észrevehető, halk csoda történik. Nem a műtő vakító fénye világítja meg. Csupán a félsötét helyiség tompított lámpája. Nem, a rossz vidéki valcerből nem lesz költői Chopin-keringő. Legfeljebb finoman kiszínesedik, elmozdul a szürke, mozdulatlan lét. Nem is a valóságban, csak a képzeletben. Új ruhában, új kalapban, új hajviselettel készül a megyebálba. A tükör előtt festi magát, amikor hazajön a félrészeg férj. Nem, nem neveti ki. Csak halkan mondja, hogy: mama, mama. És arra gondol, hogy minden asszony egy kicsit megbolondul, amikor öregszik.

A nagy család a heroikus változat. Zárkózott família a kisvárosi kertes házban. Körülötte minden csupa titok Mindig utazó apa. Álelőkelő anya. Álmodozó nagylányok. Képzelgő kiskamasz. Kiszínezett közhelyekből és infantilis vágyálmokból felépítenek maguknak egy lázadó fantázia-ellenvilágot. Amely nem a való égi mása. Hanem minden elemében a szürke való színes tagadása. A sokat utazó apa távoli uralkodók barátja. A fáradt anya nagy dinasztiák kései leszármazottja. A falusi nagybácsi Jókai regények rejtőzködő szerzője. Az álmodozó nagylányok előkelő urak titkos menyasszonyai. A képzelgő kiskamasz éjszakai holdutazások vakmerő utasa. A szolid dísztárgyak hatalmas császárok pazar ajándékai. Aztán kiderül: az apa nem távoli uralkodók barátja, hanem közeli vállalatok ügynöke. Sikkasztó ügynöke. Akit éppen letartóztatnak. Összedől a lázadó fantázia-ellenvilág? Kívül igen, belül nem. Áll és épül tovább. Heroikusan tagadják a létezőt, állítják a nem létezőt. Az író arra sétál egy éjszaka. Látja őket a kerítésen túl, a kertben. Ott ülnek az asztal körül a holdfényben. Ott ülnek és hazudnak.

A műtő vakító fényében, az orfeum tompa ködében, s kert varázslatos holdsugarában magán-egérutak. Az elsőt, a tragikomikust és a másodikat, az elégikust a véletlen dobja a hősök elé. A harmadikat, a heroikust maguk vívják maguknak ki. Ettől még a szürkeség marad. A védteleneket a bánat eljegyzi, a tétovák lelkét meg kell menteni, és tovább búsul a gyógyszerészsegéd. Robbanás nincs. Csak hiába néz le az ablakból ama bizonyos szőke asszony. Az életmű néhány része azonban pszichés robbanások felé mutat.

Az „ősvalami" ihletése

Én, én merem a hősi hetvenévest,
Káromkodó agg szájának dicsőség.
Föld, tartsd erősen legnagyobb fiad."

'26-ban ír hat sort a hetvenéves Freud köszöntésére. Kérdezi benne: ki meri köszönteni. És válaszol a mámoros felkiáltásban.

Az összefüggések ismertek. '23-ban jelenik meg Freud híres dolgozata. Das Ich und das Es. Későbbi fordításban Az én és az ösztönén. Ám eleinte zavar a magyar változat körül. Mert nincs pontos megfelelő. A német szöveg a személyes névmás egyes szám harmadik személyének semleges alakjával tesz különbséget. Mármint az én és a nem én között. De magyarul – semleges nem nélkül – más megoldás keresendő. Az éntől való megkülönböztetéshez. Ehhez adja Kosztolányi a költőileg zseniálisan pontos javaslatot: „ősvalami". Itt meg kell állni egy pillanatra. Mert figyelni kell rá a művek értelmezésénél.

Az egérutak tragikomikus, elégikus, heroikus alakzatainál még nélkülözhető. De – láttuk már – ezek után a patikának üvegajtajában még tovább áll és – reménytelen elvágyódásában – búsul, búsul a gyógyszerészsegéd. Azonban e magán-egérutakon túl érdemes felvillantani a „lelki szerkezet" működésének freudi modelljét. Ebben ugyanis az ösztönén, az „ősvalami" az örökölt tartalmakon és a gyermeki élményeken túl főképpen az elfojtott pszichés késztetések birodalma. A teljesületlen vágyaké. A tudattalan lelki erőké. Ezek törekednek az én és a tudat felé. Törekvésük sikerén vagy sikertelenségén múlhat az egyén sorsa. Kulturális produktummá lehetnek, ha szublimálódnak. Azaz szexuális feszültségből intellektuális késztetéssé alakulnak. Ha ez nem sikerül, átformálódhatnak. És a tudattalanból a tudatba, az ösztönénből, az „ősvalamiből" az énbe, átalakult formában, elvétés-

ként, álomként, neurotikus tünetként „felüzenhetnek”. Újabb elfojtás esetén azonban robbanásszerűen törhetnek ki. Ez tisztán pszichés síkon jelentheti a sírás, a könny görcsoldó szerét. Ez tisztán pszichés síkról agresszív cselekvéssé áttéve jelentheti a kés csomót átvágó sorskorrekcióját. Kosztolányi életműve, főképpen prózai életműve mindkettőt mesterművekben ábrázolja. A sírás, a könny a megalázottak tehetetlen reakciója. A kés a megalázottság ellen lázadók bosszúálló eszköze.

A könny görcsoldó szere

„... lehajtotta fejét a pad karfájára. De nem aludt. Halkan és gyorsan sírt.”

„Mi az, kisfiú, te sírsz? – Ki bántott téged?, – Vallatta. Senki – szipogta és az utcára szaladt. A sarkon megtörölte könnyektől csorgó arcát. Aztán szaladt-szaladt, a kulccsal a kezében, hazáig.”

„Suhajda még mindig meggyszín fürdőnadrágban üldögélt a parton. Arcáról, csíptetőjéről csurgott a víz, a könny. Eszelősen sóhajtozott. Jaj nekem, jaj, jaj.”

Az Omelette a’ Woburn, A kulcs, a Fürdés záró mondatai. A megalázottság elviselhetetlen feszültsége robban ki az elfojtásból a felszabadító sírásban. Kosztolányi a megalázás és megalázottság tünettanának nagy mestere. Pompás novellasor ábrázolja a fokozatokat. A történelmi helyzet adta megalázottságtól az apa-fiú viszony mélyrétegein át a szenvedés és bosszú szimbiózisának pszichés bugyráig. Omelette a’ Woburn, A kulcs, Fürdés.

Az első, az Omelette... Esti Kornél-történet. Utazás Párizstól Zürichig. Az utazás a harmadosztályú, „magyar vagonban” a megalázottság kondicionáló előjátéka. A vacsora a zürichi kertvendéglőben a megalázottság válogatott változatainak mélylélektani magasiskolája. Kínosan kiszámolt pénzzel a zsebében a gazdag gyáros és a pezsgőző előkelőségek asztalának nyomasztó árnyékában. Apró mozzanatokból összetevődő kínos játék – a vendég és a személyzet között. Amelyben a vendég túlzott előzékenységgel leplezi a takargatott szegénységet. Amelyben a személyzet visszafogott udvariassággal leleplezi a takargatott szegénységet. Éppen túlzott előzékenysége árulja el. Hogy alkalmazkodik a személyzet olasz beszédéhez, túl nagy borravalót ad, előre köszön. Vagyis minden lépése, amellyel ki akar menekülni a fojtó szituációból, nem kifelé, de befelé vezet. Nem kiviszi a fojtó szituációból, inkább beviszi a fojtó szituációba. Minden gesztusa visszájára fordul. Meggondolatlan kínlódása kapkodó vergődéssé súlyosbodik. E szegényszagú udvariasságot érzik meg a pincérek. Nem adják fel a kabátját. Nem fogadják a köszönését sem. A történelmi harmad osztály megalázottsága tör fel a halk és gyors sírásban.

A második, A kulcs mélységélességet kapott hétköznapi történet. Az apa tévedésből magával viszi a kamrakulcsot. A fia érte megy a hivatalba. Ebből bontakozik ki nem a történelmi harmadosztály, hanem az örök szegénység megalázottságának históriája. Kishivatalnok apa, kiskamasz fiú. Kettejük kapcsolatában a történetre ráborul egy sápadt Ödipusz-komplexus halvány árnyéka. Otthonról nézve a hivatal a hatalom fellegvára. Az apa ennek a reprezentánsa. Otthon hatalmas, erős, óriás. A hivatalban elesett, gyenge, törpe. Fia átláthatatlan folyosók legvégén, a legkisebb szobában, a legkisebb íróasztal mellett találja. Egyszerre detronizáltatik. A gyermeki félelemből sajnálat lesz. A tiszteletből szeretet, a tekintélyből szánalom. Az apa-fiú viszony odi et amojában a hangsúly az odiról az amora csúszik át. A kisfiút nem bántotta senki. Csak emberi léthelyzetének villanásszerű megvilágosodása csomósodott pszichés görccsé. Amit oldószerként semlegesített a megalá-

zottság robbanásszerű könnyáradata. A sírás kétségbeesés és boldogság egyszerre. Mert meglátta az apa alakváltását a legkisebb íróasztal mellett. De meglátta az apa alakmegőrzését is. Hogy fejjel magasabb a méltóságos úrnál

A harmadik, a Fürdés félelmes tudással megszerkesztett, egyszeri remekmű. Társadalmi dimenzióból lendül át lélektani dimenzióba. Epikai indításból drámai végkifejletbe. Alig félóra története. Világok omlanak össze alatta. És történeti, szociológiai, pszichológiai távlatok nyílnak meg. Történeilag nem történhet csak az akkori Magyarországon. Szociológiailag nem történhet csak a kispolgári szegénységben. Pszichológiailag nem történhet csak apa és fia között. És ez a viszonylat a legizgalmasabb. A fiú, a bukott kisdiák, mintha A kulcs síró kisfiú hőse lenne. Az apa, a haragos szülő mintha A kulcs elnyomott apa hőse lenne. De nem a hivatalban. Ahol elesett, gyenge, törpe. Hanem otthon. Ahol, hatalmas, erős, óriás. Aki saját kilátástalanságát kisfia sikertelenségén akarja megbosszulni. Így válik szándéktalan-szándékos gyilkossá a végzetes balatoni fürdésben. Ahol is gonoszkodó játékában több a gonoszság, mint a játék; a büntetés, mint a megbocsátás; a bosszú, mint az engesztelés. A tragédia utáni eszelős jajgatása a megaláztatás – megkönnyebbülés viszonylag egyszerű sémájával nem magyarázható. Önmagát és fiát siratja benne, mert megérezte végzetes összetartozásukat. Az akaratlan bosszúban mindkettőjük megsemmisülését.

A kés „megoldása”

„Tágra nyílt szemeik egész közelről egymásra meredtek mit akar? – suttogta Vizyné – Anna? – maga az? Menjen aludni... Vizyné a még szabad karjával a lány nyakához kapott, hogy eltaszítsa... Akkor már egy erős ütést érzett a mellén, egy hatalmas ütést, amilyent még nem érzett.”

A szegényesen nagyzoló estély után Édes Anna végigszalad a lakáson. És mohón eszik az ott maradt tálakból. Rántott csirkét és sok-sok süteményt. Megdöbbentő az eseménysor. Azt eszi, amit eddig nem evett. Mert nem szerette. Vagy eddig nem ette. Mert nagyon szerette. Valami megváltozott. Meglazult az eddigi fegyelemben. Talán az „ősvalamiből” kezdett feltörni az elfojtott tartalom. Hiszen ott vannak az elfojtott tartalmak. A meg nem valósult vágyak. Saját vágyak és esetleg örökölt vágyak. Hosszú szolganemzedékek elfojtott, be nem teljesült vágyai. E felszabadult, furcsa éjszakai ámokfutás előre jelez valamit. Egy nagyobb, robbanásszerű felszabadulást. Így történik meg – a logikátlan cselekvéssor logikus folytatásaként – az érthetetlen gyilkosság. Meglazulhatott az én, a tudat „cenzúrája”. Amit a külvilág követelményei irányítanak. Hiába akarta újra elfojtani a teljesületlen vágyakat. Azok robbanásszerűen áttörtek. És logikátlan-logikus, hirtelen cselekvéssé alakultak.

A folyamat ábrázolása mesteri. Minden kívülről ábrázoltatik. Szó sem esik vágyakról. Netán érzésekről vagy gondolatokról. Csak cselekményről. Amiből kikövetkeztethető a mögöttes, pszichés tartalom. Itt, az értelmezésben két mozzanatot érdemes felidézni. Először, hogy melyek is lehettek az elfojtott tartalmak. Másodszor, hogy mi is jelzi előre a közelgő robbanást.

Az elfojtott tartalmak egyértelműen megjelennek. A családi-asszonyi vágyak megsemmisítésének megrendüléséről, az emiatt érzett fájdalom elfojtásáról van szó. Élhetett volna családban. Lehetett volna anya és asszony. De nem élhetett és nem lehetett. Az előző

gazdáinál jól érezte magát. Értette a beszédüket, ismerte az ételeiket, szerette a gyerekeiket. Vagyis családban érezte magát. Ám mostani gazdáinál, Vizyéknél mindez visszájára fordult. A neveiket sem hallotta korábban. A Kornélt ki se tudta mondani. Az ételeiket sem ismerte sohasem. Ezért nem is akarta őket szeretni. A szokásaikat is távolinak érezte. Idegenként élt a végképp kihűlt világban. Meghitt környezetből rideg szolgálatba került. Ahol asszonyi mivoltában is megalázták. Megerőszakolással felérően fektették le. Azaz megkapta egy szerelem fájdalmas-szégyenletes paródiáját. Amiben nem a szerelem alanya volt, hanem a tárgya. Mégis anyává lehetett volna benne. De egy nagyon-nagyon keserű szerrel elrabolják tőle az anyaság lehetőségét. És a végzetessé váló, szegényesen nagyzoló estélyen végig kellett néznie kényszerű szeretője és a sóvár doktorné könnyed flörtjét. Végül – mindezek után – még férjhez menni sem engedik. A késsel a kezében ezek az elfojtott tartalmak törnek robbanásszerűen a felszínre.

Néhány apró mozzanat előre jelzi a közelgő robbanást. Anna, az új mintacseléd hiába tartja a kezében a nagy konyhakést. Azt, amit a gyilkosság éjszakáján megragad. Egyszerűen képtelen elvágni egy csirke nyakát. De új gazdája éppen a fürdőszobában van, amikor bemutatják neki. És kezében furcsán megvillan a metszően éles borotvakés. Az úrfi, az erőszakos szerető úgy lopózik be a lakásba és a konyhába, a cselédágy mellé, mint egy gyilkos. És a tettet megelőző, az elfojtást áttörni kezdő ámokfutásban – talán éppen a felszabaduló pszichés energiák viharában – a felgyújtott lámpák fényei hirtelen fellobbannak.

Eddig az „ősvalami” feltörésének, a késnek mint pszichés megoldásnak az életműben adott legjelentősebb művészi ábrázolása. Tisztán tragikus ábrázolás. Vannak szinte parodisztikus-groteszk ábrázolások is. Az Esti Kornélban. Amikor elveri az elesett özvegyet. Mert nem tud segíteni rajta. Az érzelmek ellentétükbe fordulása. A szánalom kegyetlenségbe. Amelyben – persze – saját tehetetlenségét is bünteti. Vagy amikor bedobja a Dunába Elingert. Elingert, aki őt a Dunából kihúzta. Itt nem a tehetetlenség önbüntetéséről van szó. Hanem a művész minden más érzelmet legyőző érzékenységéről. Mert Elinger úgy érzi, hogy „élete kész regény”. És elkezdi megírni. Tehetségtelen lévén – nyilván rosszul. A dilettantizmus veszélyét hárítja el a hálát is legyőző ellenőrizetlen indulatkitöréssel.

A kés „megoldása” az egész életmű alaphangulatán és gondolatrendszerén belül van. A legszélső-legvégső lehetőségként. A búsuló gyógyszerészsegéd az elvágyódásában, a magán-egérút keresésében eljut a megalázottság könnyeihez, de a kés „megoldásaihoz” nem.

Ez üli meg az életművet. A lét őszének, az elmúlásnak a bánata. Hogy is van? A lét és a semmi között. Az élet a lét megvalósulása. A halál vezeti át az életet, a létet a semmibe. Az életmű a halál árnyékában jön létre, a semmi küszöbén. Személyek és tárgyak szimbiózisában.

Hiszen a tárgyak hordozzák az emberek fiziognómiáját. Az emberek a tárgyak szimbolikáját:

„Hogy hallgattok. A multnak elköszönve
csak én zenélek itt, a mély közönybe,
fájó ideggel élő hegedű.

A pohár eltörik
S kihull a fog.

A ruha szétszakad
S gyöngül a szem.

Elvész a kulcs, a gomb
S fakul a kedv.

A gyertya fogyva-fogy
S lassúbb a vér.

A lámpa lezuhan
S a szív megáll.

Jaj nékem és neked,
Jaj, jaj, nekünk

FUCHS ANNA

A századforduló irodalmiassága Kosztolányi korai publicisztikai írásaiban

Kosztolányi korai publicisztikai írásaival viszonylag keveset foglalkozott a magyar irodalomtörténet-írás. Érthető, hogy Kosztolányi olyan remekművei mellett, mint az *Esti Kornél* novellák vagy a *Számadás* kötet, ezek a korai cikkek kevésbé tudnak érvényesülni. Ugyanakkor mégis nagyon érdekesek ezek a cikkek, mivel igen látványosan megmutatkozik bennük a századforduló irodalmiassága. Ezt szeretném bizonyítani dolgozatomban a Réz Pál által szerkesztett *Álom és ólom*[1] és *Füst*[2] című kötetek század eleji cikkeit alapul véve. Publicisztikai írásokról van szó, mégis jogos ezekről a művekről mint szépirodalmi alkotásokról beszélni. Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi korai publicisztikájával foglalkozó tanulmányában[3] – bár elsősorban a költő eszmetörténeti érdeklődését követi nyomon – szót ejt e művek szépirodalmi vonatkozásairól is. Szegedy-Maszák Mihály kiemeli, hogy ezekben a korai cikkekben gyakran fedezhető fel tematikus hasonlóság Kosztolányi későbbi regényeivel, továbbá Szabolcsi Miklós nyomán[4] hangsúlyozza, hogy a tárcaműfaj jelentősen hatott a századforduló rövid elbeszéléseire. Ez is azt sugallja, hogy Kosztolányi publicisztikai írásait érdemes szépirodalmi szempontból vizsgálni.

Kosztolányi korai cikkeiben igen szembetűnő, hogy milyen sokat szerepelnek díszletként a civilizáció tárgyi kultúrájának darabjai. Kosztolányi a zajló Duna jégtábláit egyebek mellett ezekhez hasonlítja: „üveggyöngy, hideg kláris, fehér fagylalt, cukros tortadísz" *(Duna)*.[5] Az udvarias beszédet úgy jellemzi, mint „apró szalonbonbonok"-at, amelyek arra szolgálnak, hogy „megédesítsék olykor-olykor fanyar szájunk ízét, és általuk csínján kimondhassuk igazi véleményünket" *(Jó emberek)*.[6] Ide tartozik az is, hogy gyakran találkozunk ezekben a cikkekben enteriőrábrázolással (pl. *Nyaraló bútorok, Toroklob, Csendes, szeptemberi esték, Mécs)*. A tárgyi kultúra egyes darabjainak díszletként szerepeltetése a

---

1 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Álom és Ólom*, s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1969.

2 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Füst*, s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1970.

3 SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A fiatal Kosztolányi újságírói értékrendje: változás és folytonosság*, in: http://irodalom.elte.hu/mta/?q=node/11.

4 SZABOLCSI Miklós, *Wandlungen im ungarischen Feuilletonstil um die Jahrhundertwende*, in: *„Kakanien". Aufsätze zur österreichischen und ungarischen Literatur, Kunst und Kultur um die Jahrhundertwende*, Budapest, Akadémiai, Bécs, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, hrsg. v. Eugen THURNER, Walter WEISS, János SZABÓ, Attila TAMÁS, 1991. 101–115. Kosztolányira vonatkoztatva 112.

5 *Füst*, 11.

6 *Álom és ólom*, 323.

századforduló irodalmához kapcsolja ezeket a korai publicisztikai írásokat, hiszen Szini Gyula, Lovik Károly, Krúdy, és persze Kosztolányi novelláinak is jellemző díszítőelemei az ilyen tárgyak. Mindez aligha lehet független attól, hogy a századfordulón – részben a naturalizmus ellenhatásaként – valóságos kultusza alakult ki a mesterségességnek. Huysmans hőse, Des Esseintes herceg például kifejezetten a mesterséges dolgokat kedveli. Szerinte a művirágok szebbek a valódiaknál, a holdfénynél szebb a villanyfény,[7] és nincs olyan nő, akinek „alakja és vonalai tündökletesebbek és fényesebbek, mint ama két mozdony, mely az északi vasút vonalán teljesít szolgálatot."[8] Nem tartja elég szépnek a teknőst, amit vásárolt, ezért bearanyoztatja a páncélját és drágakövekkel díszíti fel.[9] Oscar Wilde *A hazugság napfogyatkozása* című művének hőse, Vivian úgy vélekedik, hogy „a rossz művészet forrása mindig az Élethez és a Természethez való visszatérés, ezek eszményítése."[10]

A mesterségesség felértékelődését jól mutatja, hogy Kosztolányi *Fürdői emlék* című cikkében a természet jelenségei a művészet fényében válnak érdekessé: „Észrevetted-e a színeket, amelyek csak itt teremnek? A villák rippl-rónais idilljét, a tisztáson átballagó lány szinnyei-mersés pipiszkendőjét, a mednyánszkys alkonyokat? [...] Jártál-e este a fák között, szemedbe villant-e az üvegburás gyertya lángja, mely a terasz magányában úgy virraszt, mint egy lélek, hallottad-e felsercenni a göröggyufát, melyet fiatal fiúk és lányok gyújtogatnak, s rózsaszín és zöld lángjuk úgy világítja meg az erdőt, hogy nyomban színpadi díszletté alakul?"[11] Hiszen minden az alkotás szempontjából érdekes: „Ma az, aki tollat forgat, az, aki vérbeli író, az életet mindenkor az írás szempontjából szemléli. Az, hogy felkel a nap, az ő életére nézve csak egy különleges esemény, a lényeges benne a színhatás, a hangulat, mondjuk röviden: az egész napfölkelte egy dal; a háború vérfolyamaival, vagyis iszonyával ránézve egy tragédia és semmi más. Azt, amit életnek neveznek, ő nem érti; ránézve teljesen másodlagos jelentőségű lesz. A tárgyak az ő szemében írástárgyak lesznek." *(Heti levél).*[12]

A mesterségesség iránti vonzalom a századforduló erősen esztétikai töltetű vallásosságához is kapcsolódott. A mesterségesség eszménye a természet legyőzésének gondolatában is kötődött a valláshoz. Nem véletlen a dekadensek vonzalma a mágia iránt. Előtérbe került az a gondolat, hogy a művész közvetíteni képes a földi és az isteni világ között, sőt teremtőként akár isteni jelleggel is rendelkezhet. Komjáthy Jenő költészetében számos példáját fellelhetjük az ilyen koncepcióknak.[13] Joséphin Péladan szerint a művészet hiva-

---

7 Joris-Karl HUYSMANS, *A különc,* KOSZTOLÁNYI Dezső ford., Szeged, 2002, 24.

8 *A különc,* 25.

9 *A különc,* 42–44.

10 Oscar WILDE, *A hazugság napfogyatkozása,* TANDORI Dezső ford., in: *A szecesszió,* PÓK Lajos szerk., Budapest, Gondolat, 1972, 175.

11 *Füst,* 41.

12 *Álom és Ólom,* 85.

13 Komjáthy Jenő költészetében a költő igen hangsúlyosan isteni jellegű. Az *Életsoron* című versben szereplő „Lelkem, te istenlakta ház!" azonosítás még a szerényebb koncepciók közé tartozik. A *Magdaléna* című versben a lírai én a Messiással azonosítja magát. Másutt így fogalmaz: „érzem, mindegyre jobban, / Hogy úr vagyok a lelkeken!" *(Himnusz).* „Nevem a csillagokba írom / S emberszivekbe égetem, / És túl időkön, túl a síron / Terjed hatalmas életem." – írja a *Jóslat* című versben.

tott átvenni a meggyengült hagyományos vallásosság helyét. De Schopenhauernél is ez jelenti a modern vigaszt a földi szenvedésekért.[14] Kosztolányi korai cikkeiben is megjelenik a művészetvallás koncepciója: „Hivő vagyok. Hogy is ne hinnék neked, te hallgatag kedvesem, fehér arcú arám, ó, Költészet!" *(Karácsonyi ének).*[15] Ezzel párhuzamosan magának a katolicizmusnak is az esztétikai oldala kerül előtérbe. Éppúgy, mint a *Fasti* című versciklusban vagy az *És látom Őt, a Kisdedet...* kezdetű versben, Kosztolányi karácsonyi cikkeiben is nyomon követhető ez a jelenség: „A szobák illatos félhomályában roskadó gallyakkal áll a karácsonyfa, s ezüst tükörből nézdegéli magát titokzatosan suhogva, s ringatja kevély derekát, mint egy rátartó nő. [...] Este a kisgyerekek dobogó szívvel szorítják fülüket az ablakokhoz, s tisztán hallják a nagy, fehér angyalok szárnyának suhogását. Egy pillanat múlva előttünk áll az égből hozott fa gyémántos csillámával, üveg-jégcsapjaival, színes gyertyáival, s az ártatlanok még látják a fenyőgallyakon a zúzmara ezüst porát, mely a sötét éjszakában reáhullongott." *(Karácsonyi ének).*[16] „Nézem ezeket a csupasz fákat, s úgy érzem, hogy lassanként szépülni kezdenek, nőni, aranyosodni, tündökölni, amint a távolban repeső gyerekkarok integetnek feléjük, és vágyuk a bűvész csodahatalmával megérleli a kövér aranyalmákat, a diókat és kigyullasztja a zúzmarás gallyon a rózsaszín gyertyalángokat. [...] A gyertyák színes füstje megrészegít. Az erdőn a poézis mély szimfóniája reszket. Tündöklő fényfergeteg és illatvihar száguldoz a lombokon. Aranyfüst repül. Ezüstpor villog..." *(Karácsonyfaerdő).*[17] Sokatmondó a vallás esztétikai oldalának előtérbe kerülését illetően, hogy Kosztolányi a karácsonyfát „a poézis aranyfájá"-nak nevezi *(Karácsonyfaerdő).*[18]

Az esztétikai oldalról felfogott ünnep egyúttal a gyerekkorral asszociálódik: „Úgy érzem: a karácsony gyermekünnep. Mindenki emlékszik [...] egy karácsonyra, mely minden ünnephangulat jelképe [...] mely a lángoló és parfümös pompájával lobog az emlékezetünkben, egy énekre, mely a túlvilágból hangzott, egy karácsonyra, mely a Karácsony volt." *(Csengettyű).*[19] Hiszen, ahogy a crepuscolare költők is vélték, a gyerek és a költő rokonok: „a dolgozó ember felett magasan felül áll a játszó, gyereklelkű, alkotó és gondolkozó ember: a művész, ki az élettel nem számol, csak mímeli, formálja és játszik vele, mint a gyerek." *(A játékról).*[20] A *Tavaszi gyász. Jegyzetek egy kisgyermek naplójához* című írásban azt olvassuk, hogy „minden értékes emlékünk a gyermekkorban van eltemetve."[21]

---

[14] „Minden szép élvezete, a vigasz, amelyet a művészet nyújt, a művész lelkesedése, mely elfeledteti vele az élet fáradalmait, a géniusznak ez a másokkal szemben élvezett kiváltsága, mely a tudat tisztaságával arányosan fokozódó szenvedésért és a heterogén emberi nem közti sivatagmagányért egyes-egyedül kárpótolja – mind azon nyugszik, hogy mint a továbbiakban kiderül majd, az élet önmagában az akarat, maga a létezés; örökös szenvedés, és részben siralmas, részben borzalmas. Ugyanez azonban, mint csupán képzet, tisztán szemlélve, vagy a művészet által felidézve, a kíntól megszabadultan, jeles színjátékot nyújt."(Arthur SCHOPENHAUER, *A világ mint akarat és képzet,* TANDORI Ágnes és TANDORI Dezső ford. Budapest, Európa, 1991, 357.)

[15] *Álom és ólom,* 37.

[16] *Álom és ólom,* 35.

[17] *Álom és ólom,* 328.

[18] *Álom és ólom,* 328.

[19] *Álom és ólom,* 671.

[20] *Álom és ólom,* 67.

[21] *Álom és ólom,* 353.

A gyerekkor az irodalomban folytatódik: „A gyermekkorom tiszta álmait találtam meg Csehov egyik novellájában, megtaláltam azokat a különös, mély és többé föl nem idézhető hangulatokat, amelyek a szálló idővel eltűntek, s vagy meggyőződéssé szilárdultak, vagy tudássá és gondolatokba mélyültek. – írja Kosztolányi."[22]

De nem csupán a gyerekkel, hanem a beteggel is rokon a költő. „Minden beteg költő" – írja *(A betegekről)*.[23] „Ilyenkor minden szebb. Az elgyengült érzékek kifinomodva kóvályognak másvilági régiókban. Soha ilyen tüzes rubinrózsát nem láttam, mint az orvosságos üvegem. A paplanon pihenő kék könyv a kék eget hazudja. [...] Valami fojtogató mámor szorítja a torkomat, hogy kiáltani, hallelujázni szeretnék, eltelni az élet vidámságától, minden dolgok kacagó optimizmusától, és megérteni, mi ez a fölszabadulás, amit csak ilyenkor, szomjas és éhes érzékekkel érezünk. Én hajnali játéknak nevezem, mert a napfénnyel vége van." *(Toroklob)*.[24] Más írásaiban azonban némi távolságtartással viszonyul a betegségkultuszhoz: „Budapesten [...] költőink nagy habokban töltik serlegükbe az abszint gyilkos-zöld árját, s hencegő garral árulgatja néhány lélekben tartalmatlan és tanulatlan poétácska a dekadencia óságait, hátha felül nekik valaki. [...] Látjuk, hogy ezek az urak, kik betegeknek, idegeseknek hirdetik magukat, voltaképpen nagyon is egészséges, ravaszdi számítók, kik tükörből tanulják a kétségbeesés tragikus pózát. S ez nekik csakugyan rosszul áll" *(A józan franciák)*.[25] Ehhez kapcsolódik, hogy gyakran ellenérzéseinek ad hangot a dekadencia komor oldalával kapcsolatban „A dekadens költők [...] szükségesnek érzik, hogy az élet országútján csendesen félreülve játsszák a mártírosdit, mert ők is aszkéták. Láttátok-e, hogy rebben néha félre Nietzsche, Wilde piros álarca, láttátok-e vörös rongy mögött az önsanyargatás keserű balladáit" *(Körbe-körbe)*.[26] A korai cikkeknek a betegségkultuszt illető, egymásnak ellentmondó nézetei Kosztolányi egész életművén végigvonulnak. A *Hódolat a halálnak* című vers vagy a *Szegény kisgyermek panaszai* kötet számos darabja jól szemlélteti a századforduló betegség- és halálkultuszát. Ugyanakkor már korai levelezésében is találkozni lehet a halálkultusszal kapcsolatos ellenérzésekkel. Úgy látja, hogy a francia dekadensek „megfeketítik" az ember világnézetét.[27] *Halál után* és a *Vékony Pál élete és halála* című novelláiban kicsúfolja az öngyilkosság kultuszát. Kosztolányi életművének egyik igen jellemző sajátossága a vidámság, gondoljunk például az *Esti Kornél* novellákra. A Kosztolányi-művek derűjét illetően nem szabad megfeledkezni a tárcairodalom hatásáról. Amellett, hogy a publicisztikairodalomban szépirodalmi hatások érvényesülhettek, a szépirodalomra is erősen hatott a századforduló idején felvirágzó sajtó. Vidám vagy a diszharmóniát komikummal oldó novelláink nem teljesen függetlenek a tárcaírás gyakorlatától. Kosztolányi novellái, ahogy Szini Gyula és Krúdy prózaművészete is, jól mutatják a szórakoztató, csevegő stílusú tárcaműfaj hatását.[28]

---

22 *Álom és ólom*, 356.

23 *Álom és ólom*, 111.

24 *Álom és ólom*, 344.

25 *Álom és ólom*, 136.

26 *Álom és ólom*, 294.

27 BABITS Mihály, JUHÁSZ Gyula, KOSZTOLÁNYI Dezső, *Levelezése*, s. a. r. BELIA György, Budapest, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete, 1959, 25.

28 A csevegés hagyományáról a tárcairodalomban: LOVRICH Gizella, *A tárca a magyar irodalomban*, Budapest, 1937, 16–27.

Nem csak a témák, a jelenetezés vagy a hangulat terén, de nyelvi formái révén is kapcsolódnak Kosztolányi korai cikkei a századforduló irodalmához. Jellemző a szecessziós jelzőhalmozás. *Jégarabeszkek* című írásában Kosztolányi „a felületes, parfümös, gyönyörű élet”-ről beszél.[29] A *Két professzor* című cikkben így fogalmaz: „Egy halvány, rózsás reménysugár jelenik meg a nehéz sóhajos betegszobák fekete ablakán.”[30] Kosztolányi szívesen él a szecesszió indázó mondatszerkezeteivel: „a pamlag sodronyai zengenek, édesen, fájóan csengenek, Schumann-dalokat énekelnek” *(Nyaraló bútorok);*[31] „Repülni, repülni – zengi valami bennük –, érezni a rohanás mámorát, a szikár fiatalság izmát, s az életről csak annyit tudni, hogy nő van a karunkon, és szép, az irodalomhoz csak annyit érteni, mint az a fiatal főhadnagy, aki minden évben megveszi a kis füzetkét, melyben legyezőversek és képeslap-üdvözletek vannak.” *(Jégarabeszkek).*[32]

A jelzőhalmozás vagy az indázás megjelenésénél még fontosabb, hogy a korai publicisztikai írások a századforduló perfekcionista hagyományához is kapcsolódnak. Kosztolányi, aki a költészetet az emberiség anyanyelvének tekintette, s így metafizikus fölénybe helyezte a prózával szemben,[33] a következőt állította publicisztikai írásairól: „Cikkeim fontosabb részeit előbb versben írtam meg, aztán, hogy rajta ne kapjanak a turpisságon, leszereltem a ritmust, óvatosan áttettem prózára”.[34] Hogy valóban így történt-e, nem tudjuk, de mindenképp nagyon érdekes az a gondolat, amely értékesebbnek mutatja a verset a prózánál, és ugyanakkor azt is megengedi, hogy a próza is ilyen nemes eredetű legyen. Ebben Kosztolányi a századforduló perfekcionizmusához kapcsolódik. A szimbolistáknál ugyan elsősorban a vers perfekcionizmusának volt kultusza, de nem zárkóztak el attól a gondolattól sem, hogy a próza is egyenértékű lehet a költészettel. A perfekcionizmust legtisztábban Mallarmé pontszerű, minden fölöslegtől megszabadított, szónokiasságtól mentes, zenei hatású versei képviselik. A perfekcionista vers alkotásmódjáról írva Mallarmé kiemelte a „hatékony számítás” fontosságát, és azt is, hogy a költőnek gondoskodnia kell róla, hogy a versnek ezt az „intellektuális tartószerkezeté”-t elrejtse.[35] Ez az elv a próza esetében is érvényesíthető: „A prózának nevezett műfajban is ott van a vers”[36] – írja Mallarmé. József Attila híres szalagút-hasonlatában is megfogalmazódik a perfekcionizmus elve, versre és prózára egyaránt vonatkoztatva. József Attila az igazi formaművészetet a mű egyes mozzanatainak olyan váltogatásában látja, amelynek során megszűnik ezeknek a mozzanatoknak a különállósága. „Hasonlattal élvén, a formamüvész kézen fog egy ismeretlen tájon, egy ismeretlen hegy lábánál. Szallaguton vezet fölfelé, egyre szükülő körökben. Az első lépésre is tájat látunk. E tájra azonban a szallaguton fölfelé haladván észrevétlenül másik táj terül, hiszen közben északról keletnek, majd pedig délnek és nyugatnak

---

29 *Álom és ólom,* 332.

30 *Álom és ólom,* 153.

31 *Álom és ólom,* 298.

32 *Álom és ólom,* 332.

33 „Az emberiség előbb tudott versben beszélni, mint prózában.” (KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ábécé a versről és a költőről,* in: Uő, *Ábécé,* s. a. r. ILLYÉS Gyula, Budapest, Nyugat, 1942, 116.)

34 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Vészi József,* in: *Egy ég alatt,* s. a. r. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1977, 31.

35 Stéphane MALLARMÉ: *Charles Morice-nak.* (1893) TÓTH Judit ford. In *A szimbolizmus.* KOMLÓS Aladár szerk., Budapest, 1965. 187.

36 Idézi KOMLÓS Aladár (szerk.): *A szimbolizmus.* 214.

megyünk. De igy visszajutunk ujra északra. Ekkor már föntebb vagyunk, de ugyanarra tágul szemünk, amire egy körrel lejjebb és mégis mást látunk. Most egyetlen pillantásra fölfogjuk mindazt, amit előbb északról és részben északkeletről meg északnyugatról szemléltünk. Fönn az ormon azután egyszerre nézhetünk a szelek minden iránya felé és ki-ki annyit lát, amennyi szeme van. A csupaszem utas egyetlen metszetlen kör közepén találja magát, egyivü éghajlat alatt. Csak maga az ösvény tünt el a növényzet között." József Attila erre a perfekcionista alkotásmódra példaként Kosztolányi prózáját hozza fel, amelyet, „a legszebb magyar próza"-ként értékel.[37]

Kosztolányi korai cikkei között is találkozhatunk ilyen perfekcionista jellegű prózával. *Tengerentúli romantika* című cikkében Kosztolányi – éppen olyan perfekcionista alkotói technikát alkalmazva, amilyet József Attila a szalagúthasonlatban leírt – először egymástól különválasztva, majd egymásba olvasztva kezeli a motívumokat. A válópert beadó százöt éves Mrs. Huntot Kosztolányi először meglehetős távolságtartással ábrázolja: a „múmiaarcú asszony" „eres, sovány kezében egy kampós botot szorongatott, pislogó egérszemeivel a bíró hivatalos helyiségét kereste és öreg szája lihegett a fáradtságtól" s „ott aztán vastag pápaszemét harciasan orrára csapta", hiszen „nem kell neki Josuah úr, nem kellenek az örökös perpatvarok és zsémbes enyelgések."[38] A cikknek van egy másik motívuma is. Kosztolányi Mrs. Hunt magatartásának ellenpontozására maupassant-i öregségidillt iktat be: „A márki s a márkiz az öblös karosszékben ülnek, hervadt virágok illatoznak, a vén kályhában ég a parázs. Régi, kedves dolgokról beszélgetnek. Aztán felkél a két öreg, mosolyogva a múltra gondol, és fiatalos tűzzel megcsókolják egymást."[39] A cikk végére azonban megszűnik az ellentét Mrs. Hunt és az öreg márkipár története között. Mrs. Hunt történetét is harmonikusra fordítja Kosztolányi, amit a témának konvencionálisan megfelelő díszletezéssel is jól érzékeltet: „Most pedig, élete végén, leszűri házasságban szerzett tapasztalatait, és harmónia kél benne. Egy réges-régen halott férfi arca kandikál felé. Régi fotográfiákat kotor elő rozzant fiókokból, hervadt csokrokat porol le, és sárgult levelek lapjaiból olvassa ki egy összhangos élet emlékét, és lassuló vére csendesen visszaszerzi a boldogság, a nyugalom és az igazi szerelem szenzációját is. Valóban, utolsó férje méltatlan volt rá. Emez szerette igazán."[40] A motívumok különállása tehát megszűnik, így a Mrs. Hunt válókeresetéről írott cikk szerkesztésmódja megfelel a perfekcionista poétika szigorú előírásainak.

Kosztolányi sok korai cikke természetesen ennél jóval lazább szerkezetű, nem mindig szigorúan perfekcionista. Mondatszerkezeteik, jelenetezésük, felvonultatott tárgyi díszleteik azonban mindenképp a századforduló irodalmi műveihez kapcsolják ezeket a cikkeket. Amit korának íróiról mond Kosztolányi, hogy az életet az írás szempontjából nézik, az őt magát is jellemzi. Cikkíróként is. Bármiről is ír, témái mindenképp „írástárgyak". Így Kosztolányi korai cikkei valóban nem csupán az eszmék, de az irodalom története szempontjából is nagyon érdekesek.

---

37 JÓZSEF Attila, *Az Istenek halnak, az Ember él. Tárgyi kritikai tanulmány Babits Mihály verseskötetéről*, in: Uő, Tanulmányok és cikkek, 219–220.

38 *Álom és ólom*, 233.

39 *Álom és ólom*, 233.

40 *Álom és ólom*, 234.

TÓTH-CZIFRA JÚLIA

Rész és egész

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ ESTI KORNÉL-TÖRTÉNETEINEK GENEZISÉRŐL

E műhelytanulmány* elsődleges célja Kosztolányi Dezső Esti Kornél-történetei kritikai kiadásának előkészítése. A szövegelemzői kérdéseken túl számos problémát vetnek föl e történetek fizikai hordozói, tehát a szoros értelemben vett textusok is. A folyamatban lévő Kosztolányi-kutatás komoly hiányt pótolhat. Hiszen az Esti-szövegek kritikai kiadása nem csupán egy hiteles és az elérhető legnagyobb pontosságú szövegváltozat megállapítására tesz kísérletet, de az ehhez a munkához nélkülözhetetlen szövegváltozatok föltalálásával, számba vételével és rögzítésével a kutatás tisztázhatja a szövegek mibenlétére, számára és genezisére vonatkozó kérdéseket.

A kritikai kiadás ezek közül elsőként a prózai szövegek gondozását végzi. A szakirodalomban két szövegcsoportot szokás megkülönböztetni: az 1933-ban napvilágot látott *Esti Kornél* című kötet történeteit (szám szerint tizennyolcat), illetve a *Tengerszem* kötetben *Esti Kornél kalandjai* alcím alá tartozó tizenhét novellát. Az említett szövegeken túl számolni kell azokkal az Esti Kornél-történetekkel is, amelyeket Kosztolányi a folyóiratbeli közlésen kívül kötetbe nem vett föl. Nemcsak a Réz Pál által az *Esti Kornél kalandjai*hoz kapcsolt szövegek és az általa szerkesztett gyűjteményes novelláskötetekben megjelent történetek jöhetnek szóba, hiszen már Bengi László fölhívta a figyelmet arra, hogy „*sajnos az Estit szerepeltető publicisztikai írások számbavétele sem mentes a hibáktól. A Nyugat több füzetéből önkényesen alkotott összevont folyóiratszámon túl a listából az a nem szépirodalminak mondható két írás is hiányzik, amelyeket a sajtó alá rendező Réz Pál – témájuknál fogva – nem a publicisztikai gyűjteményekbe tagolt be, hanem az irodalomtörténeti esszéket tartalmazó* Látjátok, feleim *illetve a nyelvbölcseleti-esztétikai írásokat összefogó* Nyelv és lélek *című kötetekben jelentetett meg.*”[1] Jelenlegi tudásom szerint huszonegy Kosztolányi által kötetbe föl nem vett szöveg létezik. A továbbiakban ezeket tekintem a prózai szövegek harmadik csoportjának.

* A dolgozat az MTA-ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport (kutatócsoport-vezető: Szegedy-Maszák Mihály), valamint az MTA Irodalomtudományi Intézetének OTKA által finanszírozott Kosztolányi-kutatása (kutatócsoport-vezető: Veres András) keretében és támogatásával készült. Köszönöm szépen a kutatócsoport tagjainak segítségét.

[1] BENGI László, *Művészi önállóság – kulturális meghatározottság = A magyar irodalom történetei III*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, www.villanyspenot.hu (2009. 05. 12.)

Szövegváltozatok

A kritikai munka első és legfontosabb feladata a szövegváltozatok számbavétele, föltalálása és annak mérlegelése, relevánsnak tekinthető-e az adott változat a szövegkiadás szempontjából. A változatok három forrásból érkezhetnek: lehetnek kéziratos, folyóiratban megjelent, illetve kötetként kiadott szövegek.

Az Esti Kornél-kéziratok

A Kosztolányi-kutatás és -kiadás egyik általános problémája a kéziratok hiánya. Mint ismeretes, a kéziratos hagyaték jelentős része megsemmisült, amikor az író Logodi–Tábor utcai sarokházát Budapest ostromakor bombatalálat érte. Súlyos gondot okoz a fennmaradt anyag szóródása is. Nem csupán a Budapest és Szabadka–Délvidék közti megoszlás tekintetében, de a kézirat-örökítésből és -gyűjtésből fakadóan is. A nagyobb hagyatékok az évek során szétszóródtak, az esetleges eladások, ajándékozások következtében elaprózódtak és mindezzel együtt nyomon követhetetlenné váltak.

Problémát jelent a közgyűjteményekben hozzáférhető Kosztolányi-hagyatékok elégtelen katalogizáltsága is. Sokatmondó az eset, melyről Szilágyi Zsófia számol be *A tökéletes szöveg illúziója: Kosztolányi Aranysárkányának példáján*[2] című cikkének 55. számú lábjegyzetében, mégpedig épp az egyik Esti-kézirat kapcsán. Mint írja, munkája közben az Akadémia kézirattárában őrzött Kosztolányi-hagyatéknak az *Aranysárkány* kéziratlapjait tartalmazó dossziéjában a *Csók* című novella (az *Esti Kornél* harmadik fejezete) kéziratára bukkant. Ez azért is érdekes, mert a szöveg – bár nem az „*Esti Kornél írások*" tétel részeként, hanem közvetlenül előttük, külön egységként – szerepel Sáfrán Györgyi[3] katalógusában. Ebben az esetben tehát későbbi keveredésről, s nem a jegyzék hibájáról van szó.

Mostani tudásom szerint alig maradt fönn az Esti Kornéllal összefüggésbe hozható kéziratos dokumentum. A „*Csók*" kéziratán, illetve az „*Ezerkilencszázharminchárom*" című történet – mely a *Tengerszem* kötet *Esti Kornél kalandjai* ciklusa *Barkohba* darabjának egy korábbi változata – gépiratán kívül két további gépiratot (egy Kosztolányi-autográffal korrektúrázott és egy tisztázott változat, „*Esti megtudja a halálhírt*" címmel) őriznek az Akadémia Kézirattárában. Továbbá egy „*Esti Kornél*" feliratú borítékot, a *Tengerszem* egy vázlatos és töredékben maradt kötettervét, melyben a későbbi ciklus még *Esti Kornél utolsó kalandjai* címmel szerepel, valamint a „*Vita a mai társadalomról*" című szöveget, melyen az alábbi szó olvasható: „*Esti*".

A kötetbe föl nem vett történetek közé tartozik az *Esti megtudja a halálhírt*. A szöveget elsőként Réz Pál közölte 1978-ban, az *Új Tükör* című folyóiratban (december 24. 11.). A történetre vonatkozóan megjegyzi: „*A ránk maradt hagyatékban Ms 4613/7 jelzettel egy kiadatlan Kosztolányi-írást találtam. Az írásnak – melynek gépiratán a kéziratos javítások, törlések és beszúrások Kosztolányi kezétől származnak –, nincs címe; Ms 4613/8 jelzettel megtalálható azonban a szöveg egy másik gépirata, azon ismeretlen kéztől származó címe is:* Esti megtudja a halálhírt. *(...) Valószínű, csaknem bizonyos,*

---

[2] SZILÁGYI Zsófia, *A tökéletes szöveg illúziója: Kosztolányi* Aranysárkány*ának példáján* = Sz. Zs., A *féllábú ólomkatona. Irodalmi mű-hibák*, Pozsony, 2005, 57.

[3] SÁFRÁN Györgyi, *Kosztolányi Dezső hagyatéka. Kosztolányiné Harmos Ilona hagyatéka. Hitel Dénes Kosztolányi-gyűjtemény*, Bp., Akadémiai, 1978 (Az MTA Könyvtára Kézirattárának katalógusai 11).

hogy az írás Kosztolányi sokáig tervezett, de töredékben maradt regényének, a Mostohának *egy fejezete, esetleg kezdete. Ha így van, a szöveg 1930-ban keletkezett.*"[4] Néhány évvel később, 1981-es *Kosztolányi összes novellái I–III.* című gyűjteményes köteteibe Réz föl is veszi a történetet, melyről azt írja: „*Kéziratból (a Magyar Tudományos Akadémia kézirattárából) közöljük az* Esti megtudja a halálhírt *című írást, amelyről bizonyosan nem tudni, hogy Kosztolányi önálló elbeszélésnek szánta-e, avagy a* Mostoha *című, tervezett, de be nem fejezett regényének egy fejezete.*"[5] Vonatkozó tanulmányában Bíró-Balogh Tamás a *Mostoha* keletkezéstörténetének újradatálásakor azt a róla szóló első híradástól, 1928 áprilisától az utolsó említéssel (1934) bezárólag keltezi, szemben a töredék sajtó alá rendezőjével, Dér Zoltánnal, aki 1930-ra teszi a genezis kezdetét. Akármikor is keletkezett az *Esti megtudja a halálhírt* szövege ezen az intervallumon belül, Esti itt inkább tekinthető kölcsönzött novellaalaknak, mint az Esti Kornél-történetek főhősét megelőlegező regényszereplőnek, hiszen Kosztolányi 1925-től folyamatosan, egyre nagyobb számban jelenteti meg Esti Kornél-szövegeit, amelyekben a főhős előbb Esti, majd Esti Kornél néven szerepel. Fontos megjegyezni, hogy a Dér általa közölt töredék vonatkozó részlete (*Mostoha és egyéb kiadatlan művek*, Újvidék, 1965, 37–38.) nem azonos az *Esti megtudja a halálhírt* szövegével, bár rokonságot mutat azzal mind a két szereplő, mind a szituáció és a motívumok tekintetében. Ezért föltételezhette Réz Pál, hogy a kéziratból kiadott elbeszélés akár a *Mostoha* egyik fejezetének fogalmazványa is lehet. Szegedy-Maszák Mihály tanulmányában fölhívja rá a figyelmet, hogy a Dér Zoltán által közölt regényrészlet és a Réz által publikált töredék közt különbség van, amelyet Réz maga is említ, néhány motívumnyi eltérésként. Szegedy-Maszák megjegyzi, hogy míg „*az egyik szövegben Esti a halálra való fölkészülésnek a szükségességét, a másikban ugyanennek a lehetetlenségét fogalmazza meg. Tekintettel arra, hogy a kétféle magatartás az* Esti Kornél*ban már úgy szerepel, mint a címszereplő személyiségének önellentmondása, a* Mostoha *némely vázlatai az* Esti Kornél *előtanulmányaiként is olvashatók.*"[6] Az *Esti Kornél* kötet előtanulmányaiként igen, Esti alakjáéként azonban nem. Hiszen az 1933-ban megjelenő kötet főhősének figurája 1925-től már folyamatosan jelen volt és alakult, formálódott a gyarapodó Esti Kornél-szövegekben. A *Mostoha* részfogalmazványának tulajdonított töredék sokkal inkább ennek az alakulásnak a részeként képzelhető el, mint előképként. Ez ismét amellett szól, hogy Az *Esti megtudja a halálhírt*nek teljes jogú Esti Kornél-történetként kell szerepelnie a kötetbe föl nem vett szövegek között.

A szerző életében megjelent kötetek

Valamivel egyszerűbb a dolgunk a kiadások számbavételével. Az *Esti Kornél* 1933 májusában[7] megjelenő Genius-kiadást 1934-ben követte „A Magyar Nemzeti Könyvnap Emlé-

---

[4] RÉZ Pál, *Egy ismeretlen Kosztolányi-írás*, Új Tükör, 1978. december 24., 11.

[5] KOSZTOLÁNYI Dezső, *Esti Kornél*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kosztolányi Dezső Összes Novellái 2).

[6] SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Az Esti Kornél jelentésrétegei = Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, KULCSÁR-SZABÓ Ernő, Anonymus, 1998, 159.

[7] Lengyel András tanulmányában (*Genezis és kompozíció viszonya az Esti Kornélban*) napra pontosan (1933. május 6.) datálja a kötetkiadást a Szegedi Egyetemi Könyvtárban fönnmaradt ügyészségi kötelespéldány bélyegzője alapján.

kére" közreadott Révai-féle kötet, majd a mű 1936-ban *Kosztolányi Dezső összegyűjtött munkái* közt jelent meg, szintén a Révai Testvérek gondozásában. Ez utóbbi kiadás relevanciája a kritikai munka szempontjából ugyan kérdéses, hiszen nem egyértelmű, hogy a szerző halála előtti vagy utáni közlésnek számít-e. Eliminálására sokkal súlyosabb érv, hogy a három kiadás szövegét összeolvasva arra a következtetésre jutottam, hogy a '34-es és '36-os kiadások az elsőnek csupán reprintjei. Olyan tökéletes utánnyomásokról van szó, ahol a szedéstükör mellett még a szedősor kopásai is ugyanazok. Ez a tény pedig eliminálja a két utóbbi közlést a kritikai szöveg megállapításakor figyelembe veendő változatok közül.

A kései *Tengerszem* első kiadása a Révai-féle közlés 1936-ból. Még ugyanebben az évben újra megjelent a kötet a kiadó *Kosztolányi Dezső összegyűjtött munkái* című sorozatában (VI.). A két kiadás csupán a kötés és a belső címlap tekintetében tér el. A második közlés így elimináható.

Folyóiratközlések

Kosztolányi Dezső Esti Kornél-szövegeinek elsődleges színtere az a számtalan folyóirat, napi- és hetilap, amelyben a történetek először, majd másod- és sokadközlésként ismét megjelentek. Fél évszázados élete alatt Kosztolányi becsült adatok szerint több mint háromszáz lapban publikált, mindennapi jelenléte az írott sajtóban életmódjához tartozott. Az alapkutatás legfontosabb része a forrásgyűjtés, amelynek során megpróbáljuk föltárni a periodikumokban lappangó Kosztolányi-korpusz legnagyobb részét.

A szövegelőzményeket föltáró forrásgyűjtés első és második szakasza[8] nem hozott felszínre olyan Esti Kornél-szöveget, amely gyűjteményes kiadásokban (elsősorban a Réz Pál szerkesztette sorozatban) még nem szerepelt. Ez nagy valószínűséggel a továbbiakban sem várható. A ma ismert szövegek változatainak eloszlásából úgy tetszik, a legtöbb esetben Kosztolányi, mint a *Pesti Hírlap* belső munkatársa, először saját lapjának ajánlotta föl közlésre Esti történeteit, s csak ezután, de legalábbis ezzel egy időben publikálta őket más lapokban. Jellemző, hogy az első megjelenést követően rövid időn belül (néhány nap vagy hét), vagy azzal egy időben (egy napon) több folyóiratnak is rendelkezésére bocsátotta szövegét. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az e szövegváltozatok közti eltérések nagy valószínűséggel lehetnek sajtóhibák. A későbbi közlések sokkal kevésbé függnek össze egymással, jobban szóródnak. A *Pesti Hírlap* és melléklapja mellett gyakori és tipikusnak mondható a *Nyugat*beli első megjelenés és kisebb mértékben, de érthető módon, a család támogatása okán, a *(Bácsmegyei) Napló* is elsőbbséget élvezett. Természetesen ezzel együtt sem zárható ki újabb szöveg fölbukkanása.

A bibliográfiai jegyzék első és második füzete ugyan nem közöl új szöveget, ám több tucatnyi szövegváltozatot igen. Az említett segédanyag a *Pesti Hírlap* és mellékletei, *A Hét*, *Nyugat* és az *Új Idők*, valamint a korabeli bácskai sajtó anyagát összegzi és rendszerezi. Fölhasználtam továbbá Hitel Dénes kéziratos bibliográfiáját is.[9] Ez utóbbi címjegyzék – bár irányt mutat a további gyűjtéshez –, sajnos, igen hiányos és esetleges. Mégis: az *Esti Kor-*

[8] *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 1.* (A Hét, Nyugat, Pesti Hírlap, A Pesti Hírlap Vasárnapja, Új Idők), szerk. ARANY Zsuzsanna, Budapest, Ráció, 2008.
Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 2. (Határon túli lapok 1. Bácskai sajtó anyaga), szerk. ARANY Zsuzsanna, Budapest, Ráció, 2009.

[9] A kéziratos bibliográfiát Végh Dániel írta át.

nél (1933) szinte minden fejezetére hoz a korábbi, *Pesti Hírlap*ban, *Új Idők*ben vagy *Nyugat*ban föltárt megjelenést követő szövegváltozatot a *Tolnai Világlapjá*ból, a *Magyar Magazin*ból vagy a *Tükör*ből, gyakran más címmel, mint az első közlés. A forrásgyűjtés jelenlegi állása szerint az *Esti Kornél* tizennyolc fejezetének összesen 55, a *Tengerszem*beli ciklusnak 53, míg a további huszonegy szövegnek 52 darab periodikumban megjelenő szövegváltozata van. Ez már most több mint másfélszáz közlést jelent. Ezek között változhatott a cím a folyóiratbeli változatok között egymáshoz, illetve a kötetben később megjelenthez képest, illetve lényeges szempont lehet az is, melyekben szerepel Esti Kornél neve s melyekben nem. Egyes szövegek kezdettől fogva Esti Kornél-történetek voltak, míg másokat utóbb alakít át Kosztolányi, akár kifejezetten a kötet vagy a ciklus számára. Ritkán, de előfordul az is, hogy egy-egy történet Esti neve nélkül jelenik meg, holott a korábbi közlésekben mindig szerepelt. A változatok relevanciáját a kritikai kiadásnak minden esetben szigorúan meg kell majd vizsgálnia.

A periodikumok szövegváltozatainak tanulságai

A fönt említett kéziratok és a *Mostoha* pontos datálásának hiányában csak abban lehetünk biztosak, hogy Esti Kornél 1925-ben már előfordul Kosztolányi prózájában. Ekkor jelenik meg *Ujságíró* című szövege (az *Esti Kornél* kötet későbbi nyolcadik fejezete) a *Nyugat* XVIII. évfolyamának 20. számában, 1925. november 1-jén. Joggal feltételezhető, hogy ezt kell Esti első fölbukkanásának tekintenünk. Hiszen még ha nem is állapítható meg pontosan, hogy mikor keletkeztek a kéz- és gépiratos anyagok, valószínűsíthető, hogy a *Csók*, illetve az *Ezerkilencszázharminchárom* fogalmazványait nem sokkal első folyóiratbeli megjelenésük előtt, azaz 1930. július 1-je (*Csók*) és 1933. szeptember 10-e táján (*Ezerkilencszázharminchárom)* írhatta Kosztolányi.[10] A *Mostoha* valószínűsíthető keletkezési idejéről már esett szó.

Genezis a szövegcsoportok között

1925-től kezdve Kosztolányi mind több Esti Kornél szöveget írt és publikált. Az alábbi diagram azt ábrázolja, hogy– az újraközlésektől és az *Esti megtudja a halálhírt* gépiratban maradt szövegétől eltekintve – milyen ütemben születtek az újabb és újabb Esti Kornél-történetek 1936-ig.

[10] Kosztolányi erre vonatkozó gyakorlatát (kellő nagyságú kéziratos anyag hiányában) nehéz volna föltérképezni. Ezzel együtt (életmódját is figyelembe véve) nincs okunk föltételezni, hogy hosszú idő telhetett el a gépirat megszületése és a folyóirat-megjelenés között.

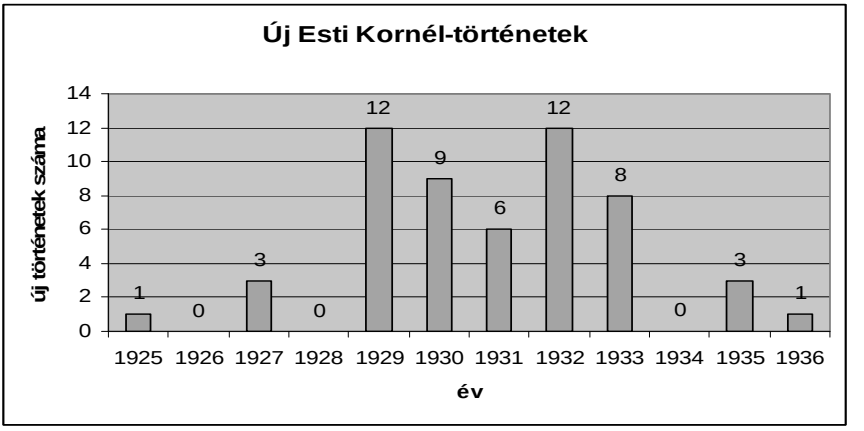

1925-től 1928-ig, igen szakadozva, csupán három újabb szöveg jelent meg. 1929 viszont kétségkívül az egyik legtermékenyebb éve Kosztolányi Esti-korpuszának. Ezeknek a történeteknek a fele azonban soha nem jelent meg kötetben, s a későbbi *Esti Kornél* kötet (3 darab) és a *Tengerszem*beli ciklus fejezetei (szintén 3 darab) ugyanolyan számban keletkeztek. Az elkövetkező két évben, 1930–31-ben majd túlsúlyba kerülnek azok a történetek, amelyek hamarosan kötetté formálódnak. Ekkor jelenik meg a 3., 4., 6., 7., 11. és 15. fejezet első változata.

Az 1932-es év ismét kiugróan sok új történetet hozott, s ezeknek majdnem fele az *Esti Kornél* későbbi szövegcsoportjából került ki. Érdemes azonban megjegyezni, hogy az *Esti Kornél kalandjai* ciklusanyagának 17 történetéből 12 már ekkorra elkészült. Ennek a későbbiekben még jelentősége lehet.

1933-ban, bár kevesebb új szöveget ír, Kosztolányi közzéteszi a májusban megjelenő kötet utolsó három darabját: a 7., a 15. és az 1. fejezetet. De ugyanilyen számban publikál a későbbi ciklusból is. Érdekes megfigyelni, ahogyan az *Esti Kornél* megjelenése után Kosztolányi pihenteti Esti alakját és 1934-ben egyetlen új Esti Kornél-történetet sem ír, az utána következő években pedig egyre kevesebbet, összesen csak négyet. (Rendkívül izgalmas ez a szimmetria az Esti-történetek 1925-től 1936-ig tartó keletkezéstörténetében: szinte ugyanabban az ütemben csökkennek az újabb történetek, amilyen ütemben 1925 és 1929 között megugrott a számuk.)

Itt kell megjegyeznem, hogy az 1985-ben kéziratból közreadott Kosztolányi-napló[11] is tanúskodik Esti állandó jelenlétéről Kosztolányi gondolataiban. A rengeteg megvalósítatlan Esti-elképzelés mellett számos későbbi fejezetrészlet és történet vázlatos terve is olvasható a kiadásban, például az *Esti Kornél* kötet későbbi harmadik,[12] ötödik[13] vagy hatodik[14] fejezetének ötlete. Éppen ezért érthetetlen számomra, hogyan datálhatták a napló

[11] KOSZTOLÁNYI Dezső, *Napló: Igen becses kéziratok (1933–34)*, s. a. r. KELEVÉZ Ágnes, KOVÁCS Ida, Bp., 1985.

[12] *Uo.*, 21.

[13] *Uo.*, 33.

[14] *Uo.*, 56.

sajtó alá rendezői 1933 és 1934 közé (az Esti Kornél szempontjából éppen legterméketlenebb évekre) azokat az írásokat, melyek között szerepelnek az 1929-ben közreadott *Budapest 1910 szeptember 10.*, az 1930-ban megjelenő *Csók* vagy az 1931-ben publikált *Aranyeső* előképei.

A szövegcsoportok belső keletkezéstörténete

Esti Kornél (1933)

Az 1933-as kötet anyagából először a nyolcadik fejezet, Mogyoróssy Pali története készült el 1925-ben mint a legelső Esti Kornél-történet. Az elkövetkező három évben azonban a kötetnek csak egyetlen későbbi fejezete jelent meg, *Esti már megint jót tesz* címen, 1928-ban. A rákövetkező évben három további történetet publikált Kosztolányi a szövegcsoportból (az 5., 16. és a későbbi 2. fejezetet), igaz, *Vörös ökör* című szövegének főszereplője ekkor még Kosztolányi Dezső (s a történet ezt a későbbi közlésekben is megtartja, csak a kötetben válik majd Esti Kornél-szöveggé). *Esti és Elinger* történetének viszont a vége mutat eltérést a későbbi változathoz képest: Esti sem az 1929-es *Bácsmegyei Napló*ban közölt, sem az ugyanebben az évben az *Új Idők*ben publikált, sem pedig az 1930-as *Pásztortűz*-béli újraközölt változatban nem löki vízbe Elingert, hanem – megijedve a gondolattól – elszalad. Csaknem fél évvel később (Kosztolányi Dezső, *Esti és Elinger*, Tolnai Világlapja, XXXII. évf. 51–52. sz., 1930. dec. 17., 64–67.) születik meg a kötetből ismert befejezés. Kérdéses, hogy ebben az esetben egyetlen szövegnek a változatairól van-e szó. Érdekes lehet az is, hogy a *Tolnai Világlapjá*ról eddig feltételezettekkel ellentétben, tehát azzal szemben, hogy csupán újraközléseket hoz, hogyan változhat meg a lapban publikált szövegek megítélése a most föltárt adat szerint.

1930-ban négy újabb fejezetelőzményt publikált Kosztolányi, s mind a négyet július és szeptember között: a kötet későbbi harmadik fejezetét (*Csók*), Kücsük történetétét (7. fejezet) és *A világ legelőkelőbb szállodájá*t (11. fejezet), valamint *A becsületes város* című szöveget, ez azonban – a későbbi utánközlések tanúsága szerint – szintén csak az 1933-ban megjelenő kötet változatában lett Esti Kornél-történetté.

A rákövetkező két évben két későbbi fejezet kivételével minden továbbinak megjelent első szövegváltozata. Hét történetről van szó, amelyek közül csupán az *Utam* címűben, a kötet zárófejezetének előzményében nem szerepel Esti Kornél.

Az *Esti Kornél* kötet 1933 májusában jelent meg. A hiányzó két fejezet ennek az évnek első felében keletkezett. Januárban[15] az *Elnök* című szöveg (12. fejezet) és végül áprilisban a kötet kerettörténetét adó *Esti Kornél leleplezése*.

Tengerszem (1936)

Az *Esti Kornél kalandjai* ciklus darabjai, bár kötetbe csak 1936-ban veszi föl őket Kosztolányi, 1927-től 1935 októberéig folyamatosan keletkeznek és jelennek meg – párhuzamosan az *Esti Kornél* fejezetelőzményeivel és a kötetbe föl nem vett szövegekkel. Keletkezésük dinamikája inkább hasonlítható a csak folyóiratban megjelenő szövegcsoportéhoz,

[15] Bár a szöveg januárban jelent meg, nem zárható ki, hogy már a múlt év decemberében elkészült. Ebben az esetben csak egy fejezet keletkezett 1933-ban. Kézirat vagy korábbi folyóiratközlés hiányában ennek tisztázása lehetetlen.

mint az *Esti Kornél* történeteihez, ahol a fejezetek fele koncentráltan, két év alatt (1931 eleje és 1933 áprilisa között) keletkezett, azt sejtetve, hogy Kosztolányi ezekben az években már kötetben gondolkodott. Az *Esti Kornél kalandjai*ba illesztett szövegek ezzel ellentétben igen egyenletesen (évente kettő-három) jelentek meg, s nem szaporodott meg a számuk az *Tengerszem* megjelenését megelőző években, sőt: 1934 és 1935 között csupán egy darab (*Kézirat*) látott napvilágot.

A ciklus későbbi sorrendjét érdemes összevetni a keletkezés-publikálás rendjével. Bár az első három történet még követi a megjelenések sorrendjét, a későbbiekben ez a rendezőelv nem érvényesül, Kosztolányi más, bonyolultabb ciklusrendet érvényesít. A tizenhét történetből álló egység megszerkesztettségét az is bizonyítja, hogy a *Tengerszem* összeállításakor Kosztolányi közel huszonöt, kötetben addig meg nem jelent Esti Kornél-szövegből válogathatott, ám ezek közül csupán tizenhármat emelt be a ciklusba, a maradék négy szöveg pedig (*Omelette à Woburn, Gólyák, Kézirat, Vendég*) olyan történetek átalakításával került az *Esti Kornél kalandjai*ba, amelyek előtte soha nem voltak Esti Kornél-szövegek.

A kötetbe föl nem vett szövegek

Nehéz volna egyértelműen kijelölni, hogy pontosan mikortól számítható ennek a szövegcsoportnak a genezise, hiszen ide sorolom az *Esti megtudja a halálhírt* című szöveg két, dátummal meg nem jelölt gépiratát is. További probléma, hogy az 1928-ban a *Pesti Hírlap*ban és a *Bácsmegyei Napló*ban is megjelenő *Kornél másodszor is meghal* hogyan kapcsolódik az Esti Kornél-történetekhez. Bár a téma (halál), ennek kicsavarása (a távol élő, barátja haláláról nem tudó ismerős kedvéért levélben másodszor is *megölni* Kornélt) és az elbeszélő fölfogása („*De a tragikummal rendszerint karöltve jár a komikum is. Az élet szeszélyes szertelenségén éppúgy lehet sírni, mint nevetni.*”[16]) egyértelműen párhuzamba állítható az Esti-korpusszal, Kornél alakja e szövegben a háttérben marad, *szegény Kornél*ként kerül említésre és összességében jelentéktelen alakként tűnik föl előttünk. (Sokkal közelebb áll Esti későbbi alakjához az elbeszélőé.)

A név, ahogyan azt Bíró-Balogh Tamás is megjegyzi az *Esti Korn*él geneziséről értekezvén,[17] önmagában szintén nem ok arra, hogy a történetet Esti Kornél-szövegként kezeljem, hiszen a Kornél név már a húszas évek közepétől foglalkoztatta Kosztolányit, amint azt az *Édes Anna* is bizonyítja, ám Esti alakja teljes bizonyossággal csak 1929-ben kapja meg e keresztnevet. Mind az 1925-ben először publikált történetben, mind az 1927–28-ban megjelenő szövegekben, de még a következő év januári *Budapest 1910 szeptember 10*-ben is csak az Esti nevet olvashatjuk, s először az 1929 februárjában a *Pesti Hírlap*ban megjelenő *Esti Kornél naplója* esetében szerepel a főhős teljes nevén. Az 1928-as *Kornél másodszor is meghal* tehát csak azt bizonyítja, hogy Kosztolányi az *Édes Anna* után is dolgozott e keresztnévvel, azt azonban nem, hogy ez az Esti Kornél név egy rövidített változata volna. Mindezek alapján a nevezett szöveg inkább tekinthető különálló, az Esti Kornél-történetekkel kapcsolatba hozható tárcának, mint a kötetbe föl nem vett Esti Kornél-történetek egyikének.

---

[16] K. D., *Kornél másodszor is meghal*, Pesti Hírlap, L. évf. 6. sz., 1928. jan. 8., 4.

[17] BÍRÓ-BALOGH Tamás, *A kötetté formálás igénye: Az Esti Kornél keletkezéstörténetéhez* = B-B. T., *Álmodozók irkafirkája: irodalomtörténeti tanulmányok*, Bp., Pont, 2006, 33–51.

Néhány általános megjegyzés

Az eddig megvizsgált 156 folyóiratbeli közlés alapján néhány általános, textológiailag lényeges megállapítás is tehető. A történetek közlésekor gyakran változott a cím a folyóiratbeli változatok között egymáshoz, illetve a kötetben később megjelenthez képest.[18] Fontos tanulsága volt a *Bácsmegyei Napló* anyaga rendszerezésének, hogy a folyóirat a kötetbe föl nem vett Esti Kornél-történetek közül a *Boncolás – Esti Kornél* följegyzése című szövegnek a *Nyugat*tal ellentétben egy olyan változatát adja,[19] mely alcím nélkül, egyszerűen *Boncolás* címmel, s így Esti Kornél neve nélkül jelent meg. Ez így részben igazolhatja Réz Pál eljárását, aki mind 1965-ben a Magyar Helikon fölkérésére szerkesztett Kosztolányi-elbeszéléskötetében, mind pedig a Szépirodalmi gondozásában, 1981-ben megjelenő háromkötetes novellagyűjteményében alcím nélkül közölte a történetet. Első pillantásra nem világos, hogy a szöveg alatti évszám (1930) melyik folyóiratközlésre vonatkozik, hiszen mindkettő ugyanabban az évben jelent meg. Csak akkor könnyebb eligazodni, ha az utószóban tárgyalt szerkesztői elvekből indulunk ki : „*A novelláknak általában az író életében utoljára megjelent szövegét közöljük (...), de az első megjelenés ideje szerint, annak helyén: így próbáljuk meg összeegyeztetni az esztétikai és történeti szempontokat. Az eljárás hátránya, hogy a szövegváltozatokat időben visszavetítjük, előnye, hogy az író által javított, véglegesnek tekintett szöveget adjuk.*”[20] Az első megjelenés (melyre tehát az évszám vonatkozhat) jelen esetben a *Nyugat*ból hozott változat, míg – kötetben meg nem jelenő történetről lévén szó – az utolsó a *Bácsmegyei Napló* szövege. A visszavetítés vitatható eljárása súlyos ellentmondáshoz vezet, hiszen a *Nyugat*ban megjelenő novella egy Esti Kornél-történet, míg a későbbi közlés nem az.

Ennek fényében úgy tűnik, a *Boncolás* kötetbe sorolása nem ugyanazzal az intencióval történt, amelyet Réz válogatása mögött sejteni lehet. A háromkötetes novellakiadás *Esti Kornél* című összeállításában a szerkesztő hat[21] szöveggel bővíti az *Esti Kornél kalandjai*t, melyek a ciklus részeként jelennek meg. Anélkül, hogy az Esti Kornél-szövegek műfaji problémáit részletesen tárgyalnám, Réz válogatása kétségkívül jelzi, hogy a probléma létezik. A szelekció alapja esetében elsősorban a műfaj volt és nem Esti Kornél fölbukkanása. Hiszen már a Réz szerkesztésében korábban megjelenő gyűjteményes Kosztolányi-kiadások (*Nyelv és lélek* – 1971, *Én, te, ő* – 1973*; Sötét bújócska* – 1974, *Látjátok, feleim* – 1976) is tartalmaztak tizenhárom olyan szöveget, amelyekben szerepel Esti Kornél. A hangsúly a bővítés indoklásában a novellán van: „*Az eddigi kiadásoktól eltérően nem őriztük meg a Kosztolányi-kötetek beosztását, a novellákat első megjelenésük sorrendjében közöljük. Kivételt tettünk az egységes szerkezetű* Esti Kornél-*lal, de fejezetei alatt megadjuk az első megjelenés esztendejét; e ciklushoz kapcsolva közöljük azokat a novellákat, amelyekben Esti Kornél szerepel. (Az* Esti Kornél kalandjai *cikluscímet a* Tengerszem *című*

---

[18] Például az *Esti Kornél* 15. fejezete *Ők ketten* és *Költők* címmel is megjelent. De a *Tengerszem*beli ciklus *Gólyák* darabjának is volt *Nyelvlecke* című folyóiratközlése, ahogyan a Kézirat is megjelent *Marica utolsó szerelme* címmel is. Az eredetileg *Ezerkilencszázharminchárom* című történet csak a kötetben nyeri majd el új címét (*Barkohba*).

[19] K. D., *Boncolás*, Napló, XXXI. évf. 285. sz., 1930. okt. 19., 25.

[20] KOSZTOLÁNYI Dezső, *Hét kövér esztendő*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Szépirodalmi, 1981, 540–541.

[21] Esti és a halál (1929); Zár (1929); Pilla (1930); Esti megtudja a halálhírt (1930); Tanú (1931); Az orvos gyógyítása (1933).

kötetből vettük át, a ciklus anyagát bővítettük)."[22] Réz tehát föltehetően novellásabbnak, *novellábbnak* érezte azt a hat Esti-szöveget, amelyeket a ciklushoz kapcsol azoknál, amelyeket más kötetekbe (tárca- és cikkgyűjteményekbe) vett föl.[23] A *Boncolás*nak más kötetben, de *novella*kötetben való közlése viszont ellentmond a koncepciónak, amellyel Réz egybefogta az Esti Kornél-*novellákat*. S ezt az alcím elhagyása csak elfedi, de nem szünteti meg.

A folyóiratbeli változatok másik fontos tanulsága a leendő kötetkompozícióval kapcsolatos. Úgy hiszem, az Esti Kornél-szövegek kritikai kiadásának egyik legsúlyosabb kérdése az, hogy a különböző szövegcsoportok hány kötetben, mely kötetekben és milyen elrendezésben kerüljenek kiadásra. A legjobb megoldásnak a kompozíció- és kötethűség tetszik, tehát az 1933-as *Esti Kornél* és az 1936-os *Tengerszem* különálló, eredeti szerkezetüket megtartó közlése. (A *Tengerszem* esetleg része lehet nagyobb gyűjteményes elbeszéléskötetnek, de csakis az eredeti kötetcím és ciklusok pontos megjelölésével és tiszteletben tartásával.) Még akkor is, ha esztétikailag rendkívül nyitott korpuszról beszélünk és szem előtt tartjuk, hogy „*óvatosan kell bánni a műalkotás önazonosságának és véglegességének eszméjével*",[24] a kötetbe szerkesztés nagyon erős keretező eljárás az író részéről. 1933-ban megjelenik egy kötet, 1936-ban pedig a *Tengerszem* részeként egy alcímmel egybefogott szövegegyüttes. Teljesen egyértelmű, hogy Kosztolányinak ezek a szövegtömbjei többet jelentenek, mint az őket alkotó szövegek összessége. Minden olyan eljárás, amely átcsoportosítással, sorrendcserével, hozzátoldással vagy akárcsak együtt-közléssel is megbontja ezeket az egységeket, megzavarja jelentésüket. A kötetkompozíció problémájának részletes tárgyalása nem feladata e tanulmánynak. Mégis fontos kiemelni, hogy a fönt tárgyalt keletkezéstörténeti vázlat arról tanúskodik: Kosztolányi egyértelműen válogatott, amikor az 1933-ban megjelenő kötet anyagát összeállította. Nem csupán kötetbe azután sem kerülő szövegek álltak még rendelkezésére, de a későbbi *Esti Kornél kalandjai* darabjainak döntő többsége is. (Tizenöt történet a tizenhétből.) Nem arról van tehát szó, hogy Kosztolányi 1935–36-ban *folytatná* vagy *hozzáírna* az Esti Kornélhoz.[25]

Érvként szólhat a két szövegcsoport külön kötetben való kiadása mellett Kosztolányi eltérő alkotásmódja is. Ahogy korábban már volt róla szó, az *Esti Kornél kalandjai* későbbi darabjai keletkezési ritmusukban több közös vonást mutatnak a kötetbe föl nem vett szövegekkel, mint az Esti Kornél fejezeteivel. Az is összekapcsolja e két korpuszt, hogy rövidebbek és jóval gyakoribb közöttük az *egyötletes*, egynéhány oldalban kibontott szöveg. Emellett hiányoznak közülük azok a kontextualizált fejezetek, amelyek valamiféle regény- vagy életrajzszerűséget kölcsönöznek az *Esti Kornél*nak. (Mint például az első, második, harmadik vagy ötödik fejezetek.)

---

[22] KOSZTOLÁNYI Dezső, *Hét kövér esztendő*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Szépirodalmi, 1981, 540.

[23] *Nyelv és lélek* (1971): Kagyló és tenger. *Én, te, ő* (1973): Esti Kornél naplója – Egy különc feljegyzései, Esti Kornél gondolatai (2 db), Esti Kornél naplója (2 db), Lajcsi bácsi, Panaszkönyv, Az álmokról. *Sötét bújócska* (1974): Ellenvélemények, Arcok és karcok, Vér. *Látjátok, feleim* (1976): Arany János neve (részlet).

[24] SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Az újraolvasás kényszere: Esti Kornél*, Alföld, 2002/9, 93.

[25] A *Tengerszem* felől vizsgálva a kérdést is hasonló eredményre jutottam. Az Akadémia kézirattárában őrzött vázlatlap arról árulkodik, hogy Kosztolányi alaposan átgondolt és kitalált szerkezettel dolgozott. A kötet egy ciklusának a szövegkörnyezetből való elmozdítását, a kontextuális (kotextuális) viszonyok megváltoztatását így ebben az esetben sem tartanám szerencsésnek.

Mindezek alapján úgy vélem, a kritikai kiadásnak külön kötetben kell hoznia az *Esti Kornél*t és külön a *Tengerszem*et, kiegészítve azt az első kiadás után elhagyott *Hogyan is történt?*[26] című szöveggel. Minden további Esti Kornél-történet pedig – textológiai apparátusukkal együtt, a két különálló kötettel való kapcsolatuk pontos megjelölésével – az annak megfelelő gyűjteményes kötetekben kapna helyet.

Ennél természetesen jóval több nyitott kérdésre kell majd választ keresnie a kiadásnak. „*A filológia lassú tevékenység, bája nem a* gratia celeritatis, *hanem a* gratia tarditatis."[27] Különösképpen igaz ez, ha belátjuk, hogy az Esti-szövegcsoportok kiadásának a szövegek természetéből és publikálási hagyományából adódóan alapfeltétele a forrásgyűjtés lezárulása. Ennek fényében pedig Kosztolányi Dezső fölbukkanó Esti Kornél-szövegei és -szövegváltozatai folyamatosan újra- és újraírhatják önmagukat és egymást is.

IRODALOM

Kosztolányi Dezső művei és Kosztolányi-kiadások

K. D., *Kornél másodszor is meghal*, Pesti Hírlap, L. évf. 6. sz., 1928. jan. 8., 4.

K. D., *A léggömb elröpül* = K. D., *A léggömb elrepül*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kosztolányi Dezső Összes Novellái, 1), 359–366.

K. D., *Arany János* = K. D., *Látjátok, feleim*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Szépirodalmi, 1976, 146–154.

K. D., *A talált pénz* = K. D., *Hét kövér esztendő*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Szépirodalmi, 1981, 343–348.

K. D., *Elbeszélései*, szerk. RÉZ Pál, Magyar Helikon, 1965.

K. D., *Esti Kornél*, Bp., Genius, 1933.

K. D., *Esti Kornél*, Bp., Révai, 1934.

K. D., *Esti Kornél*, Bp., Révai, 1936.

K. D., *Esti Kornél*, szerk. BÁRDOS LÁSZLÓ, Bp., 1995 (A Magyar Próza Klasszikusai 23).

K. D., *Esti Kornél*, szerk. Réz Pál, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kosztolányi Dezső Összes Novellái, 2).

K. D., *Esti Kornél kalandjai*, szerk. PAPP Csaba, utószó HAFNER Zoltán, Bp., Osiris, 2000.

K. D., *Én, te, ő*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Szépirodalmi, 1973.

K. D., *Hátrahagyott művei, I–XI*, s. a. r. ILLYÉS Gyula, az utolsó kötetet s. a. r. ILLÉS Endre, Bp., Nyugat, 1940–48.

---

[26] Az első gyűjteményes novellakiadás Kosztolányi szövegeiből a Révainál jelent meg, három kötetben, 1943-ban. Ez ugyan nem tartalmazott kötetbe korábban föl nem vett, folyóiratban megjelenő tárcanovellákat, történeteket, ellenben megtartotta Kosztolányi kötethatárait és ezen elbeszélés-kötetek sorrendjében közölte a korpuszt. Az első kötet 1908-tól, a *Boszorkányos esték* anyagától az 1921-es *Rossz orvos*ig hozza, kötetek szerint rendezve, a szövegeket és három, korábban kötetben nem olvasható szöveggel kiegészítve azokat (*Pletyka*, *Róza néni*, *A talált pénz*). A második kötet kizárólag az *Esti Kornél*t (1933), míg a harmadik egyedül a *Tengerszem*et (1936) tartalmazza. Itt a kiadás azonban kihagy egy történetet, a *Végzet és veszély* ciklus utolsó darabját, a *Hogyan is történt*?-et, amelyet az első könyvben, a *Káin* kötet anyagának részeként közöl. A történet valóban szerepel a *Káin*ban, de nem az első, 1918-as, hanem a második kiadásban (1933), az első kiadás *Omnibuszkocsis* című szövege helyett, *Tizenegy perc* címmel. A későbbi kiadások nem tisztázták ezt az anomáliát. A legújabb, 2008-as Fráter Zoltán szerkesztette vállalkozás viszont visszaállítja az 1936-os kompozíciót: külön kötetben hozza a *Tengerszem* anyagát, az eredeti sorrendet megtartva, a korábban elhagyott novellával kiegészítve.

[27] HÁSZ-FEHÉR Katalin, *A filológia diszciplináris helyzete*, Helikon, 2000/4, 475.

K. D., *Hét kövér esztendő*, szerk. Réz Pál, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kosztolányi Dezső Összes Novellái, 3).

K. D., *Káin*, Bp., Pallas, 1918.

K. D., *Káin*, Bp., Légrády, 1933.

K. D., *Mostoha és egyéb kiadatlan művek*, kiad. DÉR Zoltán, Újvidék, Fórum, 1965.

K. D., *Napló: Igen becses kéziratok (1933–34)*, KELEVÉZ Ágnes, s. a. r. KOVÁCS Ida, Bp., 1985.

K. D., *Novellái I–III*, Bp., Révai, 1943.

K. D., *Novellák I–III*, Bp., Szépirodalmi, 1957.

K. D., *Nyelv és lélek*, szerk. Réz Pál, Bp., Szépirodalmi, 1971.

K. D., *Összes novellája*, szerk. RÉZ Pál, Helikon, 1994.

K. D., *Összes novellái I–II*, szerk. RÉZ Pál, Szeged, Szukits, 2001.

K. D., *Összes novellái I–II*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Osiris, 2007.

K. D., *Összegyűjtött munkái*, VI, Bp., Révai, 1936.

K. D., *Összegyűjtött munkái*, IX, Bp., Révai, 1937.

K. D., *Sötét bújócska*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Szépirodalmi, 1974.

K. D., *Tengerszem*, Bp., Révai, 1936.

K. D., *Tengerszem*, szerk. FRÁTER Zoltán, Európa, Bp., 2008.

Kosztolányi Dezső periodikumokban megjelent írásainak bibliográfiája 1., szerk. ARANY Zsuzsanna, összegyűjt. ARANY Zsuzsanna – VÉGH Dániel, Bp., Ráció, 2008.

Kosztolányi Dezső periodikumokban megjelent írásainak bibliográfiája 2. (kézirat)

Valamint a mellékletekben pontos hivatkozással megjelölt folyóiratszámok.

Hivatkozott szakirodalom

BENGI László, *Művészi önállóság – kulturális meghatározottság = A magyar irodalom történetei, III*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, www.villanyspenot.hu (2009. 05. 12.)

BÍRÓ-BALOGH Tamás, *A kötetté formálás igénye: Az Esti Kornél keletkezéstörténetéhez* = B-B. T., *Álmodozók irkafirkája: irodalomtörténeti tanulmányok*, Bp., Pont, 2006, 33–51.

BÍRÓ-BALOGH Tamás, *Esti Kornél elfeledett vallomása. Egy elfeledett Kosztolányi-novella*, Tiszatáj, 2004/3, 7–9.

BÍRÓ–BALOGH Tamás, *„Új regényen dolgozik Kosztolányi Dezső”*, Holmi, 2004/11, 1411.

HÁSZ-FEHÉR Katalin, *A filológia diszciplináris helyzete*, Helikon, 2000/4, 469–80.

Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 1. (A Hét, Nyugat, Pesti Hírlap, A Pesti Hírlap Vasárnapja, Új Idők), szerk. ARANY Zsuzsanna, Budapest, Ráció, 2008.

Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 2. (Határon túli lapok 1. Bácskai sajtó anyaga), szerk. ARANY Zsuzsanna, Budapest, Ráció, 2009.

LENGYEL András, *Genezis és kompozícióviszonya az Esti Kornél-ban* = L. A., *Játék és valóság közt*, Szeged, 2000.

PÉCZELY Dóra, *„E.S.T.I. – K.érdés”, Az Esti Kornél-szövegek kiadásának problémái = Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, KULCSÁR-SZABÓ Ernő, BP., Anonymus, 1998, 178–187.

RÉZ Pál, *Egy ismeretlen Kosztolányi-írás*, Új Tükör, 1978. december 24. 11.

SÁFRÁN Györgyi, *Kosztolányi Dezső hagyatéka. Kosztolányiné Harmos Ilona hagyatéka. Hitel Dénes Kosztolányi-gyűjtemény*, Bp., Akadémiai, 1978 (Az MTA Könyvtára Kézirattárának katalógusai 11).

SZEGEDY–MASZÁK Mihály, *Az Esti Kornél jelentésrétegei = Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, KULCSÁR-SZABÓ Ernő, Bp., Anonymus, 1998, 159.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Az újraolvasás kényszere: Esti Kornél*, Alföld, 2002/9, 88 –101.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Esti Kornél* = Sz-M. M., *Világkép és stílus*, Bp., Magvető, 1980, 466–498.

SZILÁGYI Zsófia, *A tökéletes szöveg illúziója. Kosztolányi* Aranysárkány*ának példáján*, = Sz. Zs., A *féllábú ólomkatona. Irodalmi mű-hibák*, Pozsony, 2005, 33 –57.

SZILÁGYI Zsófia, *Esti, Kornél (*1925–+?), „egy csonk maradhat*", szerk. HANSÁGI Ágnes et al., Ráció, 2004, 276 –296.

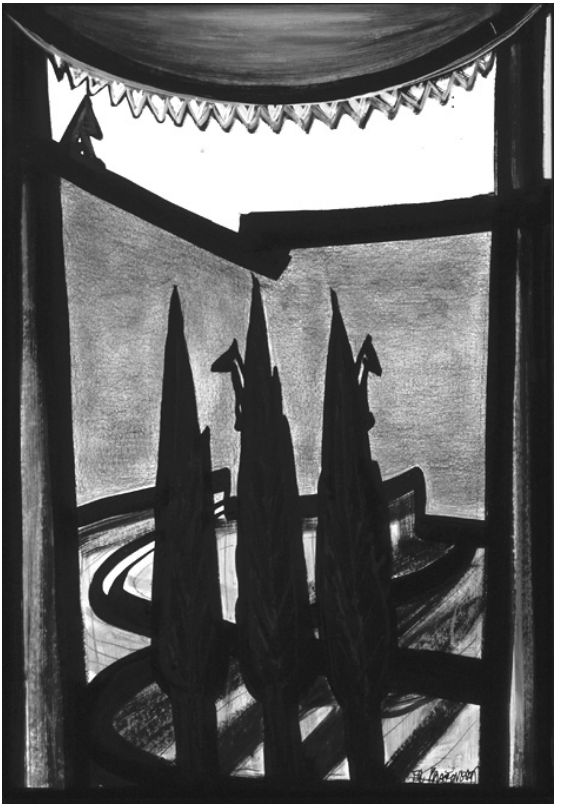

Középkori vándordeákjaink

GÖMÖRI GYÖRGY KULTÚRÁNK KÖVETEI A RÉGI EURÓPÁBAN CÍMŰ TANULMÁNYKÖTETÉRŐL

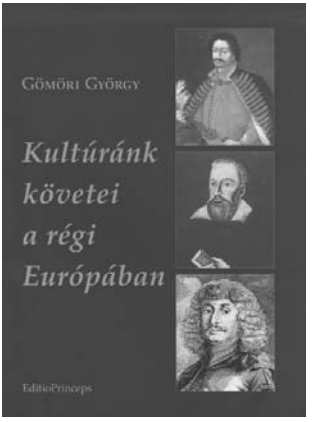

EditioPrinceps Kiadó
Budapest, 2009
215 oldal, 2310 Ft

Semmi sem csak fehér, semmi sem csak fekete. Ne háborodjék föl az olvasó, ha bátorkodom papírra vetni, hogy annak a hatalmas vérveszteségnek, amelyet a magyarság 1956 után elszenvedett, hozadéka is volt. Gömöri György (*1934) 1953-ban iratkozott be a pesti egyetemre, magyar, majd lengyel szakra. 1956-ban részt vett a Petőfi Kör, a forradalomban az Egyetemi Ifjúság című lap szerkesztésében. Novemberben Angliába menekült. Oxfordban 1962-ben sikerült befejeznie az egyetemet, olyan eredménnyel, hogy utána különféle egyetemeken (az USA-ban Berkeley-ben, a Harvardon, Angliában Birminghamben) már ő tanított, és kutatómunkát végzett. 1969-től a lengyel nyelv és irodalom tanára volt a cambridge-i egyetemen, nyugállományba vonulásáig, 2001-ig. 2005 óta Londonban lakik, de idejének jórészét szülőhazájában tölti.

Szegeden is többször megfordult. 2001. október 25-én a Grand Cafében tartott estjén Szörényi László mutatta be életművét, s erre az alkalomra vendéglátói hasznos kis ajánló bibliográfiát is kiadtak. A Kádár-diktatúra puhulásával ugyanis lehetővé vált, hogy azok „a külföldre szakadt hazánkfiai", akik nem tették lehetetlenné, itthon is publikálhassanak. Ő a Tiszatájjal talált kapcsolatot. Először 1976-ban egy lengyel műfordítással szerepelt, utóbb saját verseivel — mert Gömöri György költő is. Sokat tett a magyar líra angol tolmácsolásáért. Tanulmányai közül a folyóirat Radnóti-számában (1995/5) megjelent versmagyarázatát tartja legfontosabbnak, a *Tajtékos ég* elemzését.

Hazájához úgy is hű maradt, hogy kinti „időzését" a magyar művelődés- és irodalomtörténet ottani mozzanatainak földerítésére használta föl. Ezt itthonról így, ilyen alapossággal, senki nem végezhette volna el. Kutatásának eredményei csak emigrációjának végére értek könyvvé. 1989-ben jelent meg első ilyen műve: *Angol–magyar kapcsolatok a XVI—XVII. században*. Azután sorjáztak a többiek: *Nyugatról nézve* (1990); *Erdélyiek és angolok* (1991); *Angol és skót utazók a régi Magyarországon* (szerkesztés, 1994); *Egy szigetlakó feljegyzéseiből* (1996); *A bujdosó Balassitól a meggyilkolt Zrínyi Miklósig* (1999); *„Jöjj el, szabadság!" Írások a XX. századi magyar költészetről* (1999); *Erdélyi merítések* (2004); *Az én forradalmam* (2006). Ez utóbbi '56-ról szóló emlékezése.

Új tanulmánygyűjteménye ezt a sorozatot folytatja. Ebben újabban, 1999 és 2007 közt hazai folyóiratokban megjelent írásait gyűjtötte össze. Anyagukat angliai és erdélyi könyv-

tárakban, levéltárakban kutatta föl. Ezek is a 16–17. századi magyar peregrináció eleddig homályban maradt, értékes mozzanatait teszik közkinccsé. *Kár, hogy nincs névmutatója*, így nem ugrik ki mindjárt első tanulmányának címszereplője, az „oxfordi magyar humanista költő", Budai Parmenius István, akit mi szegediek az amerikai magyarság történetének szegedi kutatója, Vasváry Ödön nyomán úgy ismerünk, mint az első magyart, aki 1583-ban Amerika földjére lépett, de aki pár héttel később zátonyra futott hajójával a tengerbe fúlt. Életéről, költői jelentőségéről éppen Gömöri Györgynek korábbi és mostani közleményeiből tudunk meg legtöbbet.

Arról is, hogy miképpen élt a szigetvári hősnek, Zrínyi Miklósnak alakja az angol irodalomban, nevezetesen Paul Melissus latin ódájában (1595). E derék poéta számos magyar vonatkozású művel érdemli ki emlékezetünket. Miksa császár alatt hazánkban katonáskodott, s úgy látszik, megszeretett minket. Versének tanúsága szerint kezébe foghatta Zrínyinek levágott, ecetben és borban megtisztított fejét. 1579-ben versbe szedte történelmünk addigi jelentős eseményeit. A török veszélyeztetettség foglalkoztatta a briteket. Nem túlzás és nemzeti elfogultság, amikor hazánkat a keresztény Európa védőbástyájának tartjuk: a korabeli Anglia is így ítélte meg. Canterbury érseke, Matthew Parker 1566-ban külön imádságot szerkesztett hazánknak a pogányok elleni küzdelméért.

Szerzőnknek bölcsészhallgató korától eleven lengyel érdeklődése kivételesen alkalmassá tette arra is, hogy Balassi Bálint életművében járatos legyen. Öt tanulmányban is foglalkozik életrajzának egy-egy mozzanatával. Egy eddig rosszul értett szót is ő fejt meg számunkra. Egy krakkói udvarhölgyet a költő versében ezzel a metaforával ír le: *friss, szép fejér póka*. Kutatóinkat megtévesztette a tájnyelvekből ismert *póka*. Ebből családnév is lett, mifelénk is, és a *pulyka* változatának tekintjük. De hát miért volna egy szép nő – pulyka? Gömöri nyelvemlékeinkben találta meg az értelmes jelentést: már 1395 körül a *Besztercei szójegyzék*ben előfordul '*pólya*', 'női *párta*' jelentésben. Ez segít megérteni a *fehérnép* (első előfordulása: 1700) eredetét is. Az etimológiai szótár ezt ugyan a *vászoncseléd* analógiájára a női ruhának korabeli anyagával, a festetlen vászonnal magyarázza, de a kettő nem ugyanaz. A *fehérnép, fehércseléd* minden bizonnyal a fehér főkötőről vált a női nem szinonimájává.

Történelmünk jelentős eseménye Báthori István több mint évtizedes (1576–1586) lengyel királysága. Megnyugtató, hogy a lengyelek is elismeréssel méltatják uralkodását, még ha halála megakadályozta is néhány ígéretének, tervének megvalósítását. Gömöri megtalálta és lefordította Jan Gluchowskinak az ő István királyukat dicsérő versezetét. Benne ezt a mondatot olvassuk: „lengyel földön mindig fennmarad emléke".

A szegedi egyetemen – Keserű Bálint jóvoltából – évtizedek óta termékeny kutatás folyik a hazai eszmetörténet sajátos eseményeiről, irányzatairól és képviselőikről. Gömöri könyvéből tudtam meg, hogy Vásárhelyi Baba Ferenc gazdag peregrinációs albumát a régi magyar irodalomtörténeti tanszék munkaközössége kiadásra készítette elő. Utána érdeklődve kiderült, hogy máig nem tudtak megjelentetéséhez kiadót találni, pedig ez a kiadvány a műfajnak (*album amicorum, liber amicorum)* kivételesen értékes példánya. Ezek az albumok annak a kornak jellemző dokumentumai, afféle emlékkönyvek, úti vendégkönyvek, többnyire értékes művelődéstörténeti bejegyzésekkel. Számos arcképet is megörökítenek, így pótolhatatlan művészettörténeti emlékek is.

Gömöri György hazai és külföldi könyvtárakból (Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, a budapesti, kolozsvári, heidelbergi, oxfordi egyetemi könyvtár, londoni British Library, edinburgh-i skót nemzeti könyvtár, bécsi nemzeti könyvtár, bethesdai [USA] orvosi nemzeti könyvtár, debreceni református nagykönyvtár, Evangélikus Országos Könyvtár, zürichi városi könyvtár, a varsói Adam Mickiewicz Irodalmi Múzeum, amszterdami, weimari múzeum stb.) szedegetett össze, és ismertet jó néhányat. Ez a fölsorolás önmagában bizonyítja, milyen kitartó következetességet, szorgalmat kívánt tőle e tanulmányában is fölmutatott jártassága. Ez is emigrációjának „előnye": angol és lengyel közgyűjteményekben való otthonosságának kivételes haszna.

Amint a többiben is. Ezek főként irodalomtörténeti, könyvtörténeti érdekűek. Csak néhányat sorolok föl, ezeket is csupán címükkel: *Thúri György ünneplése 1600-ban és későbbi kiadványai; Ismeretlen Szenczi Molnár-vers a Hanaui Biblia dedikációs példányában; Szenczi Molnár Albert ismeretlen verse a Ponnickau-búcsúantológiában; Ismeretlen Szenczi Molnár Albert-vers egy marburgi antológiában; Bánfihunyadi János egy skót-lengyel polihisztor [John Johnston] műveiben és leveleiben; Magyar tanárok a 17. századi Londonban.* Nem állíthatom, hogy könyve a széles olvasóközönségnek való, nem is ajánlhatom őket így, de ismételten hangsúlyoznom kell, milyen fehér foltokat tüntetnek el ezek az írások a magyar művelődés- és irodalomtörténetben, s remélhetően megtermékenyítik a további kutatásokat.

Sajnálom viszont, hogy Gömöri György, bár évtizedeken át távol élt tőlünk, nem tudta magát kivonni a hazai tudományos nyelv járványának hatása alól. Az irodalomtörténész zsargonról Horváth Jánosnak (*Tanulmányok*, 1956) vannak megszívlelendő, sajnos, mára elfelejtett intelmei. Az ismertetett műben egyetlen lapon (180) négy *illetve* homályosítja el mondandóját. A szerzőnek egyébként tárgyias, élvezhető nyelvét elszürkíti, hogy nem ismeri az *amely* vonatkozó névmást, csak az *ami*-t. Erről meg Komlós Aladárnak voltak szigorú nézetei (*Kritikus számadás*, 1977. 513).

Ez persze Gömöri György munkájának érdemi értékét, rendkívüli hasznát nem korlátozza.

Péter László

Holdezüst, tiszavirág

PINTÉR LAJOS KÉT VERSESKÖNYVE: EZÜST (2007); TISZAVIRÁG (2009)

Ziccer Bt.
Kecskemét, 2007
112 oldal, 2 100 Ft

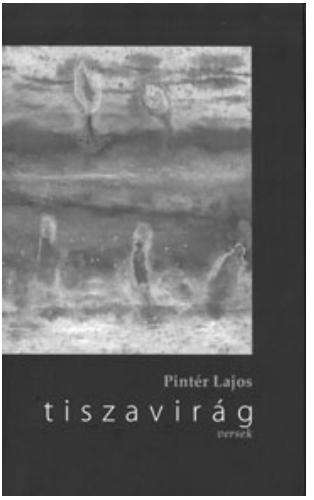

Ziccer Bt.
Kecskemét, 2009., 76 oldal

Pintér Lajos két legutóbbi verskötete, a két évvel ezelőtti *Ezüst* és a mostani *Tiszavirág* még szorosabban összefügg, mint egy költő egymásra következő könyvei általában. A régebbiekkel is szerves a kapcsolat – már az első könyvben, a *Fehéringes folyók*ban fölfénylett az egyetemesség „tengerébe" tartó Tisza motívuma (vesd össze, Ady: *Az Értől az oceánig)* –, de most még feltűnőbb, hogy mennyire következetesen épül, és milyen biztos alapokon nyugszik az életmű. (Főként, ha az 1998-ban megjelent gyűjteményes kiadásra, a pálya első felét összegező *Fehéringes foglyok*ra és az azt követő kötetekre is visszatekintünk.) Néhány sorsmeghatározó és világnézetet alkotó motívumot, motívumcsoportot jár körül a szerző, az élet, a szerelem, a szülőföld, a család, a lakóhely, a haza, a közélet, a költészet és a társművészetek témakörében, a súlypontba helyezett, ciklusszervező szimbólumokkal a középpontban. A *tiszavirág* motívuma már a 2007-es kötetben is föltűnt; ciklussá az újabb könyvben szerkesztette Pintér az ilyen felcímű verseit.

Sok mindenre utal a *tiszavirág*, ez a nagy múltú, népnyelvi eredetű metafora. Első jelentése szerint a Tiszában élő, kérész nevű rovarokra utal. Három évig tartó vízi lárvalétük leteltével, valamelyik nyár eleji napon egyszerre kapnak szárnyra ezek a recésszárnyú, szitakötőre emlékeztető rovarok. A népnyelv szerint ilyenkor „virágzik a Tisza". Könnyű ködfelhőként lebeg a folyó fölött a rajzás. Mivel a kifejlett lények csak néhány óráig, a párzás idejéig élnek, széles körben elterjedt a metaforikus kifejezés: *tiszavirág életű*. A korán elmúló dolgokat emlegetik így. Mondják a ritkán látható, szépséges tüneményekre is: a hamar hervadó szerelmekre éppúgy, mint más jelenségekre. Gondolhatjuk, hogy a Tisza mellett született és nevelkedett költőnek milyen további képzettársításai lehettek erről: kamaszkori ismeretségek, illanó örömök, gyorsan meghiúsuló remények. Később, költőként arra is asszociálhatott, hogy a kérészéletű teremtmények példáján okulva, valami maradandót szeretne alkotni. Az élet végessége szomorú

bizonyosság, de a költő reményt merít a felvillanó szépségből, a továbbadható élet akaratából, s jelképet formál belőle műveiben. Így lesz a „tiszavirág” dialektikus jelkép, a horatiusi *aere perennius* vágyképe.

Az „ércnél megmaradóbb” képről a másik könyv címe jut eszembe, az *Ezüst* – ennek is „holdudvara” van. *Ezüst* című vers akad mind a két kötetben – az egyikben a *hold ezüstje* villan föl, mely a gyerek nyitott tenyerébe pergeti fényét. A másikban a szó a sötét hajban fehér szálakat megcsillantó életkorra utal, félúton a gyerekkor és a hófehér öregség között. Lehet „halak villanása” is „a holt-Tisza tükrén”, talán épp az az „ezüst kárász”, amelyet a szerző, egy további vers tanúsága szerint, maga fogott ki gyerekként –, s lehet egyúttal maga az égitest is, a folyóban tükröződve: „horgomra akadt / az ezüstkárász: a Hold”. A motívum több változatban visszatér. Fölhangzik *Bibó István-medalion*nak feltüntetett versében a gyönyörű népdal: „Csillagos ég, merre van a magyar hazám...”. Pintér Lajos verseitől az egyetemességet jelképező csillagos ég nem idegen, felgyújtja lámpáit Tóth Menyhértről, a *fehér szín* árnyalatainak európai rangú mesteréről szóló versben is: „Napfény kél fehér izzásban, / fölvérzi a festői vásznat”. Az egyetemesség igényét más formában is kifejezi Pintér Lajos: egyik versében „tengerlátó”-nak nevezi magát, egy másikban pedig az univerzum titkait „dióhéjban” összefoglaló angol tudós bírja jókedvű szóra. A költő a vetkőző szerelmesekkel társítja a ruhaként lehántható zölddiót, némi humorral. Igaza van – a szerelmi vetkőzés után is egész „világok” tárulnak fel az együttlétben.

Mindkét könyvre jellemző a csöndes mosoly, a természetben szemlélődő, a borát anakreóni mértékletességgel szürcsölgető, az ifjúkort, a szerelmet, a mestereket, az élő és elvesztett barátokat gyakran fölidéző Pintér Lajos leggyakoribb kedélyállapota. Búslakodás vegyül ebbe a mosolyba. De nem a sztoikus közöny arckifejezése ez, nem is az önfeledt hedonistáé, hanem a szenvedélyeit bölcsen mérséklő epikureistáé. Van mit mérsékelnie, ha nem is magába fojtania: belső dühök, történelmi eredetű indulatok sejlenek át sok versen. A tisztaságára diákkora óta kényes költő kedves szóképe a *fehér ing*. Van verse, amelyben a sérelmek átvérzenek a vászon fehérségén – önkéntelenül nagy halottainkra, Balassira, Petőfire és Radnótira gondolunk, a vért köhögő Csokonaira, Tóth Árpádra, Kálnokyra, Szécsi Margitra... Költőink arca sokszor áttűnik a verseken, mint a finom papír vízjele, hol név szerint megnevezve, hol rejtett idézetekkel. Olykor az egész vers szerkezetét, címét is követi a költő – ilyen az egykori jóbarát, Nagy Gáspár történelmi emlékű versére rájátszó *Öröknyár: elmúltunk ötvenévesek* – az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* parafrázisa.

A költészetben való létezés Pintér Lajosnak annyit jelent, hogy – „pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen” – megírja verseit, amelyek kifejezik őt magát, mint „a világ tükrét” – Goethe óta ez *a* költői tett, s a maga módján Pintér sem adja ennél alább. De ő a költészetnek nem csupán művelője: megbűvöltje is – hálás követője elődeinek. Tanult a teremtő népnyelvből, csakúgy, mint a hazai és külföldi írástudók, mesterek példáiból. Verseiben sok-sok idézetre, áthallásra, rejtett és nyílt utalásra találunk. Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Nagy László, Ratkó József, Juhász Ferenc, Utassy József, Kálnoky László, Hervay Gizella, Bella István és persze a választott mester, Kormos István álommenete vonul végig a köteten. „Menet a ködben”, írta másvilágból visszaintő társairól az idős Illyés. Pintér nem sietteti az időt, szeretne megmaradni örök tanítványnak – lám, Illyés is az maradt mindvégig, Hölderlint, Aranyt, Petőfit idézte

utolsó éveiben. Mintha ők, a régiek „súgnának”, néha még diktálnának is a mai költőnek az égből: ezt is írd meg, azt is írd meg, nekem már nem volt rá időm... S Pintér Lajos hűséges deákként jegyzi, tolmácsolja, sajátjává alakítja, montírozza saját anyagával, időszerűsíti sugallataikat. Tudja, az országnak erre van szüksége: megmaradni, mindenekelőtt a kultúrában, a nyelvben. Látja az égiekhez méltatlan utókori jelenségeket, s mintha követné intelmeiket. Megidézi alakjukat anekdotikus formában is, nemegyszer bizalmasan. Mint aki biztos benne, hogy a csillogó történet rímek, versszakok nélkül is már költészet, ahogy az aranyrög, a nyers gyémánt is drágaság. Igen, költészet, ahogyan ő idézi meg Sütő András sorait, Weöres Sándor dedikációját vagy Simonyi Imre, Baka István, Nagy Gáspár, Lázár Ervin, Pincési Judit alakját. Arcukat, egy-egy levelüket, emberséges gesztusukat, gondolatukat.

Beavatott hangot üt meg, amikor mondókába foglalja Buda Ferenc családfáját például, vagy amikor *legkedvesebb* költői közt említi Tolnai Ottó nevét. Szellemesen kifordított Kassák-idézettel süvegeli meg a halott madarakat meggyászoló, lóverseny-festményeket kedvelő Tandori Dezsőt: „A madár meghal. / A lovak kirepülnek”. A társművészetek alkotói is magától értetődőn illeszkednek a sorba – festők színei, színészek játéka, karmesterek varázspálcája kel új életre, azoké, akikkel összehozta a sors – jótékony véletlen vagy tudatos választás. Közös küzdelmek és közösen megélt veszélyek, ahogy a jóbarát, Nagy Gáspár – Kormos szerint Pintér „ikertestvére”– személyét megelevenítő sorok tanúsítják. Kibontakozik megfiatalodottan a most ötvenes éveiben járó Pintér Lajos nemzedéke, mint az Eötvös Kollégium és a pesti kávézók megannyi költőpalántája, Kormos István asztala körül.

A sok név, szójátékszerűen megcsavart idézet, anekdota, gesztus, versportré, árnykép azért válik Pintér Lajos legsajátabb költői világának kiszakíthatatlan részévé, mert mindnyájan – a felsorolásból óhatatlanul kimaradottak is – magát az életet jelentették a költő számára. Kazinczyék idején volt szokás, hogy a levelezőtársak körülrajzolták profiljuk falra vetített árnyékát, s elküldték egymásnak a levéllel. Pintér a költőbarátoktól kölcsönzött, ötletesen ki-beforgatott, s ily módon eredeti versekkel közvetíti „árnyképeit”, szavakban. Nemcsak a személyes érintkezés, a barátság vagy a mester-tanítvány kapcsolat, hanem a befogadói élmények is éltetik az egykori vagy ma is fennálló, egyre inkább szellemi kapcsolatot. A költőnek életre szóló *tanuló oskolája* mindaz, amit valaha átélt és átérzett, mint Balassinak a végvári élet, a közös nyargalások, s a verselő vitézekkel, Rimay Jánossal és a többiekkel folytatott vetélkedések. Pintér Lajos „ikertársához”, Nagy Gáspárhoz hasonló személyességgel vonultatja föl emlékeit. Ő is rengeteg pályatársát örökítette meg különböző helyzetekben, bensőségesen, humorral és tanítványi hálával. Kritikustársaim sokszor emlegetik „a költők, írók szabad köztársaságát” – a szóképnek a politikai köztársaságot előkészítő évek óta van különös jelentősége, újabban az Írószövetség kettébomlása óta. Egyesek szerint az írók arisztokráciára és plebszre oszthatók, de nem írói rangjuk, nem minőségük, hanem a *nemzeti hagyomány*hoz való viszonyuk alapján – az írószövetségiek a plebsz, a kiváltak és a kiváltságosok pedig az „elit”. Pintér – sok jeles pályatársával együtt – besorolásoktól, sorompóktól és vizes árkoktól függetlenül ítéli meg pályatársait éltükben-holtukban, és szinte már nem is respublikának, hanem egy nagy családfa ágainak-leveleinek érzi megbecsült kollégáit. Tekintet nélkül táborokra, klubokra és *pub*okra.

Említettem: a Pintér-versek motívumai variánsok módján vissza-visszatérnek. A kötet szerkezete kaleidoszkópszerűen alakul. Régi, nagy költőknél is látható ilyesmi – hadd mondjak példát. Georg Trakl sejtelmes, ógörög emlékképeket expresszív, modern borzongásokkal elegyítő verseit ezúttal. Az összehasonlítás csupán annyiban áll, hogy a más-más vonatkozásban ismétlődő motívumok mindkét költőnél egy-egy jellemző érzelmi húrt szólaltatnak meg – Trakl költészetében jelképesebben, sejtelmesebben, a mai poétáéban közvetlenebbül, konkrétabban. Trakl vérző, bujkáló erdei vadjaiban a veszélyeztetettséget, a szorongást és a lelki nemességet érzékelem, Pintér *magyar Parnasszus motívumaiban* és az emblémaszerűen kiválasztott természeti képekben pedig azt, hogy szívére vette az elődök sorsát, még inkább verseit, s bennük él, általuk lélegzik szinte. A sok példából tőle is egyet hozok fel, a *Barátainak mondja* című versből: „veletek voltam / volna boldogan / veletek lettem / volna lám én is". József Attila búcsúzkodott hasonló szavakkal utolsó napjaiban, barátainak szárszói látogatása nyomán.

Pintér Lajos idézéstechnikájáról, úgy sejtem, akkor mondanék *divatos* elismerő szavakat, ha nem idézetekről, utalásokról és „áthallásokról" beszélnék (pedig Weöres egész kötetnyi verset adott ki *Áthallások* címmel), hanem „posztmodern vendégszövegekként" emlegetném tudatos utánérzéseit és azok variációit. Nincs is a szó ellen kifogásom, csak ne marhapasszusként keresgélnék a költőkön ezt a bélyeget sok esetben. Csupán azt hangsúlyoznám, hogy Pintér verseiben a kölcsönzések, idézetek és rájátszások szervesen illeszkednek a lélek mélyéről fakadó saját szövegbe, s nem csupán jelzésszerűen, a posztmodernség márkajeleiként fityegnek a művön. Az *ügyet* viszik tovább, melyet a régiek és a nemzedéktársak képviseltek. Akkor is, ha nem mindig történelmi eredetű elintézetlenség, fájdalom vagy számvetés áll a vers középpontjában, hanem létfilozófia. „Minden csak jelenés – írja Jékely" – szól Pintérnél a *Tengerlátó* ciklus *Jel és jelenés* alcím alatti részlete. Csakugyan, Jékely Zoltán kérdezett rá egyik versében Berzsenyi Dániel *A közelítő tél* című elégiájára: „»Minden csak jelenés?« – Az volna valóban a Szépség- / s Szó-keltette Varázs is, az érzelem-értelem áldott / egy-két percnyi pazar együtt remegése, / s aztán illan ez is, oszlik az utca porában, / s »mint a kis nefelejts, enyész« –?". A „posztmodern vendégszöveg" itt kétszeres átvétel és áttétel. Berzsenyitől származik, de Pintér Jékelytől idézte, mert az ő verséhez kapcsolódott. Annyit megállapíthatunk, hogy a posztmodern vendégszöveg régi (római, reneszánsz) találmány: sok évszázada nemzedékről nemzedékre száll – ezt régóta szerettem volna elmondani, *sine ira et studio;* örülök, hogy most találtam rá alkalmat.

Még egy példát a focit sem elhanyagoló költő verseiből, kedélyének természetéből: „Ha legkedvesebb költőim kérdezik: / Lászlóffy, Simonyi, Tolnai, / mondom a névsort félig tréfásan, / mintha valami jobb vagy rosszabb csapat / csatár- vagy hátvédsora lenne ez – ". Simonyi Imre csíkos dresszben jelenik meg a pályán képzeletében a *Hószakadás*-beli alakítása nyomán, persze azért is, mert *ült* érte eleget, s gyulai lakását így emlegette a *Forgácsok egy fakeresztről* sorozat egyik miniatűrjében: „Egyszemélyes fegyenctelep".

Lelemények másfélék is vannak bőven Pintér Lajos köteteiben, nehéz abbahagyni az idézést. *Fáklyaláng* címmel, három névvel s egy összefoglaló rímmel közelbe hozza 1968 „vértelen", de nem „tűztelen" és fénytelen prágai forradalmát, s annak itthoni hatását: „Bauer Sándor / Moyses Márton / Jan Palach – // kik égő / néma fáklyák / éjszakánkban / ott világítanak". Tetszik, ahogy a budapesti Eötvös Kollégiumot „ménesi úti ménes"-nek

nevezi; a több nemzedékkel idősebb Szász Imre *Bikakolostor*nak becézte regényében az intézményt, korábbi lakójaként.

A hüvelykujj körmén elférne némelyik verse, és erről az jut eszembe: a költőben van valami vonzódás a keletiek – japánok, kínaiak – költészete iránt. Kompozícióban is, szimmetriát kedvelő szemléletében is. Nem törekszik nagy hatásfokra, inkább meggondolkodtat és eltűnődtet, mintsem hogy romantikus pátosszal éljen. Mégsem „takaréklángon" égnek a versek lámpái és kandeláberei. Számíthat is szívhangjainak olvasói rezonanciájára.

Végére hagytam, hogy mely verseit tartom kiemelkedőnek az egyenletesen színvonalas két könyvből. *Az apátság alapítólevele* a múlt iránti vonzalom mélységével fogott meg. Az *Akt* az erotikus szépségével. *Az idő rövid története* a sci-fibe illő gondolat költészetével. A Fekete J. Józsefnek ajánlott *Rempeholló* a szóritkaság szellemes költői átvilágításával. A Tolnainak szóló *Üzenet* azzal, hogy a nemzet megmaradásáért aggódva félti a kettejük nevében levő magyar ékezeteket. A dokumentumból kivágott szövegrész bravúrja Rajk vallatásáról politikus énünket találja szíven *(Kádár János és Farkas Mihály Rajkot vallatja)*. A 35 éves *Forrás*t köszöntő *Égi vendégek* a folyóiratban publikált régi nagyok tömör és találó jellemzésével fog meg. Tetszik az Illyés Gyula-centenáriumra írt vers idéző módszere: az „Élj lassabban, mert / a világ lemaradt" például *A költő felel* című, 1956-os Illyés-vers ihletett értelmezése és alkalmazása: „...valahányszor / azt hallani, / barátaim, hogy valaki / előre rohant a korából / egy új, egy tiszta tájig – / az csak úgy látszik, / a kor maradt csak hátra tőle".

Nem folytatom – pedig még a három évvel ezelőtti kötetnek sem jutottam végére. Pintér Lajos a pálya csúcsára ért (ezt a nemrég elhunyt Vekerdi László már sok évvel ezelőtt megállapította) – ideje, hogy alapos pályakép is készüljön róla.

Alföldy Jenő

„Az angyalok nem üzennek semmit?”

RAKOVSZKY ZSUZSA: A HOLD A HETEDIK HÁZBAN

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2009
352 oldal, 2990 Ft

Rakovszky Zsuzsa *A Hold a hetedik házban* című könyve új műfajjal gazdagítja a szerző opuszát. A szerepversekben megkezdett drámai monológ hagyományát folytatva e kötet prózai írásaiban is a versekből és a regényekből ismert, plasztikusan ábrázolt, életszerű figurák mesélnek – de már nemcsak a saját sorsukról, hanem sokkal inkább egymás életéről. Nem novelláskötetről van szó, a szövegek – legalábbis a szó klasszikus értelmében – nem tekinthetők novellának.[1] A kötet kilenc hosszabb lélegzetű elbeszélést tartalmaz.

(A legyező alakú elbeszélés) Csattanók helyett inkább elhalkuló zárlatok jellemzik a szövegeket. Az „in medias res” kezdések gyors felütései után, amelyekben a drámai helyzet teljes fegyverzetében pattan az olvasó szeme elé, a téma – akár egy zenei motívum – folyamatosan gazdagodik és variálódik. A történeteket nem az egyenes vonalú, feszes előrehaladás, hanem sokkal inkább a legyezőszerű szétterülés jellemzi. A cselekmény nem a végpont felől szerveződik, mint a klasszikus novellában, nem a zárlat kap hangsúlyt, hanem azok a mintázatok, amelyek a szétterülő történetben teljes pompájukban kirajzolódnak, hogy végül teljesen elhalkuljanak, elenyésszenek. Rakovszky Zsuzsának ezek az írásai anyagukban és elbeszélésmódjukban inkább a regényre emlékeztetnek. Viszonylag sok szereplőt és regényre való nyersanyagot mozgatnak ugyanis, és gyakran nagy időt ölelnek fel: teljes életutak, sorsminták rajzolódnak ki a könyv lapjain. Ezek a történetek nem lekerekíthetők, a novellára jellemző csattanót az anyag jellegzetesen regény-természete lehetetleníti el.

(Filmszerűség, montázstechnika) Az elbeszélések narrációját filmszerűvé teszi a rövid jelenetekből való építkezés és a gyakori vágások. Ez a technika leginkább a *Mája fátyla* című írásban érvényesül, ahol a váltakozó szereplőkkel dolgozó, sok apró jelenetből mintha egy női sorsmontázs állna össze a történet végére. Montázsdarabokat, mozaikokat kapunk egy barátnői közösség életéből, beszélgetéseiből, amelyeknek során sokféle nézőpontból látjuk egy-egy szereplő történetét – beleértve az ő saját, belső szemszögét is.

[1] Bazsányi Sándor egy átmeneti kategóriát választva „hosszú novellának” nevezi a kötet írásait. Vö.: BAZSÁNYI Sándor: *Semmi sem véletlen.* = Élet és Irodalom, 2010. jan. 8. (www.es.hu, 2010. 01. 14.)

A mozaikos jelenetszerkesztés már *A hullócsillag éve* című nagyregényben is alkalmazott technika: szövegfoszlányok, beszűrődő mondattöredékek, szavak idézik fel az elbeszélő által bensőségesen ismert életmiliőt. A töredékesség ott a főhős, Piroska gyermeknézőpontjával függ össze. A kislány – lentről fölfelé, gyakran az asztal alól – mintegy belehallgat, belefülel a felnőttek beszélgetésébe, aminek egészét még nem érti, vagy érdektelen a számára, s így csak foszlányokat kap el belőle, ezek azonban mélyen a tudatába vésődnek. Ez a gyermek-perspektíva, s az ennek köszönhető szaggatott, foszlányos narráció, a jelenetek mondatokra való széthullása jelenik meg *A svédek* és a *Kalkutta liegt am Ganges* című novellákban is, amelyek szereplői, ugyanúgy, mint a regényben, egy kislány és az őt egyedül nevelő magányos, majd szerelem nélkül férjhez menő anya – a hatvanas évek diktatúrájának fojtott légkörében. A beszűrődő mondatokkal, beszédfoszlányokkal dolgozó technika a gyerekszereplők világának alapvető zártságára, elszigeteltségére is utal, ahová csak ritkán, töredékesen jutnak el a többnyire ellenséges vagy idegen külvilág hangjai – s azok is inkább csak a szorongást növelik a magányos gyermek- illetve kamaszhősökben.

(Az áttetsző elbeszélő) Egy interjúban azt a kérdést teszik fel Rakovszky Zsuzsának, hogy hogyan lett lírikusból regényíró. Az írónő saját írói hangjának karakteréből vezeti le a magyarázatot: „...legjobban az olyanfajta verseket szeretem, amelyeket olvasva az olvasó fejében megképzik valamilyen határozott költői személyiség, és úgy érzem, nekem nincs olyan átütő lírai személyiségem – vagy nem sikerült ilyet konstruálnom –, ami, mondjuk úgy, odaállna az ábrázolt anyag és az olvasó közé, magára irányíthatná a figyelmet – így aztán ki kellett találnom ilyen beszélőket, és ezzel már el is indultam a próza felé."[2] A Rakovszky-próza elbeszélői valóban jól megformált, eleven személyiségek, de nem állnak az olvasó és a szöveg közé. Sőt, az olvasónak az az érzése támad, hogy ez az elbeszélő „áttetsző": mindent átenged magán, semmit nem befolyásol a véleményével, nézőpontjával. Az olvasó ráismer az őt magát is körülvevő történetekre, tárgyakra, megszokottnak, „életszagúnak" észleli őket – többek között ettől lesz ez a próza a szó legjobb értelmében realista.

Rakovszky Zsuzsa kötetének kilenc darabjából ötben alkalmaz közbeiktatott, a bemutatott történetben szereplőként megjelenő elbeszélőket (*Az álom, A véletlen, Az ismeretlen tényező, Triptichon, A zebrapinty*), a többi négy novellában (*A Hold a hetedik házban, A svédek, Kalkutta liegt am Ganges..., Mája fátyla*) az elbeszélők nem a történetek szereplői. Azonban akár szereplő-elbeszélővel találkozunk, akár nem: mindre jellemző a fent említett áttetszőség. A narrátorok nem tolakszanak az olvasó és a szöveg közé, de ez a történetmondás szempontjából inkább erősségük, mint hiányosságuk.

Erről a sosem tolakodó elbeszélői hangról azonban minden áttetszősége ellenére sem mondható, hogy semleges közeg volna: egészen finoman és áttételesen, de mégiscsak magára vonja a figyelmet. Ez a hang soha nem ítélkezik, nincsenek számára jó és rossz szereplők, és nem úgy tűnik, mintha ő volna az, aki a szereplőkkel ellentétben tudja a jó megoldást életük problémáira. Az elbeszélői hangokban azonban ezzel együtt folyamatosan jelen van egy minden megnyilatkozásukat átszínező, finom irónia. Ez az irónia több szinten is megjelenik. Az elbeszélő ironikus saját magával szemben, de ironikus az általa láttatott szereplőkkel szemben is, a szereplők pedig ugyancsak iróniával tekintenek önmagukra és a többiekre. Az öniróniától talán csak az olyan ámokfutó szereplők mentesek, mint *Az is-*

[2] *Alkati jogon. Jánossy Lajos interjúja Rakovszky Zsuzsával* = Litera, 2009. nov. 26. (www.litera.hu, 2010. 01. 14.)

meretlen tényező világmegváltó lelkületű Gáborkája vagy *A zebrapinty* elszánt haraggal mindig új szerelmekbe menekülő, de tapasztalataiból sosem tanuló Reginája. A kifelé irányuló vádaskodás mindkét szereplőt nevetségessé és egyben védtelenné is teszi.

Az elbeszélői önirónia jó példája Regina idős édesanyja, *A zebrapinty* elbeszélője, aki már évek óta aggódva nézi lánya minden tanulság és továbblépés nélkül ismétlődő szerelmi kalandjait, de olykor megérinti a remény, hogy most az egyszer minden másként lesz – mégis eleve iróniával tekint erre a reményére: „Én Istenem, milyen könnyen elhiszi az ember saját magának, amit senki másnak nem hinne el! Hogy az ő esetében az élet, a Természet, de talán még a logika is kivételt tesz – hogy amire, ha filmen látná vagy mástól hallaná, csak legyintene, az ő esetében mégis megtörténhet! Bevallani is szégyellem, de volt néhány hét, amikor én is olyasmiket képzeltem a tulajdon jövőmről, meg a családoméról, hogy beillettek volna egy szappanopera utolsó folytatásának...”[3] Az elbeszélőnek a szereplőkkel szembeni iróniájára szép példa *Az ismeretlen tényező* narrátora, aki Gáborka naplójának helyenként fellengzősen patetikus szövegeit olvasgatva így kommentálja azokat: „Odahaza, úgy látszik, sikerült az amúgy enyhén kedélytelen ünnep hangulatát puskaporossá tennie az ifjú prófétának, azzal, hogy felhevült szónoklatot intézett a karácsonyi vacsora előkészítésével és a reménytelenül összegabalyodott villamos gyertyák kigabalyításával bajmolódó szüleihez, mondván, nem az ünnep szokásos kellékei a fontosak, hanem micsoda is?, úgy van, a szeretet!”[4] A *Kalkutta liegt am Ganges...* kamaszlány Johannája ironikusan tekint saját szerelmi reményeire, de még maróbb iróniával látja a felnőttek ilyen irányú reményeit és életét: „Arra viszont nem számított, hogy ide száműzik, a gyerekszobába (...) hogy az öregek nyugodtan szórakozhassanak – hogy táncoljanak és vihorászva kellessék magukat, hogy valami sötét és viszolyogtató módon megpróbálják visszaidézni az alvilágból halott fiatalságukat, hogy olyasmit tegyenek, amihez nincs joguk többé –, és ezt nyilván ők maguk is tudják, azért kacagnak annyit ilyen visítva, magukon gúnyolódnak, őt pedig erőszakkal visszanyomják a gyerekkorba, amiből pedig már kinőtt.”[5]

Ellentétben a szereplőkével, az elbeszélők iróniája nem ítélkező, hanem részvétteli irónia. *Az ismeretlen tényező* narrátora olvasás után úgy adja vissza Gáborka naplóját az azt elkobzó Gizellának, hogy nem mond semmit, pedig a barátnő nagyon várja a szakavatott véleményt. Regina édesanyja, miután lánya az unokájával együtt ugyanolyan drámai hirtelenséggel tűnik el az életéből, ahogyan megjelent, magára maradva nem alkot véleményt a történtekről, amelyeknek pedig ő maga is elszenvedője, bizonyos tekintetben áldozata lett, hanem tovább gondozza az ott hagyott zebrapintyet, és várja az új albérlőket. A narrátoroknak a történethez és a szereplőkhöz való viszonyát az irónia mellett mindig a részvét jellemzi, amely a távolságtartás mellett a figyelmes jelenlét gesztusát rögzíti.

Ez a részvéttel és megértéssel teli, csöndes, de mégis éber, ugyanakkor távolságtartóan ironikus és józan narrátori figyelem nem a mindentudó elbeszélő nézőpontjának jellemzője, hanem inkább egy olyan tanúé, aki részese a szereplők életének és szenvedéseinek, s aki annak ellenére, hogy rálátása van az emberi sorsok drámáira, nem hiszi magát

---

[3] RAKOVSZKY Zsuzsa: *A zebrapinty*. In: RAKOVSZKY Zsuzsa: *A Hold a hetedik házban*. Magvető, 2009. 234.

[4] RAKOVSZKY Zsuzsa: *Az ismeretlen tényező*. In: RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m*. 142–143.

[5] RAKOVSZKY Zsuzsa: *Kalkutta liegt am Ganges...* In: RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m*. 272–273.

egy felettes tudás birtokosának, amivel a problémákat meg lehetne oldani. Éppen ezért nem ítélkezik, csak hallgat és meghallgat. A részvétteli, megértő narrátori attitűdnek egy negatív formában történő meghatározása hangzik el *A zebrapinty* című elbeszélésben. Az idős anya lányáról mesélve magát az attitűdöt annak ellenpontozásával világítja meg: „Többnyire igaza volt abban, amit mondott – bámulatos éleslátással tapintott rá a férfiak jellemének gyönge pontjaira, a gyávaságra, öncsalásra, őszinteséghiányra vagy kényelemszeretetre –, de ami a keze alól kikerült, sokkal inkább gyilkos karikatúra volt, mint élethű portré – nem volt éppen igazságtalan, csak vakítóan, jéghidegen, gonoszul igazságos, a megértés és a megbocsátás egyetlen szikrája nélkül."[6] Az idős anya mint narrátor az idézett részben saját elbeszélői attitűdjének burkolt ars poeticáját fogalmazza meg: a gyilkos karikatúrával szemben az élethű portré mellett foglal állást.

Az olvasó fejében tehát – visszautalva Rakovszky Zsuzsa mondataira – az elbeszéléseket olvasva valóban megképződik az a „határozott költői személyiség", aki a maga csendes és távolságtartó mivolta ellenére – vagy éppen azért – nagyon is „átütő" közvetítője és hiteles ábrázolója a történeteknek.

(A női kar mint tragikus kórus) Rakovszky Zsuzsa kötetének nemcsak az elbeszélői, de jórészt a szereplői is nők. Ezek a nők három elbeszélésben (*Az ismeretlen tényező, A véletlen, Mája fátyla*) mint barátnői közösség jelennek meg, ami nagyon színes és változatos narrációs technikák kiindulópontja lesz.

*Az ismeretlen tényező*ben a narrátor egy idősebb nő, aki barátnője, Gizella elbeszéléséből értesül a főhős unokaöcs, Gáborka történetéről. Gizella mindvégig beavatja az eseményekbe a narrátort, mivel olyan embernek tartja, aki ért „ezekhez a lelki izékhez"[7]. A főszereplőt tehát kettős prizmán át látjuk: egyrészt Gizella nagynénje nézőpontjából, másrészt a nagynéni barátnőjének szemszögéből, aki gyakran, főleg eleinte, Gizella Gáborkáról szóló elbeszéléseit (azaz Gizella szemszögét) használja fel saját elbeszéléséhez. Végül megjelenik a történetben egy harmadik nézőpont az egyetemista fiú naplója révén, amelyben a főhős egyes szám első személyben írja a saját történetét. A napló szövegét a narrátor-barátnő hol szó szerinti, hol tartalmi idézéssel adja közre elbeszélésében, illetve kommentárokkal látja el – itt Gizella mint közvetítő kimarad a láncolatból. A napló révén Gáborka is megjelenik a narrátor szerepében, így egyszerre három nézőpontból is rálátásunk nyílik az eseményekre: a főhős, Gizella nagynéni és a barátnő szemszögéből. A két idős nő, Gizella és az elbeszélő pedig egy értelmezői közösséget alkot Gáborka története körül – beleszámítva ebbe a történetbe a fiú önértelmező naplóját is. Aggódó és egyre izgatottabb megbeszéléseik alkotják az egyetemista fiú magányos ámokfutásának hátterét.

A véletlen című elbeszélésben – Gáborkával ellentétben – a hősnő, Lola, szinte mindvégig néma marad, de amikor beszél, akkor sem értelmezi a vele történteket, a történet végén pedig meghal, megsemmisítve ezzel a saját potenciális nézőpontját és elbeszélését. Mindazt, ami Lolával megesik – gyakorlatilag a teljes életét – azok a barátnői mesélik el, akikkel egy munkahelyen dolgozik. Itt négy nő – Helga, Etel, Sári és a megnevezetlen narrátor – alkotja azt az értelmezői közösséget, amely Lola életének eseményeit közvetíti. Beszélgetéseik a narrátor elbeszélő szövegébe ékelődnek. Ezek közül az utolsó a legjelentősebb, amelyben a barátnők megpróbálják értelmezni, ami Lolával történt, s levonni belőle

[6] RAKOVSZKY Zsuzsa: *A zebrapinty*. In: RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m*. 223.

[7] RAKOVSZKY Zsuzsa: *Az ismeretlen tényező*. In: RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m*. 89.

a következtetéseket. A konzekvenciákat egyetemes érvénnyel mondják ki, saját életükre is vonatkoztatva – amiből sejthető, hogy a saját sorsuk sem lehetett könnyebb, mint a főhősé: „– Nem gondoljátok... – suttogta [Sári] szétsírt, fontoskodó arccal, kerekre nyílt szemmel, mint egy gyerek, aki tudja, hogy olyasmit készül mondani, amivel elképeszti a felnőtteket. – Ti sosem érzitek úgy, mintha lenne valami, nem is tudom, valamiféle erő... amelyik direkte, gonoszságból úgy intézi a dolgokat, hogy nekünk sose sikerüljön semmi? Hogy mindig minden a legrosszabbul alakuljon? (...) – Ugyan – vont vállat Etel. – Túlzás. Úgy beszélsz, mint egy gyerek. Nincs semmiféle gonosz hatalom: mindez puszta véletlen."[8]

A legösszetettebb talán a *Mája fátyla* című elbeszélés narrációja. Itt nincsen főszereplő, a három barátnő egymás életét meséli, egymás sorsát mutatja be. A szöveg jelenetekből építkezik, ezekben a háromból többnyire két nő szerepel, akik egyrészt saját magukról, másrészt a távollévő harmadikról beszélgetnek. Mindannyiuk élete a dialógusokban kerül bemutatásra. A beszélgetések résztvevői mindig változnak, ezért a három szereplőt sokféle szemszögből látjuk, melyek között mindig vannak külső és belső nézőpontok is. A barátnők társelbeszélőkké lépnek elő egymás életének bemutatása során. Ez a technika már *A véletlen*ben is megjelent, de ott egy főnarrátor, a megnevezetlen ötödik barátnő elbeszélő szövegének rendelődtek alá a többiek párbeszédei, amelyek az előbbit kiegészítették, szemléltették. A *Mája fátylá*ban azonban nincsen ilyen főnarrátor (ahogy főszereplő sincs), a három társelbeszélő egyenrangú, ahogy egyenrangúak hősnőként is: életük hasonló arányban kerül bemutatásra.

Ahogy láttuk, az elbeszélői szerepben megjelenő „barátnői kör" visszatérő jellegzetessége *A Hold a hetedik házban* kötet szövegeinek. Ez a kettő, három vagy négy fős női közösség olyan, mint a görög tragédiákban a kórus, a kar: ők értelmezik és kommentálják az eseményeket, ők egészítik ki, illetve láttatják más szempontból a történetet, ők lesznek a cselekmény hátterét alkotó (s magát az elbeszélést is megalkotó) értelmezői közösség. Az olvasó az ő szemükön keresztül lát. Ahogy a görög drámában a kórus, a „női kör" is a kísérő és a szemtanú szerepében van a hősök mellett (ahogy a pszichológus és a kórházi beteglátogató *Az álom* és a *Triptichon* című elbeszélésekben), mellérendelt és nem felettes helyzetben. Ezek a tanúk ugyanolyan elveszett lények, mint az a figura, akiről a történet szól. Nem „felülről" látják őt, nem ítélkeznek, nem tudnak megoldást az életére. Különösen nyilvánvaló ez a *Mája fátyla* című elbeszélésben, ahol a kórus és a „színpad" világa – ellentétben a kötet többi szövegével – átjárható. A három nő ki-be közlekedik a kettő között: aki az egyik jelenetben hősnő volt, a következőben már a kórus tagjaként szólal meg egy másik hősnő ügyében, aki az ő primadonnasága idején még kórustag volt. Ez az átjárhatóság ellehetetleníti a státuszkülönbségeket.

A hősök szinte mind elhagyatott, magányos nők, és – ahogy Horváth Györgyi kritikája szépen megvilágítja – a hiányzó férfi lenne a megoldás a problémáikra és az életükre.[9] Ezek a férfiak nagyon ritkán jelennek meg a színen, szinte arctalanok, legalábbis jóval kevésbé kidolgozott alakok, mint a női hősök. Ábrázolásuk emiatt sztereotípnak is tűnhet[10],

---

[8] RAKOVSZKY Zsuzsa: *A véletlen* = RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m.* 211–212.

[9] HORVÁTH Györgyi: *„Vízöntők, borivók, asztaltáncoltatók"* = Magyar Narancs, 2009. 11. 12. (www.magyarnarancs.hu, 2010. 01. 14.)

[10] Vö. Bazsányi Sándor: *i. m.*

pedig csak arról van szó, hogy nem látjuk őket olyan közelről, mint a nőket. A kicsinyesnek, önzőnek, követelőzőnek, gyávának vagy férfiatlannak beállított férjek, apák és szeretők nem feltétlenül negatív figurák. Az viszont tény, hogy ők nem tagjai az „értelmezői közösségnek", és (Gáborka és a címadó novella Á-ja kivételével) a főhős szerepébe sem kerülnek. Ők az elbeszélésekben nem beszélgetőtársak (ahogy a nők azok egymás számára), hanem inkább sakkfigurák a nők életének színpadán. Mityu csak abból a szempontból érdekes, hogy visszatér-e feleségéhez, Bettihez, és mikor, Bodrog, a szerető esetében az a kérdés, hogy elválik-e a feleségétől Helga kedvéért, és mikor (*Mája fátyla*), Johanna édesanyjának és Lolának azt kell eldöntenie, belemennek-e egy szerelem nélküli házasságba (*Kalkutta…*, *A véletlen*), *Az álomban* pedig az apa és a férj két pólust alkot, akik között a hősnő (pszichológusa támogatásával) őrlődik. A férfi-nő kapcsolatokba azonban nem látunk bele, vagy csak nagyon felületesen, a férfi szereplők életébe pedig még ennyire sem: a szövegek valódi témája, úgy tűnik, nem ez. Helga szeretője például nagyon önzőnek és minden empátiát nélkülözőnek tűnik, amikor meglátogatja a nőt (*Mája fátyla*), de nem tudjuk, min ment keresztül, amíg meghozta a saját döntéseit, és a kettejük beszélgetéseire, közös döntéseire sem nyílik rálátás a szövegből. A történetek középpontjában a női sorsok, illetve ezek párhuzamossága áll – ezek a nők pedig egytől-egyig kiszolgáltatottak. A *Mája fátyla* Helgája például emblematikus figurája a várakozásra és túlélésre való élet-berendezkedésnek, ami többé-kevésbé az összes női hőst jellemzi: „Sajnos az ágy is tele van emlékekkel, nemkülönben a fürdőszoba, ahol fogat mos – a tükör alatti polcon ott sorakoznak azok a krémek és pakolások, amelyektől azt remélte, hogy még nyolc év múlva is viszonylag ránctalan lesz majd az arca az esküvőjén – még nyolc év volt hátra, hogy a barátja kisebbik lánya is nagykorú legyen, ennél hamarabb ugyanis nem hajlandó elválni, ezt többször is értésére adta az alatt a hét év alatt."[11] Bár a megoldást a női szereplők számára a férfiak jelentik, a férfialakok elmosódottak, árnyalatlanok, mint azok a tárgyak, amelyek kívül maradnak a fényképezőgép fókusz-zónáján. További kérdés persze az elbeszélésekben, hogy a várt férfiak megjelenése vagy visszatérése valóban jelent-e megoldást hosszútávon.

A kötet szereplői és elbeszélői tanúi egymás szenvedésének, közös a sorsuk, de segíteni mégsem tudnak egymáson. Többnyire nincs is ilyen illúziójuk. A megváltó, a régi életből kiszabadító találkozások helyett maradnak a párhuzamos vergődések. Az egyoldalú rajongások, játszmázó egymásra utaltságok, kényszerkapcsolatok és csalódással végződő projekciók mellett kevés igazi, kölcsönösen megalapozott, mély emberi kapcsolatot látunk a szövegekben: talán egyedül csak az elvált házastársak, E. és Á. kapcsolata mondható ilyennek *A Hold a hetedik házban* című elbeszélésben.

Az egymás iránti részvét jelen van ugyan, és ez nem is kevés, a magány és társtalanság mégis alapélménye a kötetnek. Hiába párhuzamosak a sorsok, mégsincs átjárás az egyes élettörténetek között. Az elszigetelt magány legjobb példája az egyetemista Gáborka, akinek életét hiába kíséri figyelemmel két aggódó idős hölgy, ő mégis egy modern Don Quiote, aki egy olyan nőbe szeret bele és olyan emberekkel akar barátkozni, akiknek az életébe egyszerűen nincs bejárása, de egyébként kompetenciája sincs hozzájuk. Vajon hol vannak az ő saját világának szereplői – hol vannak az egyetemista csoporttársak, akikkel megbeszélhetné az őt feszítő létkérdéseket, s akiknek a véleménye kontrollt nyújtana és

[11] RAKOVSZKY Zsuzsa: *Mája fátyla* = RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m.* 313–314.

megvédhetné az ámokfutástól? Hol van egy mester az egyetem szellemi közegéből, aki viszonyítási pont lehetne az élénk belső életet élő fiú számára?

A kötet szereplőire általában véve is érvényes, hogy nem látnak maguk előtt követhető példát, mintát. Az anyák, nagyanyák, barátnők és kislányok élete egyaránt kisiklott vagy kisiklani készül, egy adott történet bármelyik figurája lehetne főhős egy másik, nagyon hasonló történetben. A *Mája fátyla* barátnői köre magasan kvalifikált, művelt értelmiségi nőkből áll, akik a műveltségi anyagukból is kaphatnának mintát. A következő párbeszéd akkor hangzik el köztük, amikor az érzelmi válságban lévő Helgánál eldugul a lefolyó: „– Mit akarsz? Támad Csillára Betti. (...) – Sylvia Plath is akkor lett öngyilkos, amikor befagyott nála a vízvezeték! Azt a Ted Hughes-ügyet szerintem simán kiheverte volna..."[12] Nagyon jellemző módon az amúgy impozáns műveltségi anyagukból a barátnők éppen egy olyan „mintát" választanak a Sylvia Plathra való hivatkozással, amely a saját sorsukat pontosan tükrözi ugyan, de kiutat nem mutat.

A hősnők számára a szekták együgyű „instant vallása"[13] , és az exoterikus női kör new age-es praktikái nem jelenthetnek kiutat, éppen azért, mert amellett, hogy a szellemi szintjüknek mélyen alatta vannak ezek fórumok, előbb-utóbb pusztán a jó ízlésük is nemet mond rájuk. Mégis: a történet jelenében – úgy tűnik – nem adatik más a számukra, mint ezek. A hősnők tehát nem mondanak negatív ítéletet, s bár nézőpontjukat irónia hatja át, kísérleti jelleggel részt vesznek a szekta összejövetelein és az ezoterikus női kör szeánszain. Egy ilyen alkalom mesterien pontos és érzékeny leírása képezi a *Mája fátyla* történetének dramaturgiai tetőpontját. A szövegrészletben jól megfigyelhető az irónia és a részvét együttes jelenléte. Az ezoterikus női körben Karola, a társaság újsütetű papnője, mint egy karvezető kérdezgeti a csodaváró női kart: „– Csináltátok a gyakorlatokat? / A nők buzgón bólogatnak. Igen, szabad perceikben az elalvás előtt mindnyájan maguk elé képzelték azt a jelenetet, amelyet legjobban szeretnének »behívni« az életükbe – Betti Mityut, amint bűnbánóan visszatér, a macskaarcú Edina a fővállalkozót, amint éppen fizet, Olga az álláshirdetést, amelyben művészettörténészt keresnek egy vidéki múzeumba, a sötét szemű, dacos arcú Barbi pedig a férjét, amint boldogan állít haza egy állásinterjúról... / – És van már valami eredmény? / A nők segélykérően néznek egymásra: nem, úgy látszik, eddig még senkinél semmi eredmény. Karola kedvetlen arccal méregeti a csicseriborsós salátát."[14]

(Figura, tárgy, test) Az elbeszélések jellemábrázolása és környezetrajza rendkívül plasztikus, pontos és hiteles. Rakovszky Zsuzsa – hasonlóan, mint ahogy már a regényeiben is – nagy sikerrel viszi át a próza területére a tárgyias lírikus tudását, finom és árnyalt megfigyeléseit, atmoszférateremtő képességét. Reálisak és életszerűek először is a figurák a hozzájuk tartozó nyelvi fordulatokkal együtt. Példaként említhetjük Gáborka lecsúszott ideálját, Tímeát, aki melegítő fölé vett dzsekiben közlekedik a pesti bérházban, s aki azzal a jellegzetes, sokszor hallható felkiáltással hagyja ott a munkahelyét, hogy „Énvelem így ne beszéljen senki!" Az olvasónak még a mondat hanglejtése is a fülében van. Vagy gondoljunk a szekta hithirdetőire, akiket kevés szóval de nagyon találóan így jellemez az elbe-

---

[12] RAKOVSZKY Zsuzsa: *Mája fátyla* = RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m.* 304–305.

[13] Vö. CSISZÁR Ágnes: *A megértő szeretet történetei.* = Kultúra, 2008. nov. 30. (www.sopron.hu, 2010. 01. 14.)

[14] RAKOVSZKY Zsuzsa: *Mája fátyla.* In: RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m.* 332.

szélő: „Magasak és vállasak, mint valami kosárlabdázók, az arcuk gyerekarc."[15] Ugyanilyen meggyőzően valóságosak a régebbi korok figurái a két hatvanas években játszódó elbeszélésben (*A svédek, Kalkutta...*). *A hullócsillag éve* című regény fuldokló óvodásokat menzai koszttal tömő, szocreál lelkületű dadusának méltó párja lehetne a *Kalkutta...* osztályidegen Johannájának tanárnője, a KISZ-es mozgalmárra emlékeztető Sári néni: „– Ti nem vagytok őszinték hozzám! – vágja oda nekik Sári néni, az osztályfőnökük, és izzó, fölháborodott tekintetét végigjáratja az osztályon. (...) Sári néni apró, vékony, fekete nő, már nem fiatal, de gyereklány méretű testében hatalmas indulatok dúlnak. Amikor két éve, ötödikben átvette őket, közölte velük, hogy márpedig mostantól fogva ők osztályközösség, vagy legalábbis rövidesen az lesznek. Azóta mindent, ami szerinte nem egyeztethető össze ezzel a közösségi szellemmel, ugyanezzel a lángoló, sose lankadó haraggal ostoroz."[16] Sári néni már önmagában egy kordokumentum, akár *A hullócsillag éve* dadusa, de kordokumentum *A svédek*ből a félműveltség és proletár gőg mintapéldánya, a „viccelős Feri bácsi" is, aki *A hullócsillag éve* Pászler bácsijának irodalmi ikertestvére. Ezeknek a szereplőknek méltó helyük lenne egy hatvanas éveket ábrázoló magyar panteonban.

A szereplők környezete is beszédes. Hangsúlyosak az atmoszférát meghatározó tárgyak, például az ételek. Ilyen az éppen Regina által főzött puffogó tejberizs, vagy a készülő sonkás rántotta a forró olajon pattogó, felkunkorodó sonkadarabokkal, de ilyenek az ezoterikus szeánsz kellékei: a durumlisztből sütött pite és a csicseriborsós saláta is. Még érdekesebbek az észrevétlen tárgyak, mint például a szilveszter éjszaka helyszínének leírásában a tojássárgája: „Összetolt bútorok, piszkos kistányérok, kávéscsészék és félig kiivott poharak mindenfelé, a férfiak homloka izzadtan fénylik, a nők rúzsa elmázolódott, hajukban konfettipettyek, a szőnyegbe tiporva egy darabka tojássárgája."[17] A tárgyak magukba sűrítik a történetet: ahogy ez a széttaposott főtt tojássárgája is azt a bizonyos szilveszter estét Johanna és édesanyja életében. Hasonló sűrítő és atmoszférateremtő szerepe van *Az ismeretlen tényező*ben az éjszakai viharban az utcán felbukkanó tárgyak költői leírásának, ahogy a megőrülés határán járó Gáborka látta őket: „...a járda fogságában sínylődő fák őrjöngve ostorozták a kávézó ablakát, a víz végtelenített patakokban rohant lefelé az üvegen, egy reklámtábla feldőlt, és zörögve vergődött a járdán. Fölborult kukák görögtek, űzött tejeszacskók vágtattak és pörögtek fehéren a sötétben, tíz centivel az úttest fölött, meg néhai hamburgerek csomagolópapírja – még ott sötétlett rajtuk a ketchup vörös foltja, amely alvadtvér-színűnek látszott a kék neonfényben..."[18]

Vannak szimbolikus tárgyi objektumok is, mint a családi dráma végén a reményekkel együtt kimúló zebrapinty (*A zebrapinty*), vagy a fa odvába eldugott, majd évek múltán meglelt, de végül egy lyukas zsebből kihulló apró babafigura, amely Johanna anyjához fűződő kapcsolatát jelképezi (*Kalkutta...*), az eldugult lefolyó vagy a falon kiütköző penészfolt, ami Helga elfojtott vágyakozásáról, álmegoldásairól, megfeneklett sorsáról ad hírt (*Mája fátyla*), vagy a tenger Johannáék új TV-jének képernyőjén, amely csak egyetlen pillanatra jelenik meg a kislány szeme előtt, hogy aztán nyomtalanul eltűnjön (*Kalkutta...*).

---

[15] RAKOVSZKY Zsuzsa: *Mája fátyla*. In: RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m.* 328.

[16] RAKOVSZKY Zuzsa: *Kalkutta liegt am Ganges...* In: RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m.* 254.

[17] RAKOVSZKY Zuzsa: *Kalkutta liegt am Ganges...* In: RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m.* 274.

[18] RAKOVSZKY Zsuzsa: *Az ismeretlen tényező.* In: RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m.* 150.

Külön említést érdemel a Helga meditációjában vizionált tárgy, a hokedli: „Helga torkában dobogó szívvel várja, hogy megnyilatkozzék előtte az univerzumot átható Világszellem. (...) A kép egy pillanatra megszilárdul, aztán újra elemeire bomlik és beléveszik az értelmetlen kavargásba. De azért volt annyi ideje, hogy megállapítsa: amit lát, leginkább egy hokedlire emlékeztet, egy közönséges konyhai hokedlire. Kétségbeesetten töpreng, mit is akarhatott üzenni neki a Világszellem egy hokedlivel, de semmi nem jut eszébe."[19] A hokedli hangsúlyosan használati tárgy, amelynek a funkciójában merül ki a lényege, léte eszközlét. A meditációban felbukkanó kép az álommunka hozadéka is lehet, amely azzal szembesíti az elhagyatott Helgát, hogy szeretője hét éven át kihasználta, eszköznek tekintette őt. Rakovszky Zsuzsa egyik szerepversében is felbukkan a hokedli, szintén egy párkapcsolat összefüggésében: „Hát így. De jó, mondjuk viszontszeret, / vagy pláne elvesz, és? Pár hónap múlva, aztán / már csak minden szentévben nyúlna hozzám, / nem nő volnék – valami átmenet // a Szűzanya meg egy öreg hokedli / közt."[20] A meditációjában feltűnő hokedli képe, akárhogy is értelmezzük, egy erősen ironikus válasz Helga reményére, szerelem-várására, de ez az irónia a hevenyészetten előkészített meditációt mint ezoterikus praktikát is minősíti.

A legfontosabb „tárgy" az emberi test, amely a belső történések lenyomatainak őrzője. A hősnők jelentős része küzd a fölös kilók okozta frusztrációval, leginkább talán a nőiesen telt, de identitásában még nagyon határozatlan kamaszlány, Johanna. Az identitáskeresés eszköze a test is, és Johannát csalódottá teszi, hogy sokáig nem talál elérhető test-modellt a maga számára: a romantikus irodalomban és a hírmagazinokban kizárólag karcsú, hosszú lábú, törékeny hölgyek szerepelnek, de ilyen az anyja és az anyja barátnője is. Végül rátalál a Louvre című albumra, benne a barokk és reneszánsz festészet vigasztalóan megtermett női szépségeivel, akik az elbeszélő jellemzésében lelépnek a könyv lapjairól, és a maguk plasztikus, tárgyiasan tapintható valójukban kelnek életre: „Merev, kicsi, hullámos hajjal keretezett madárfejük van, hosszú nyakuk, csapott válluk, csenevész felsőtestük olyan, mint valami keskeny csatorna, azon keresztül zúdul lefelé a tömör, világító hús, hogy aztán a derekuk alatt egyszerre csak diadalmasan kitörjön ebből a szűk mederből, kiszélesedjék, lágy, redőzött hassá és hatalmas combokká dagadjon, majd a térd alatt megint két nevetséges lábacskává keskenyedjék."[21] A női test, mint a várva várt boldogság eszköze, a frusztráló elvárások céltáblájává válik a történetekben.

A *Triptichon* című elbeszélésben – amely a legközvetlenebb folytatója a szerepversek hagyományának – kórházban fekvő beteg testek jelennek meg, amelyekből lassanként elfogy az élet. A tárgyszerűen ábrázolt testek itt a leélt élet martalékai, áldozatai, amelyek ebben a szövegben elsősorban az elhagyatottság jóvátehetetlen nyomorúságát tükrözik, s amelyek az emberlétet elhagyva mintha a tárgylétbe tartanának: „A bal oldali olyan, mint egy ősz kaucsukbaba. Félig ki van takarva, izzadt, sima melle, akár egy kisgyereké, tátott szájjal, hályogos, semmibe néző szemmel kapkodja a levegőt. A másik iszonyú öreg, morcos, lapos csimpánzarc, ősz, vállig lógó haja és komor sasorra van, akár valami világhírű

---

[19] RAKOVSZKY Zsuzsa: *Mája fátyla*. In: RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m*. 335.

[20] RAKOVSZKY Zsuzsa: *Narkomán*. In: RAKOVSZKY Zsuzsa: *Visszaút az időben*. Magvető, 2006, 153.

[21] RAKOVSZKY Zuzsa: *Kalkutta liegt am Ganges...* In: RAKOVSZKY Zsuzsa: *A Hold a hetedik házban*. Magvető, 2009. 258.

tudósnak, bozontos, ősz szemöldöke alól sötét, üres, ijesztő tekintettel mered ránk. Olyan, mintha nem is emberi lény, hanem egy fa vagy egy kődarab nézne bennünket."[22]

Éppen a test fontossága miatt kap különösen ironikus színeztet az ezoterikus női kör által a meditációs sikerek netovábbjának tartott „testen kívüli élmény", amely az életet és élettörténetet hordozó emberi testet megpróbálja kiiktatni azzal, hogy mesterségesen leválasztja róla a magasabb rendűnek tartott lelket: „...az ember szegény lelke bele van préselve a testébe, de ha adsz neki egy esélyt, akkor kiszabadul, és huss..."[23] Test és lélek egységének megbomlása persze tarthatatlan és főleg értelmetlen, ahogy erre a *Mája fátyla* befejezése is utal: „Egyszerre valamilyen erő hirtelen a magasba ragadja (...) Pár másodpercig minden boldogító és tökéletes. Aztán visszahuppan a mélybe."[24]

(A zene mint az életidő metaforája) Rakovszky Zsuzsa kötetében szerepet kap a zene illetve a dalszöveg – maga a kötet címe is a *Hair* musical híres dalának egyik sora. Az adott zenetöredék egy-egy élethelyzet hangulati sűrítményeként, és egyben hívószavaként jelenik meg a szövegekben. A zenei betétek – például a *Kalkutta liegt am Ganges...* címben szereplő slágerfoszlánya – állandóan ismétlődnek, mindig ugyanaz a slágerdallam tér vissza az elbeszélésben. Ez a szereplőknek azt a tapasztalatát tükrözi, hogy folyamatos várakozásban élnek ugyan, de az, amire várnak, sosem történik meg. Az említett novellában például a serdülő Johanna várja a szerelmet, de a szomszéd fiú kétes értékű közeledésein kívül soha semmi nem történik vele, hiába vár. Az idő mintha nem haladna előre, csak körkörösen ismételné önmagát, ahogy az elbeszélés szövetében mindig változatlan formában felhangzó slágerfoszlány.

A zene mint művészeti ág maga is ismétlődésre épül: a motívumok állandó visszatérése hozza létre a zenei formákat és a zeneművek kompozícióit. A zenemotívum összefügg az Rakovszky-elbeszélések (de ugyanígy: a Rakovszky-regények és versek) idő- és létszemléletével, amelynek lényege az elkerülhetetlen gravitálás a pusztulás, az elmúlás felé. A szövegek alaptapasztalata, hogy az idő múlik, de nem old meg semmit, csak fokról-fokra elpusztít mindent – valójában azonban nem maga az idő, hanem a benne megvalósuló ismétlődés fogyasztja el az emberi életeket. Az idő múlása attól lesz kísérteties a szereplők számára, hogy a dolgok változatlan alakban ismétlődnek benne. A változás hiánya teszi félelmetessé az időt. Mintha egy-egy emberi élet nem lenne más, mint a „variációk egy témára" jelensége a zenében. Az ugyanazokba a sorskörökbe való örökös visszatérés zárt struktúrát hoz létre az adott élettörténet síkján, azt a benyomást keltve, hogy nem lehet kilépni a bejáratott magatartásformák és ismétlődő sorspanelek közül. „A megélt idő *egyirányú utca*, hiába állunk *tovább egy házzal*.(Kiemelés: H. M.)"[25] – fogalmazza meg Ferencz Győző, játékba hozva Rakovszky Zsuzsa két korábbi verseskötetének címét.

Ez a pszichológiai determinizmus jelenik meg nemcsak a már idézett, a szereplők életfilozófiáját megfogalmazó passzusokban,[26] hanem az elbeszélések cselekményében is.

---

[22] RAKOVSZKY Zsuzsa: *Triptichon*. In: RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m*. 169.

[23] RAKOVSZKY Zsuzsa: *Mája fátyla*. In: RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m*. 341.

[24] RAKOVSZKY Zsuzsa: *Mája fátyla*. In: RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m*. 346.

[25] FERENCZ Győző: *A megvilágosodás sötétsége*. = Népszabadság, 2010. jan. 13. (www.nol.hu, 2010. 01. 14)

[26] „Én Istenem, milyen könnyen elhiszi az ember saját magának, amit senki másnak nem hinne el! Hogy az ő esetében az élet, a Természet, de talán még a logika is kivételt tesz – hogy amire, ha

Horváth Györgyi mutat rá, hogy a kötet történetei legtöbbször halállal, megőrüléssel vagy a szereplők érzelmi magukra maradottságával végződnek.[27] De ugyanerre a determinizmusra utal a Mája fátylában elbeszélt három, párhuzamos női sors azonos irányú végkifejlete is. A történet elején Bettit a férje, Helgát a szeretője, Csillát a barátnő-szerelme hagyja el, ami által mindhárom nőnek lehetősége nyílik arra, hogy változtasson a már éppen elég élhetetlenné vált életén. Helga új lakásba költözve menekül az emlékek elől, az elhízott Betti tornászni kezd és eljár az ezoterikus női körbe, a láncdohányos Csilla pedig leszokik a cigarettáról és egy szekta zenés összejöveteleit kezdi el látogatni. Közben próbálják egymást is rávezetni a megtalálni vélt üdvözítő útra: Helga például mind az ezoterikus női körbe, mind a szektásokhoz elmegy barátnői invitálására. Időnként minden irányba elhangzik az a varázsmondat is, hogy „keress már magadnak egy rendes pasit", de ez eleve reménytelennek tűnik: a történetbe nemigen lép be új szereplő, férfi főleg nem, mintha a nők élete egy hermetikusan lezárt rendszer volna, amelyben ezután már csak a meglévő „szereplőkkel" lehet gazdálkodni. Ez a determináltság az idő múlásával egyre inkább nyilvánvalóvá válik a barátnők számára, ezért Betti ezoterikus praktikákkal próbálja hazahívni férjét, Csilla, miután otthagyta a szektát és visszaszokott a cigarettára, megint a lánytanítványai iránt kezd érdeklődni, Helga pedig, miután megfogalmazza magának, hogy „szeretném megint érezni, hogy élek"[28], hamarosan újra a volt szeretője karjaiban találja magát.

Helga kívánsága a szeretőt és vele együtt a megoldhatatlan élethelyzetet és az örök várakozást hozza vissza az életébe. Ezzel párhuzamosan Betti férje is hazatér, de miután megtudjuk, hogy a férfi csak azután jött vissza, hogy már a kisebbik gyermeket sem kellett pelenkázni, újabb (ismétlődő) problémákat vetít előre a már útban lévő harmadik baba. Csilla új barátnőt talált a tanítványai között, aki feltűnően hasonlít az előzőre. Minden kezdődik tehát elölről azzal, hogy a három barátnő mindegyike visszatalált végül a régi életébe, vele együtt a régi kerékvágásba, és a régi, azóta sem megoldott problémái közé. Az idő nem hozott semmi újat, semmi változást, csak a már jól ismert sorspanelek ismétlődését.

Boldog vagy szomorú véget ér a *Mája fátyla* című történet? A halállal végződő történetek a szomorúbbak, vagy azok, ahol a szereplők tovább élnek? Beszédes a megszakadt kapcsolata után tovább élő Helga kiüresedett életét, érzelmi apátiáját leíró szövegrészlet: „Sokszor szinte hallja, amint az idő üresen surrogva szalad a lakás csendjében, mint valami régimódi magnószalag, amelyről véletlenül mindent letöröltek. És mintha gyorsabban is telne mostanában, mint régebben – nagy, rágatlan időfalatok csúsznak le a torkán, hónapok zuhannak észrevétlenül a semmibe."[29] Nőkről lévén szó, a történetek ábrázolhat-

filmen látná vagy mástól hallaná, csak legyintene, az ő esetében mégis megtörténhet! Bevallani is szégyellem, de volt néhány hét, amikor én is olyasmiket képzeltem a tulajdon jövőmről, meg a családoméról, hogy beillettek volna egy szappanopera utolsó folytatásának..." (*A zebrapinty*, 142–143.) „Ti sosem érzitek úgy, mintha lenne valami, nem is tudom, valamiféle erő... amelyik direkte, gonoszságból úgy intézi a dolgokat, hogy nekünk sose sikerüljön semmi? Hogy mindig minden a legrosszabbul alakuljon? (...) – Ugyan – vont vállat Etel. – Túlzás. Úgy beszélsz, mint egy gyerek. Nincs semmiféle gonosz hatalom: mindez puszta véletlen." (*A véletlen*, 211–212.)

[27] Vö. HORVÁTH Györgyi: *i. m.*

[28] RAKOVSZKY Zsuzsa: *Mája fátyla* = RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m.* 333.

[29] RAKOVSZKY Zsuzsa: *Mája fátyla* = RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m.* 333–334.

nák a női lét, a szerelem és anyaság örömeit is, és nem azért nem ábrázolják, mert ezek nincsenek, vagy mert a hősnők tagadnák ezek létezését, hanem azért, mert minden az elmúlás, a pusztulás nézőpontjából kerül ábrázolásra. S mivel előbb-utóbb minden elromlik, ez visszamenőleg is érvényteleníti a szépet és a jót. Sőt: az elromlás törvényszerűségének bevésődött tudata, mint egy „biztos tudás", talán eleve átélhetetlenné teszi a jelen boldogságát. A szereplők tudnak még reménykedni, tudnak rajongani és lelkesedni, de sohasem boldogok. Hiányzik az életükből a változás lehetőségének tudása, az igazi csoda realitásának dimenziója. Ennek ellenére mégis mindannyian a változás csodájára várnak, amely talán szabadulást hoz a magát körkörösen ismétlő idő örvényéből. Jó példa erre a reményteli, kicsit naivnak beállított várakozásra az ezoterikus szeánsz következő jelenete: „Karola finom állát tenyerébe hajtva, kissé eltöpreng. / – Azért csak tartsatok ki! – mondja kissé rosszkedvűen. – ez időigényes dolog, nem szabad mindjárt feladni. / – Az angyalok nem üzentek semmit? – kérdezi kislányosan elpirulva Erzsébet. / Karola nemet int, elutasító arccal, mintha azt akarná a tudtukra adni: az angyalokat nem illik zaklatni mindenféle semmiséggel. Erzsébet bűntudatosan lecsüggeszti a fejét."[30] A szereplők minden bizonnyal úgy érzik, hogy ha az angyalok egyszer üzennének, talán megnyílna az idő zárt folyosója, rés keletkezne az események szükségszerűségre épülő, zárt, lefelé gravitáló menetében. Mintha ezt tükrözné a kötet befele mélyülő tölcsérre emlékeztető kompozíciója is. A kilenc novellából a *Triptichon* áll középen, amely a mélypontot, a halál felé tartó gravitáció utolsó lépcsőjének már visszafordíthatatlan történéseit rögzíti. A két szélső novella, A *Hold a hetedik házban* (a férj halála után kiteljesedő szerelmi történettel) és a *Mája fátyla* pedig mintha a legtávolabb lennének ettől a mélyponttól, s bár ironikus, olykor szinte abszurd módon, de mégis a legközelebb a reményhez, és ezzel a vágyott csodához is. A két hatvanas években játszódó novella (*A svédek, Kalkutta...*) a második és az utolsó előtti helyen szerepelnek a kötetben, a tölcsér retrospektív belső keretét alkotva meg.

Rakovszky Zsuzsa egy interjúban így nyilatkozik: „Nincsenek megkövesedett állásfoglalásaim. Nem tudom helyettük [a szereplők helyett] eldönteni, mi a jó megoldás. Az ábrázolás a feladatom, nem az ítélkezés."[31] Ugyanez a szemlélet többé-kevésbé jellemző a szövegeiben megszólaló narrátorokra is, akik nem mindentudó elbeszélőként, hanem tanúként jelennek meg a szereplők mellett. A szereplők mind a történet által ábrázolt emberi mivoltukban, mind pedig irodalmi figuraként szabad akarattal rendelkező lények, akik azonban mégis a sorsuk „egyirányú utcáját" róják. Rakovszky Zsuzsa *A Hold a hetedik házban* című elbeszéléskötete változatos narrációs technikájával, tárgyias ábrázolásmódjával, finom és részvétteli iróniájával és írói hangjának hitelességével ismerőset és újat is hoz – a szerzőtől megszokott magas színvonalon.

Hernádi Mária

---

[30] RAKOVSZKY Zsuzsa: *Mája fátyla* = RAKOVSZKY Zsuzsa: *i. m.* 332.

[31] CSISZÁR Ágnes: *i. m.*

Püthagorasz ipszilonja

TŐZSÉR ÁRPÁD: CSATAVIRÁG

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2009
108 oldal, 1900 Ft

Tőzsér Árpád legújabb kötete összegzi is, folytatja is a költő eddigi életművét. Ezt már a paratextuális szintek jelzik. A címet metaforának mutatkozó botanikai jelölő adja (a *Csatavirág* szóban a küzdés léttörvénye és a békesség ontológiája csap össze), míg az alcím az informatív önirónia tömör foglalata: a *Létdalok* összetétel első tagja a versek kirajzolta témakörre, a második a művek poétikai irányára (a megformáltság kiművelt könnyedségére) utal. Gondolati költemények – költészettörténetünk adódó példái erre a belátásra intenek – ritkásan öltik groteszk derűvel áthatott dalok képét. Tőzsér lírájának ez a képesség kétségtelen erénye, s már-már megkülönböztető jegye.

Nagy műveltséganyagot mozgat szerepjátékos eleganciával, s közben a létösszegzés alanyi gesztusait gyakorolja a versek beszélője. *Pragmatikus létfilozófia* az övé; életről, halálról, Istenről és az istenhiányról megélt tapasztalatok birtokosaként ad számot: „Van, aki vakon, némán, siketen / hiszi az eget, a sármányt, a napos / tért. Te, érzékeiddel idelenn / csak azt hiszed, ami reád tapos" (*Jelenés*; 67.). Beszédmodora hol nyersen fanyar, hol stilizáltan finom – leginkább pedig e kettőt összhangba hozóan többrétű. Amint a tárgyválasztást illetően is több irányban nyit távlatokat a kötet (ezt a ciklikus rend is többé-kevésbé kifejezi). A főbb tematikus rétegek (az antik műveltség üzenetei, a növényvilág rejtelmes létmódja, a gyermekkor mítoszi emlékezete) idősíkok és létszintek szembesítését vonzzák magukkal; egy verszárlat mindezt egyszerre színre vivő, koncentrált poézisét idézve: „Volt egy szilvafánk, kétágú törzse / Püthagorasz bölcs ipszilonja. / Nyergében biztonságban voltam / az asztaltól is. – Így látom ma" (*Elégia egy spiritiszta asztalhoz*; 29.).

Az „örökre álarcban, sose célba" (*Endümion*; 13.) emberképe több helyütt stiláris végpontokat érintően íródik újra. Van, hogy Babitsot (*Csak posta voltál*) evokálja a szótőismétléssel nyomatékosított tétel: „nem a csillag, csak csilláma lenni" (*Az év*; 63.); de keserű-nyésen parodisztikus szubjektumfilozófiára is találunk példát: „Mi az Én? Dollár? Vagy tényleg hangtan, / nyelvkonstrukció, mondatstruktúra?" (*A pénz és az én dolgain mereng*; 68.). A civilizációkritikai ború nem uralkodó érzelmi minőség a kötetben, mindenesetre a „pénznyelvtan" (ua.; 69.) vagy az „irdatlan McDonald-latrinák" (*Madarak*; 71.) jellegű kifejezésekhez olyan szöveghely is társítható, amelyben a rosszkedv teológiája fejlik ki (méltányolható hitelességgel, de kétségbe vonható igazsággal): „Kaptál egy álszent

világot, / hol már az Isten is álnok, / s lettél globális árva – / Hajtsd le fejed a sárba" (*Globális árva*; 78.).

Az önmegszólításba kódolt Ovidius-allúzió a testbe zárt létezés vesződséges voltát hangsúlyozza (a vers hősét a művészet és a metafizika vigaszától egyaránt megfosztván): „Ismerd be, léted nem volt más: örve / bomlásnak, bajnak, ami van, / s száműzetés most májfoltos bőrbe, / örök aggságba – Tomiban" (*Tristia*; 45.). A „vég kémiája" (*Kémia*; 49.) a véges lét anyagi meghatározottságára eszméltet rá; az életet a matéria alkalmi megnyilvánulásának tekintő fölfogásnál azonban lényegesebb talán a saját halál megelőlegezett tapasztalata és a halállal fölszámolt szubjektivitás eszméje: „Az élet közös volt, a halál magánügy" (uo.), „Az *én* sírt magának az *éntelenben* ás" (*Ravatalnál*; 50.), „késztető elem mind, mi személyes, / s személytelen a katasztrófa" (*Hamlet*; 62.).

Az evilági létezést Tőzsér költészete a túlvilági teljességtől elzárt, egyszersmind a metafizikus tartalmak létéről nem is biztosító közegként fogja föl. A kétely e világképpé emelt változatát jellemző mód az orfikus költészeti hagyományok sem ingathatják meg: „Az itt-lét: mintha nagyítót tartasz / a semmi fölé, áttetszik az ének, / s nincs alatta tárgy, a szemidegnek / nincs jelentése, csak rettenetének" (*Sorok Orpheusznak*; 54.). Ugyanebben a versben az angyalok mint „halk vadak" gyönyörű képe kínál kontrasztot, hiszen hozzájuk mérten tűnik ki igazán a teremtésbe vetett hittől eleső kreatúra paradox helyzete, az életet a halál függvényében értelmező tudat dramatikus létállapota: „Ők, a halk vadak, akikhez képest / árulás vagy, a másként képzelt / tárgyaké. Az lát, ki innen hal meg, / de túlról vesz magának optimétert" (*Sorok Orpheusznak*; 54.).

E versvilágban föltűnően nagy szerepet kapnak a természeti létezők. Egyfelől a flóra misztikus állagát érintő sorokra kell gondolnunk: „Valami roppant erő a fákat / elemeli a földtől megint, / a fény a mélybe visszaárad, / s a szárban emlékezet kering" (*Antaiosz*; 17.). Másfelől nyilvánvaló, hogy az „eget támasztó bikkfák" (*Cu-krú*; 25.) látványa-látomása nem önmagába zárt jelenés: a szemlélő óhatatlanul hasonlítja össze a természeti és az emberi világot. Míg a növényi jelenvalóságot öntudattól nem háborgatott béke jellemzi, a humán jelenlétet a bizonytalan létbeli helyzet s az időbe vetettség tragikuma írja le: „Mondják: / a növény tudja jól, mi az: *lenni*. / S te hol vagy, / ha tőhöz, gyökérhez nem köt semmi?" (*Virágének*; 38.), „Csont-ágon mi tart kökényszemet? / Hát téged? Vacog a lelked, fogad. / Téli kökény vagy, történeted: / túlélsz, lehullsz és gödör fogad" (*Téli kökény*; 43.), „vajúdva, kínban újra képződnek / a természet volt-kontúrjai [...] Időben régen szétesett minden, / éned két széle a csend s a jaj" (*Lomb, ami lomb volt*; 44.).

Nem állíthatjuk, hogy minden ízében nyugalmat sugárzó volna ez a líra. Önreflexív szándékaiban sem a gondtalanság öröme bujkál. A vers mint „hajléktalan guberáló" (*Ó jaj, föl kell kelni*; 23.) ironikusan olvasva sem nevettető metafora; a „szó s tárgya között örök a kordon" (*Nóna*; 34.) korszerű nyelvbölcselete sem ad okot egyöntetű bizakodásra. A *Tao* című vers fölütése mindenesetre jellemző ars poeticát fogalmaz meg. A „talpszög" és a „klumpa" profán trópusa s a „besuszterolni" bizalmas öniróniája érzékletesen reflektál a személyes felelősségre, megkapóan vall a költői ambíciók nem szűnő komolyságáról: „Hosszú utamon feladatom / egy volt (magam szabtam): / a verset, a remény e talányos / talpszögét besuszterolni / a szorongás klumpájába" (46.).

Összetett szellemi képződmény a *Csatavirág*; s verstani szempontból is izgalmas, eredeti szóképekben és virtuóz rímekben bővelkedő anyagról beszélhetünk. Néhány sajátos-

ság bizonytalanítja csak el az olvasót. A nyelvi anyag ritmikai darabossága az egyik ilyen felemás jellemző: szeszélyes következetlenséggel váltogatják egymást időmértékes és ütemhangsúlyos, illetve jambikus és trochaikus részek, amit a soráthajlások diszharmóniája is bonyolít. S e sorok írója meggondolta volna az ötödik, utolsó ciklus közlését is: a *Függelék (A litotész szeme)* rabelaise-i önfeledtsége – a tréfás sírversektől a pikáns darabokig – szerkezeti-dramaturgiai tekintetben talán bírhat funkcióval (meglehet, feszültséget oldó hatása van), nyelvi-poétikai jelentékenysége felől azonban nem vagyunk meggyőződve. (Még ha az autentikus identitást a derű antropológiájával egybekapcsoló, programadó szavak tanulságosak is: „Csak aki nevet, azonos magával, / ki komor, az idegen, valaki más, / a derülőre minden grimasza rávall, / a zord: önfaragott kép, csinált imázs" – *Finita la commedia*; 85.) De ez alkalmasint csupán részletkérdés, ha a kötet egészét teszszük mérlegre.

Tőzsér Árpád költőnek, műfordítónak és irodalomtörténésznek is elsőrangú; életműve ritka érték, közös kincsünk. A *Csatavirág* poétikai színvonalához méltó a könyvészeti kiállítás is: ezt Szaniszló Tibornak (szerkesztés) és Hrapka Tibornak (borítóterv) köszönhetjük.

Halmai Tamás

Egyedüli példány

NYUGAT-KÉPESKÖNYV

Petőfi Irodalmi Múzeum
Budapest, 2009
288 oldal, 4830 Ft

A *Nyugat*-emlékévben számos olyan könyv jelent meg, amely a XX. század korszakos jelentőségű folyóiratához kapcsolódik. A Petőfi Irodalmi Múzeum a jeles évfordulóra nemcsak színvonalas rendezvényekkel, hanem több kiadvány révén is igazán méltóképpen emlékezett. 2009-ben adták ki többek között Ady Endre összes fényképét (E. Csorba Csilla: *A portrévá lett arc*), Kelevéz Ágnes válogatott tanulmányait („*Kit új korokba küldtek régi révek*"), a *Nyugat-képeskönyv*et és a *Nyugat népe* című tanulmánykötetet. Ez utóbbi a PIM-ben rendezett, *A Nyugat útjai* című konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatát tartalmazza. A kötet egyik szerkesztője, Tverdota György arra hívja fel a figyelmet, hogy „a *Nyugat*tal való foglalatoskodás önismeretünk közvetett útja. Sem az elméleti spekuláció, se a pozitivista anyagismeret, sem a módszertani megfontolások nem elegendőek a modern ember legnehezebb dilemmáival szembenéző irodalmi mozgalom érdemi megértéséhez." (422.)

A PIM Médiatárának gyűjteményéből válogatták az *Aranyhangok* című CD-sorozat harmadik darabját, melyen mások mellett Devecseri Gábor, Jékely Zoltán, Szentkuthy Miklós, Tamkó Sirató Károly és Zelk Zoltán is megszólal. Ugyancsak CD formában jelent meg a *Kelettől Nyugatig. Mesélő térképek a Nyugat íróinak életéről* című, több száz képből, adatból és történetből álló topográfia, amelynek segítségével sok-sok érdekes kérdésre kaphat választ az, aki böngészni kezdi. A képes, interaktív adatbázist leginkább diákok és tanárok „forgathatják" haszonnal. A *Nyugat-mozi* CD archív filmfelvételeket tartalmaz, mottója egy Karinthy-idézet lehet: „A mozgókép a legcsodálatosabb alkotása az emberi leleménynek." Ady Endre temetését, Móricz Zsigmondot és családját láthatjuk, de szerepel a CD-n Babits Mihály a családjával, Móricz, Szabó Lőrinc és Németh László baráti asztaltársaságban, Nagy Endre mint konferanszié, a Kosztolányi család vagy a Verpeléti úton hógolyózó Karinthy is.

A *Nyugat-képeskönyv* különösen azért érdekes, mert lapozgatása közben elgondolkodhatunk azon, hogy miért is lehetünk hálásak a fényképezés feltalálójának és tökéletesítőinek, hogy miért is fontos az utókor számára egy-egy fotográfia. Az idő könyörtelenül múlik, ma még harmincévesek vagyunk, ám holnap már tízzel többek, de a fényképen az éppen aktuális pillanat rögzül: egy átható tekintet, egy mosoly, egy szerelmes ölelés, egy vicces póz. S érdekes az is, hogy van, aki szívesen áll vagy ül a kamera elé, más pedig menekül, ha meglátja a fényképezőgépet. A *Nyugat* írói, költői közül Karinthy például elő-

szeretettel pózolt, nemegyszer bizarr öltözékben és helyzetekben készült róla kép: atlétaként fürdőruhába öltözve, fürdőruhában egy női aktszobor partnereként, pizsamában Rejtő Jenő és Salamon Béla társaságában, cowboynak öltözve pisztollyal a kezében, bűvészként, amint átszúr egy nőt vagy éppen saját fejével bűvészkedik.

A Babits Mihályról készült fotók többségét felesége, Török Sophie készítette, aki nem tökéletesen ugyan, de megtanult fényképezni, s egy közepes masinával örökítette meg férje mindennapjait. A képek főszereplője a költő: egyedül, a családja körében, társaságban, uszodában, a Szent Márk téren vagy éppen munka közben. Keresztury Dezső írja a Babits-ikonográfia előszavában, hogy „A képeken a költő egész pályaképét, testi megjelenésének, környezetének, baráti körének változásait, arcának, szellemi tükörképének gazdagodását, elmélyülését, tragikus pusztulását nyomon lehet követni." *(„...külön tér... külön idő..." Babits Mihály fényképei [ikonográfia].* Összeállította W. Somogyi Ágnes. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1983) Kosztolányi a fényképekről *A szegény kisgyermek panaszai* című versciklusának egyik darabjában vall: „Fényképek. [...] // Élők, halottak. Ez a társaságom. / Olykor magamra hagynak délelőtt, / az életük egyszerre visszalátom, / mikor beszélek egy-egy kép előtt. / Minthogyha kérdenék, ki ez a gyermek? / Figyelnek. // Csak képek. / Az élőkéi mind barnák s nevetnek. / De a halottakéi oly meredtek. / És kékek." Juhász Gyula összes fotóját böngészve hasonlóan vélekedhetünk, mint ha Ady képeit nézegetnénk: „az arc hallgat, a szemek beszélnek", de eszünkbe juthat Juhász *Fotográfiák* című versének néhány sora is: „Itt mindig így maradnak mosolyogva / Vagy mindig mélán komolyodva néznek, / Amig pereg, pereg a homokóra. // És rám köszönnek ők is, kik nem élnek."

Bár József Attiláról viszonylag kevés fénykép készült, egykori szerelmétől tudjuk, hogy a költő különös izgalommal készült egy-egy fotózásra. Vágó Márta ürömi kirándulásukat fölelevenítve írja: „Ő tudatosan jelentőséget tulajdonított külsejének is, mint egy színész, mérlegelte az arckifejezését is, amit az utókorra hagy majd." (*József Attila*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1975. 260.) De hát ez természetes is: a fénykép lehetőséget ad arra, hogy valamiféleképp mégiscsak halhatatlanná váljunk.

A Kelevéz Ágnes és Szilágyi Judit által összeállított *Nyugat-képeskönyv* lapjairól e kivételes korszak kivételes egyéniségei köszönnek ránk. A kötet szerkesztői a bevezetőben arról vallanak, hogy „...milyen jó volt a képeket válogatva magunkon érezni száz évvel ezelőtti tekintetüket, (...) mennyire felkavaró volt az idézeteket gyűjtve, a szövegekben kalandozva újra és újra felismerni: a jól szerkesztett mondatokkal, hosszan visszhangzó gondolatokkal dolgozó Nyugat-szerzők méltán váltak klasszikusainkká." S valóban: furcsán borzongató érzés belenézni Móricz vagy Csinszka vagy Osvát Ernő szemébe, s eltöprengni azon, vajon mire gondolhattak épp abban a pillanatban, amelyet a fényképezőgép rögzített. A szerkesztők munkája azért is tiszteletre méltó, mert a legismertebb dokumentumok mellett olyan apróságokat, mondhatni mosócédulákat is közzétesznek, mint például Osvát Ernő napirendterve: három óra írás, két és fél óra könyvek, másfél óra újságolvasás, három óra Nyugat, két óra járkálás, egy óra apró elintézni valók, hét óra alvás, négy óra testi dolgok, társaság, szórakozás. (31.) Vagy egy írógéppel írt, foltos cetli: „BABITS MIHÁLY irodalmi ügyekben kizárólag csütörtök délután fogad." (225.) Vagy Illyés Gyula 1941-es listája az új folyóirat lehetséges címeivel, amelyen a Magyar Csillag mellett szere-

pel például a Magyar Mérték, Magyar Tisztás, Magyar Bástya, Verőfény, Világosság, Atlantisz, Magyar Toll, Magyar Téka, Hajnal, Szikra, Virrasztó címötlet is. (274.)

Az 1908-ban indult folyóirat szerkesztőiről és szerzőiről számos portré található a könyvben, de csoportképek, kéziratok, könyvborítók, korabeli plakátok, levelezőlapok is láthatók. Szerepel a kötetben Bartók Béla *Allegro barbaró*jának kottája, Karinthy a Zeppelin fedélzetéről Kosztolányinak küldött képeslapja vagy a Fenyő Miksa ötvenedik születésnapja tiszteletére rendezett ünnepi vacsora étlapja is. Móricz Zsigmondot Ady, Lengyel Menyhért, Lesznai Anna és Hatvany Lajos hívta táviratban Kaffához a Márvány utcába: „csak vacsora nem üzlet sok üdv". (89.) Osvát Ernő súlyos veseműtéte után üzente Miskolcról Füst Milánnak: „milan mert nem joesz el hozzam". (127.)

Ha a fotókat nézegetjük, akkor a költők, írók mindennapjait is közelebb érezhetjük magunkhoz, s egy-egy felvétel láttán nem a nagy művészt ismerjük fel, hanem az embert, aki „egyedüli példány", ugyanakkor sok mindenben valamennyiőnkkel rokon. A *Nyugat* munkatársai is jártak strandra, kávéházba, tanúskodtak esküvőn, szüreteltek, ültek lóháton, részt vettek városnézésen, volt útlevelük, kedvezményes árú éves bérletjegyük, beszélgettek a szomszédaikkal, használtak írógépet, kalapot, nyakkendőt hordtak, dohányoztak, szemüveget, szakállat, bajuszt, fülbevalót viseltek, kisgyermeket tartottak karjukban, fegyvert fogtak a kezükben, ráncolták a homlokukat, szúrós tekintettel, ábrándozva vagy épp mosolyogva néztek a fényképezőgép lencséjébe. Nagy Kató és Cs. Szabó László esküvőjén az egyik tanú Móricz Zsigmond volt. Babits gyakran fürdőzött az esztergomi strandon, de síelt is Újtátrafüreden. Lesznai Anna cigarettával a szájában festett. Radnóti napszemüvegben, fürdőnadrágban egy nyugágyban üldögélve napozott. Füst Milán és Déry Tibor együtt hajózott Dubrovnikból Görögországba. Hétköznapi helyzetekben, úszónadrágban vagy fürdőruhában, karosszékben üldögélve mennyire más az az ember, aki máskülönben komoly szerkesztő vagy épp szigorú kritikus.

A képeskönyvben azonban nemcsak a képek az értékesek, hanem az azokat kísérő idézetek, levélrészletek is. Az 1908–1941 között megjelent folyóirathoz kötődő kivételes személyiségek számos mondása megfontolásra érdemes. Igazat adhatunk Fenyő Miksának: „Aki e korszak irodalomtörténetét meg fogja írni, legjobban teszi, ha fejezetei címéül egy-egy kávéházat választ." A korszak alkotói ugyanis többnyire a kávéházakban írtak, ott vitatkoztak, játszottak. Számos anekdota, legenda kötődik a „kávéházi szegleten" történtekhez, az egyik például József Attilával kapcsolatos, az úgynevezett barkochba-történetről van szó, amelyet Kosztolányi Dezső is megörökített *Ezerkilencszázharminchárom* című novellájában (amely aztán *Barkochba* címen vált ismertté). De vegyük például Juhász Gyula egyik levelét, amit Fenyő Miksának címzett, s amiben *A Holnap* antológia szerzőinek nevében megköszöni a *Nyugat*ban megjelent Fenyő-cikket, a *Hadi készülődések* címűt. A papiroson látható logó: „EMKE" kávéház NAGY-VÁRAD Bémer-tér. Vagy nézzük meg a képeskönyv 69. oldalán látható fotót, amin Tersánszky Józsi Jenő látható egy kávéházi társaságban. Az asztalon röviditalok és borosüveg, a háttérben kabátok és kalapok lógnak a fogason, s ott a hegedűn játszó zenész is. A képhez Füst Milán-idézet tartozik: „A kávéházban fény volt és meleg, s ha környezetünk gyertyavilágos sötétségéből oda beléptünk, akkor úgy éreztük, hogy mégse vagyunk annyira elhagyatottak. Ott voltak barátaink és ott volt minden menedékünk." De idézhetnénk Ambrus Zoltánt is: „Másutt az emberek klubokba, társaságba járnak, elmehetnek egymáshoz. Másutt az embereknek laká-

suk is van. Sőt pénzük is. A pestinek nincs egyebe, csak igénye. És a kávéház az egyetlen, ami olcsó... Olyan hely, ahol legalább beszélgetni lehet." (75.)

S nem csak beszélgetni. Szép Ernő szerint például „a Japán kávéház az ifjúság tündérhazája volt", de Szabó Lőrinc egy időben szinte ott is lakott: „Ezerkilencszáztizenkilenc őszén (...) kávéházban »laktam«, a Centrálban. (...) Ide járt Babits, Tóth Árpád, Trócsányi. Schöpflin, később Mikes és mások."

Oly sok ember, oly sok sors fűződik e folyóirathoz, hogy lehetetlen valamennyit felidézni. A fájdalmak és örömök, a kétségek és bizonyosságok mind nyomon követhetők akár a fotográfiákon is, de az írott szövegeken még inkább. Megrendítő látvány a beteg Babits Mihály, a halott Ady Endre, és ugyancsak szívbe markoló Kaffka Margit 1912-es óhaja: „Szeretnék pár esztendőt még tűrhető egészségben megérni: a kis fiamat nőni látni; ... néhány kötelességnek érzett íráshoz szeretnék még magamban hitet; csak annyit, amennyi okvetlenül szükséges! Vajon ráérek-e mindezekre?" József Attila sorsa másképp tragikus, mint Kaffkáé. Osvát Ernőnek írta kétségbeesetten 1925. november 14-én: „Szerkesztő uram, én azt hiszem, fölösleges vagyok. Mindennek, mindenkinek és magamnak is. Pedig én mindent, mindenkit nagyon-nagyon szeretek." A képeskönyvben az a rész nem szerepel, amikor az ifjú poéta elnézést kér e szokatlan kitárulkozásért: „...ne haragudjék, hogy ilyen udvariatlanul mutogatom fájdalmamat, de kell, hogy rögtön agyon ne lőjem magam." (*József Attila levelezése*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 88.) Móricz is elkeseredetten fogalmazott 1933. február elsején Babits Mihálynak írt levelében: „Én nagyon belefáradtam a Nyugatba. Úgy érzem kedvem s erőm utolsó cseppjeit is kiadtam." Február 7-én aztán Móricz lemondott részvényeiről Babits javára, és kivált a szerkesztőségből, feladatait Gellért Oszkár vette át.

Babits egyik cikkének kéziratán ott a figyelmeztetés: „Szigorúan a kézirat szerint szedni!" A *Nyugat új korszaka elé* című, 1934-ben megjelent írás első mondata – „Az élet mozgás, ár vagy apály. Mindenki megöregszik, aki nem tud folyton megfiatalodni" – örökérvényű gondolat, s vonatkoztatható a folyóiratokra is, de nem csak azokra. Talán Gyergyai Albert fogalmazta meg a legpontosabban a folyóirat lényegét 1971-ben: „A Nyugathoz tartozni rangot, tisztességet, jogot és kötelességet jelentett, s amelynek Osvát egy életet, Babits katedrát s Akadémiát, Móricz egész kis vagyont áldozott, s amely harminc esztendőn át s legtávolibb híveinél is egyet jelentett nálunk, minden fatális hézag és minden botlás ellenére, a műveltséggel, az emberséggel, az irodalom önzetlen szeretetével."

(Fotók, dokumentumok a Nyugat történetéből. Válogatta, összeállította, szerkesztette Kelevéz Ágnes és Szilágyi Judit.)

Gajdó Ágnes

Lajta Gábor

A festék érzékisége és tömörsége

El Kazovszkij képeiről festői szemmel

Senki másnál nem tapasztaltam a halál fenyegetésével való olyan állandó szembesülést, mint amilyent El Kazovszkijnál; ám tulajdonképpen nem halálfélelem volt ez nála, *időfélelem* inkább, a végesség permanens átélése; ezért válthattunk át bármikor egy beszélgetés során arra, hogy „akkor beszéljünk az időről...". Egyik viszonylag késői, de még betegsége előtti interjúját olvasva is megdöbbentett, hogy valóban mennyit foglalkozik az élet rövidségével.

Szenvedett az idő miatt. Összefutottunk, kiállításra készült, műanyagszatyorral a kezében sietett, amelyben bő maroknyi, amolyan iskolai tubusos tempera volt. Nem mindig törődött a festőanyag minőségével. Az idő lázasan, szenvedélyesen eltelik, az életet és a tudatot kitölti a gondolkodás és az érzések óceánja, a barátságok, az utazások, a filmnézések és még annyi minden, ami ugyanolyan fontos, ami nélkül nem lehetett élni, mert nála az alkotás nem napi földműves-robot volt, hanem olyan, mint az óceánban végrehajtott robbantás: már csak annak a víztölcsére és felhője. A gyors tempera és tus a merényletszerűen sebes akciók eszköze, de kedvence persze az olajfesték, amely olajat, vagyis növényi zsiradékot tartalmaz, s amely a húshoz a legközelebb áll, s amely úgy szárad és ráncosodik, mint az emberi bőr.

Korai képei mutatják, hogy volt érzéke a lazúrhoz, a lassú munkához is. Késői vásznai pedig gyakran viselik a türelmesebb munka jegyeit. Talán az új hullámos festészet is bátorította annak idején hullámpapír-temperaképeire, no meg persze az a tudatosság, hogy a mű csak kellék, anyagmaradvány, rekvizitum, lenyomata valaminek, ami több, gazdagabb, hatalmasabb, mint a mű – igen, El Kazovszkij nem szenvedett mű-fétisizmusban, pedig nagyon jól tudta, hogy a festő számára nincs más terep. Munkásságának drámai karaktere többek között ebből a feloldhatatlan ellentmondásból származik, vagyis, hogy a szellem és az anyag sohasem elegyedik egymással, az anyag „átszellemítése" puszta szó, csak utal a művészi munka bűvészmutatványára – varázslatára? –, hogy mégiscsak ebbe a holt anyagba kell szellemet és érzést vinni. Már maga a szín is, amely a festészet differencia specifikája, tehát a színek is – Goethe nyomán mondhatjuk újra – „a fény szenvedései és tettei"; s a festékanyag talán nem a szín szenvedésének helye? Hiszen az anyaghoz képest a szín még tiszta szellem (a fényhez képest nem), és mégis, ahogy a festő Francis Bacon tanácsolta egy fiatalabb kollégájának: „tartsd a kapcsolatot a földdel!", s El Kazovszkij sem vesztette el soha a hegyekkel, a folyókkal és a neki tetsző testekkel való kapcsolatát, de mindennek abban a festőmatériában kellett megtestesülnie, amitől – az ő kedvenc szavával élve – „elolvadhatott"...

(Zárójeles közbevetés a technikákról: Kazovszkijnálnál minden előfordul – olaj, vászon; olaj, fa, farost; olaj, tempera karton, hullámkarton; akvarell, ceruza, tus papíron. A pasztell hiányzik, talán túl „lágy" volt a számára. Külön lehetne beszélni a papírra készült munkáiról, színesekről és fekete-fehérekről. Bizonyos szempontból ezeken nyilatkozhatott meg a leggáttalanabbul. A kicsiken, ahogy ő mondta, „grafikonszerűen" a képek ideamagvát rakta föl, ám olykor ennél többről és bonyolultabbról is szó lehet, mint például a Vajda-lapokon. A Vajda-lapok kapcsán felmerül még egy műfaj: a kollázs és a montázs, amelyek lehetőséget adnak az érzéki-naturális beemelésére a fotók révén, ugyanakkor megmarad a „grafikonszerű" lejegyzés, a szótár- vagy versszerűség is. A vastag körvonalú tusrajzokon azonban, akár akvarellel folytatta, akár nem, a sebesség, ritmus, izom- idegenergia már direktebben lép működésbe.)

Folytatva a festőmatériáról való elmélkedést, emlékszem, Birkás Ákos Ludwig Múzeum-beli kiállítását néztük meg – Kazo már küzdött a betegségével –, s Birkásnak a nagy absztrakt tojásait nézegette hosszan, lelkendezve a vastagon barázdált felfényesedő festékpászmák láttán. Fotórealista képei viszont egyáltalán nem érintették meg.

Ízlése nagyon személyes, nagyon keskeny képkivágású volt: ami nem érintette meg, arra azt mondta: „egyszerűen nem látom.." Viszont ez a behatároltság általában nem korlátozta az „objektív" ízlését: mintha egy másik szemüveget vett volna fel ilyenkor, és nagyon tárgyilagosan, kitűnő értékítélettel elismerte egy mű vagy művész nagyságát akkor is, ha személyesen nem rajongott érte.

Mielőtt rátérnék a Kazovszkij-képeken látható anyaghasználatra, elgondolkodom azon, hogy az ő tragikus életérzése talán abból (is) fakadhatott, hogy a transzcendens utáni vágy habzsoló (bár nagyon arisztokratikusan habzsoló) *életvággyal* társult, és ez a kettő sohasem tud elsimulni, megbékülni, ellenkezőleg, dualitást hoz létre: organikus és geometrikus ellentétét, harcát (ezért is kedvelhette Francis Bacon festészetét – csakhogy Bacon a transzcendenst eleve és mindenestül kidobta, s CSAK az élet egzisztenciális tragikumára koncentrált, csak a hús halandóságára, s a „háttérfénynek", az ünnepi várakozásnak valamely istenek lakomájára nyomát sem találjuk Bacon-nél. Ezért Bacon, bármilyen furcsa, harmonikusabb mint El Kazovszkij; Bacon alakjai nem tragikusak, hanem depressziósak vagy mániások vagy egyszerűen „csak" züllöttek, akik vállalják, vagy fásultan tudomásul veszik a lét ketreceit, belemerülnek dionüszoszi élvezeteikbe, nem vágyakoznak semmire, míg El Kazovszkij beteljesületlen vágyainak tárgyai végzetesen elválasztva, „szöges ellentétekként" jelennek meg).

Mint említettem, El Kazovszkij munkamódszere eltért a szokásos műtermi gyakorlattól, eleve nagyon későn kelt fel, dél körül, s festeni is inkább csak éjszaka szokott, jobbára kiállítások előtt, felfokozottan, „lökésszerűen", hullámokban. Egyébként sem volt az a pepecselő, részletekkel bíbelődő, a képeket hónapokig javítgató alkat. Erre képeinek emblematikus tömörsége nem is késztette. Sőt, a rá jellemző szinte piktogramszerű jelteremtés egyenesen késztette az íráshoz hasonló, kalligrafikus megjelenítésre. Ez a fajta kép-írás azonban nem alakul ki könnyen, hanem képek hosszú során, akár évek hosszú munkája során csiszolódik, tisztul, kristályosodik a végső jellé. Gondolhatunk Matisse munkamódszerére is, aki modell utáni rajzait százszor is átmásolta, hogy a másolás során csiszolódjon a festői jel.

A kalligrafikus vagy emblematikus forma steril pop artos vagy hard edge-festészetet is eredményezhetne. Bak Imre, Hencze Tamás műveihez hasonlót. El Kazovszkij személyisége azonban egyszerre igényli az írásszerű megjelenítést (nemcsak versei okán*, de alkatilag is kifejezetten szóközpontú volt) és az érzéki, anyagszerű hatást. Ilyen szempontból Nádler István vagy Keserü Ilona képeihez közelebb áll Kazovszkij festészete. (Sőt, Keserü Ilona festészetére kifejezetten jellemző az érzéki jelteremtés, de természetesen egészen más, korántsem elbeszélő tartalmakkal.)

Már utaltam az olajfesték zsíros, bőrszerű hatására, de El Kazovszkij képeit és képeinek reprodukcióit nézegetve még sokféle összefüggésre bukkanhatunk a festék-festésforma összefüggései terén. Nézzünk meg néhányat közülük, s közbe-közbe festői párhuzamokat is elsősorban az őt inspiráló klasszikus vagy klasszikus modern művészetből.

Mivel ezen a konferencián El Kazovszkij művészetét annyiféle szemszögből, rendkívül árnyalt és figyelmes tekintetekkel vizsgálják az előadók, sorra véve érdeklődésének és „Gesamtkunstwerkjének" filmes-színházi-irodalmi aspektusait, ízekre szedve tartalmi-pszichológiai mozgatórugóit, s a mozgatórugóknak a képeken megjelenő szimbolikus formáit – én most megengedem magamnak azt a luxust, hogy kizárólag festői szempontból vizsgáljam képeit.

A festői forma organikus lehet vagy geometrikus. Más lehetőség nincs. El Kazovszkij képei geometrikusak ÉS organikusak egyidejűleg, s ezzel nem könnyítette meg a helyzetét. Mert a kettő nem ízesül, sőt kibékíthetetlen ellentétben van egymással. Ráadásul a leggyakoribb geometriai formája a hegyes háromszög, amely szúr, bele az egyébként atmoszferikus háttérbe, amelyben az emberi organikus forma néha teljesen összezsugorodik.

Szólnunk kell a térről is. Kazovszkij tere színpadszerű, mint az itáliai festészet jellemző tere (és amely nem jellemző például a francia festészetre!). A színpadszerű tér, akár egy, akár többenyészpontos perspektívájú, mindig kulisszaszerű, tehát a természet is úgy jelenik meg, mint egy festett háttér a régi filmekben és persze a színházban. A barokk tér, az örvénylő tér idegen El Kazovszkijtól, ahogy az impresszionista atmoszférikus fény-tér is.

Francis Bacon tere is színpadszerű, ő viszont barokkosan megcsavarja a teret, míg Kazovszkijnál a figurák inkább függőlegesen állnak, mint a Giotto vagy Duccio-képeken.

Kazovszkij figuratív festő, tehát további kérdés, hogy a natúrából milyen fajta organikus és geometrikus formákat képez? A jelszerűség arra készteti, hogy egyszerűsítsen, tehát a természeti formák és az állatok stilizálódnak háromszögekké, oválisokká (amelyek általában hegyesek mint a szilvamag), téglalapokká. Körökké és négyzetekké jóval ritkábban. Emberalakjai viszont, ha leegyszerűsítve is, megtartják az organikus, naturális eredetüket. Kazovszkij formaképzése emlékeztet a kora középkori művészetére és az ikonokéra, amelyek leegyszerűsítésekkel és kubisztikus térelemekkel egyaránt élnek, s a színpadszerű teret nem feladva szabadon bánnak a perspektívával és a proporcióval.

El Kazovszkij formáira jellemző a pozitív-negatív formák egymásnak feszülése, dialektikus erőinek teljes kiaknázása. Ugyanolyan gondosan kidolgozza a negatív formát (a teret is), s ezzel az ábrázolt figurák ellen is harcol, nem engedi uralkodni őket, s voltaképpen minden ábrázolás ellenére absztrakt a formanyelve.

---

* El Kazovszkij verseiből – Lanczkor Gábor fordításában – e számunk 35–38. oldalán is olvashatnak. *(A szerk.)*

Ezért (is) nagyon nehéz képeinek tartalmi vonatkozásáról beszélni, mert noha felismerhető, hogy mit ábrázol, legalább annyira, vagy méginkább szembetűnő az absztrakt forma.

A festő ugyanis, mihelyt képet kezd festeni, skizofrénné válik, tudja, hogy mit csinál, de nem „gondolkodik" többet a szó hagyományos értelmében – ecsettel a kezemben gondolkodom, mondta Cézanne, és ezen azt értette, hogy ez másfajta állapot, másfajta gondolkodás. „A festészet mindig gondolati aktus." – mondta Csernus Tibor, de nem kétséges, hogy ő is erre a másfajta gondolkodásra értette. A szavakról immár le kell mondani.

De mi van a szavakon túl? Szín, tónus, forma, ritmus, festékfröccsenés, faktúra, textúra – felsorolva iskolásan hangzik, mert ezek is csak szavak.

A legfontosabb (El Kazovszkij esetében) az ecset energiája, a festék mint élő anyag önmozgása és faktúrája. Gúzsba kötött tánc ez az ő esetében! Mert nem Pollock vagy Mathieu-szerű festő, hanem fegyelmezett, súlyos kontúrokba zárt tömör jelekkel dolgozó – és mégis érzékinek kell lenni a képnek! Hogy lehet ezt elérni? Meg kell tartani a festék felszabadult kenésének, akár lecsorgásának, az ecset szőrein egymásba olvadó véletlenszerű keveredéseknek a spontán élvezetét és vizuális örömét.

Mintha egy középkori üvegablak-festésre egy huszadik századi informel festő vállalkozott volna.

Nem sok példát találunk erre a forma és anyag közötti különös ellentmondásra. A huszadik századig aligha. Utána: Rouault és Munch például. És persze Bacon a maga sajátos módján.

Viszont ha már az összehasonlításoknál tartunk: mi a helyzet El Kazovszkij „nagy kedvenceivel", Caravaggióval és Antonello da Messinával, vagy Georges de la Tourral? Az ő forma- és anyaghasználatuk nagyon távolinak tűnik Kazovszkij festészetétől? (Zárójelben megjegyzem, hogy természetesen a „nagy kedvencek" megválasztásának van egy nem(csak) festészeti vonatkozása is: ez az ábrázolt arcok és testek Kazovszkij számára vonzó, „elolvasztó" milyensége. Tehát – teljesen jogosan – nézhetjük ezeket a képeket így is, sőt néha felismerhetjük, hogy a filmképek és a festmények ilyen szempontból egymáshoz hasonló inspiratív szerepet töltenek be.)

De maradva a művészi nyelv eszközeinél, a kulcsot látszólag maga El Kazovszkij adja a kezünkbe: *élesség és tömörség*. Az élesség érthető. Sebezhetőség és sebzés, elég Messina szárnyaira, sebeire néznünk, Caravaggio pedig maga a vágy és erőszak egyszerre. De a tömörség (gömbölyűségként, mint az említetteknél) és simaság nem jellemző Kazovszkij alakjaira. Ő nem él a clair obscourral, az árnyékolással, mindazzal ami az említett mesterek fő törekvése volt, és ami alakjaikat olyan márványszerűvé tette.

Kérdeztem erről Elt. Hogy *miért nem úgy akkor*, ha olyan fontos a márványszerű test, a súly és a többi? Miért nem dolgozza ki olyan érzéki alapossággal...? A válasz olyasmi volt, hogy a kép csak egy eszköz. És nem a legfontosabb. A fontos a vers... A kép csak lejegyzés...És így tovább...

De az évek során, ahogy kiállítás követett kiállítást, úgy tetszett, hogy az az eredendő érzékenység, amely főiskolás korában egyenesen rokokó-szerű finomságokra is vetemítette, ez az érzékenység – és különösen a vágy! – fölülírta kalligrafikus türelmetlenségét, sőt dühét, s egyre többször „márványosította" egy-egy ifjú görög isten torzóját, ezzel

(vagyis a naturálisabb fogalmazással) ismét csak nem könnyített az amúgy is kibékíthetetlen ellentétekre épülő formanyelvén.

De hát El Kazovszkij sohasem könnyítette meg a maga útját. Ellenkezőleg. Még keskenyebbre, járhatatlanabbra vitték lázas, izgatott létfélelmei.

Amelyeket viszont csak a festészet segített kibírni: az esztétikum és az anyag gyönyörűsége.

Szerkesztői asztal

2010. március 29-én, életének 83. évében Budapesten elhunyt Kass János Kossuth-díjas grafikus, szobrász, bélyegtervező. Temetése 2010. április 16-án, pénteken volt a Farkasréti temető Makovecz-termében.

Kass János élete, pályája ezer szállal kötődött a Tiszatájhoz. Sok számunkat díszítették rajzai, metszetei, szerzőnk volt, a Tiszatáj 50 éves születésnapjára kiállítást rendezett a Kass-galériában, pályatársak, barátok köszöntötték őt lapunk hasábjain.

„Mindig úgy éreztem, Szeged számomra az elveszett Paradicsom" – vallotta 70. születésnapján a Tiszatájban. Számunkra a Paradicsom most veszett el...

*

Könyvhétre megjelenő újdonságaink:

SÁNDOR IVÁN – FÉNER TAMÁS: Hamlet visszanéz (Gábor Miklós arcai, szerepei)

FRIED ISTVÁN: Magyar irodalom(történet) (Fejezetek a magyar irodalmi modernség történetéből)

PÉTER LÁSZLÓ: Olvassuk Juhász Gyulát! (Válogatott tanulmányok)

TANDORI DEZSŐ: Csodakedd, rémszerda (próza)

BÁGER GUSZTÁV: Előadás (versek)

Júniusi számunk tartalmából

*Kass János*ra emlékezünk

FERDINANDY GYÖRGY, HORVÁTH PÉTER, TANDORI DEZSŐ prózája

BÁGER GUSZTÁV, JÁSZ ATTILA, SZEPESI ATTILA, TURCZI ISTVÁN versei

CSEKE PÉTER tanulmánya *Móricz Zsigmond*ról

Kritikák *Kovács András Ferenc, Hartay Csaba* könyvéről

Ára: 500 Ft
Előfizetőknek: 400 Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap